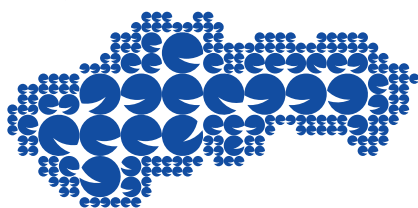

SLOVENSKÁ REČ

86 • 2021 • 2

**ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA
ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV**

Slovenská reč, časopis pre výskum slovenského jazyka. Založený v roku 1932.
Vydáva Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave.

Slovak Language, Journal for the Slovak Language Research. Founded in 1932.
Published by Ľudovít Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences in Bratislava.

Hlavný redaktor / Editor-in-Chief: prof. Mgr. Martin Ološtiak, PhD.

Manažérka redakcie / Deputy Editor-in-Chief: Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD.

Výkonné redaktorky / Managing Editors: Mgr. Denisa Dovičovičová, Mgr. Júlia Behýlová

Redakcia anglických textov / English Language Editor: Mgr. Júlia Behýlová

Redakčná rada / Editorial Board:

doc. Mgr. Martin Diweg-Pukanec, PhD. (Nitra), doc. PaedDr. Zdenko Dobřík, PhD. (Banská Bystrica), prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. (Bratislava), prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc. (Bratislava), RNDr. Radovan Garabík (Bratislava), dr. sc. Siniša Habijanec, PhD. (Bratislava), prof. dr. Björn Hansen (Regensburg – Spolková republika Nemecko), PhDr. Milan Harvalík, Ph.D. (Praha – Česká republika), prof. Mgr. Martina Ivanová, PhD. (Prešov), doc. PhDr. Viera Kováčová, PhD. (Ružomberok), Dr Paweł Kowalski (Warszawa – Poľská republika), prof. PaedDr. Ľubomír Kralčák, PhD. (Nitra), Associate Professor Mark Lauersdorf, Ph.D. (Kentucky – USA), prof. PaedDr. Ľudmila Liptáková, CSc. (Prešov), doc. Mgr. Gabriela Múcsková, PhD. (Bratislava), prof. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc. (Bratislava), Mgr. Jaroslava Rusinková, PhD. (Bratislava), prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc. (Košice), prof. PhDr. Daniela Slančová, CSc. (Prešov)

Čestní členovia / Honorary Members:

prof. PhDr. Ľubomír Ďurovič, DrSc. (Lund – Švédsko), prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. (Bratislava), prof. PhDr. Ivor Ripka, DrSc. (Bratislava)

Technický redaktor / Technical Editor: Mgr. Vladimír Radík

Návrh a grafické spracovanie obálky / Design of the journal cover:

Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD., Mgr. Martina Cebecauerová, PhD.

Periodicita / Periodicity:

vychádza 3-krát ročne / published 3 times per year

Adresa redakcie / Editorial Address:

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava, Slovenská republika
tel.: +421 2 5443 1761, +421 2 5443 1762

E-mail: slovenska.rec@gmail.com

Webová stránka časopisu / Journal website: <https://sr.juls.savba.sk>

Slovenská reč je citovaná v databázach / The Slovak Language is indexed by the following databases:

Bibliografia Językoznawstwa Sławistycznego (iSybislaw), EBSCO Discovery Service, European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS), Linguistic Bibliography Online (Brill), Linguistics & Language Behavior Abstract – LLBA (ProQuest), Naviga (Softweco), Scopus (Elsevier), Summon (Serials Solutions/ProQuest), The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), WorldCat (OCLC)

SCImago Journal Rank (SJR) 2020: 0,197

Source Normalized Impact per Paper (SNIP) 2020: 0,764

CiteScore 2020: 0,3

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia / print)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (online)

IČO vydavateľa 00167 088

OBSAH / CONTENTS

ÚVODNÍK / EDITORIAL

137 – 141 **Nový vietor do plachiet**

New Wind in the Sails

Jana Wachtarczyková – Martin Ološtiak

ŠTÚDIE A ČLÁNKY / STUDIES AND ARTICLES

142 – 172 **Láska-neláska, idú zlé časy. Koncesívne štruktúry vo svetle
konštrukčnej gramatiky**

Love or Not, Bad Times Are Coming

Martina Ivanová

173 – 191 **Návrh na vedecký systém prepisu z arabčiny podľa spisovnej normy
a čiastočnú vokalizáciu. 2. diel: Arabský text vo vzťahu k slovenskému
syntaktickému okoliu**

Proposal for Scientific System of Transcription of Arabic into Slovak

According to the Standard Norm and for Partial Vocalisation. Part 2: Arabic
Text in Relation to its Slovak Syntactic Surroundings

Mária Lacináková

192 – 207 **Porovnanie strojového, posteditovaného a ľudského prekladu
technickej dokumentácie zo slovenčiny do nemčiny**

Comparison of Machine Translation, Post-Editing and Human Translation
of Technical Documentation from Slovak to German

Elena Hudecová – Jaroslav Stahl – Lucia Benková – Daša Munková

DISKUSIE A ROZHLADY / DISCUSSIONS AND HORIZONS

208 – 229 **Alexandra Jarošová: Zložené číslovky so zreteľom na písanie osobitne
a dovedna**

Compound Numerals in Terms of their Spelling as a Single Word or as
Separate Words

Alexandra Jarošová

230 – 253 **Problémy slovenského pravopisu čiarky z hľadiska formy**

Problems with the Codified Punctuation Rules for the Slovak Language in
Terms of Form

Marek Mikušiak

254–267 **Prístupy k rozdeľovaniu slov na konci riadka v kodifikačnej praxi
a v odborných diskusiách**

Hyphenation in Scientific Discourse

Jaroslava Rusinková

SPRÁVY / REPORTS

268–275 **21. medzinárodná konferencia Komisie pre slovanskú slovotvorbu pri
Medzinárodnom komitáte slavistov. *Slovanská slovotvorba: synchrónia,
inovácie, neologizácia***

21st International Conference of the Commission for Slavic Word Formation
at the International Committee of Slavists. *Slavic Word Formation:*

Synchrony, Innovations, Neologization

Marta Vojteková – Nikoleta Mertová

NOVÝ VIETOR DO PLACHIET

Úvodník sa kedysi písal ako postojový článok a chápal sa ako hlas daného média, niečo ako jeho názorová vlajka. Slovenská reč mala vždy svoj postoj, svoj hlas. Obdobie totality v našom časopise deformovalo tento hlas do podoby konfirmačného textu ako bielej zástavy, ktorou sa časopis vzdával. V záujme bezproblémového fungovania sa vzdával prezentácie postojov idúcich mimo dominantnej ideológie alebo proti nej. Po novembri 1989 Slovenská reč dlho nevydávala nijaký hlas, žiadny úvodník nereflektoval prevratné zmeny v spoločnosti a vo fungovaní časopisu. Až v roku 1993 vtedajší hlavný redaktor František Kočíš opatrne naznačil smerovanie časopisu v úvodníku *Na ceste k väčšej zodpovednosti*¹ a v ďalšom roku ho rozvinul do projektívnej reflexie *Súčasný stav a perspektívy výskumu slovenského jazyka*². Nasledovali ďalšie roky introvertnosti, časopis vychádzal bez úvodných reflexií a bez sprievodného slova určeného čitateľskej verejnosti.

Až v roku 2001 sa redakcia na čele s novým šéfredaktorom Slavomírom Ondrejovičom prihovorela čitateľom, aby určila navigačné súradnice pre smerovanie časopisu, pomenovala svoje priority a hodnoty vo vzťahu k redakčnej práci.³ Plných dvadsať rokov (2001 – 2021) sa Slovenská reč držala nastaveného kurzu, ktorý by sme mohli nazvať kurzom vedeckej objektivity a jazykovedného optimizmu a realizmu. Vidieť to práve z úvodníkov, ktoré ukotvili publikované texty v časopriestore, pripomenuli okolnosti dôležité pre život jazykovednej komunity, reflektovali dobové problémy, otázky, výzvy a rozmanité podnety. Vedecká objektivita spočívala v sprísnení recenzných konaní, čo sa premietlo vo formálnej aj obsahovej úrovni publikovaných textov a vyústilo do zaradenia časopisu do citačnej databázy Scopus v roku 2011. Jazykovedný optimizmus v hlase Slovenskej reči vytvoril ideový rámec, v ktorom nemali miesto tézy o „havarijnom stave“ slovenčiny, ale akceptovala sa prirodzenosť a s ňou aj živelnosť, variantnosť a nedokonalá systémovosť nášho jazyka a jeho výrazových prostriedkov. Za posledných dvadsať rokov Slovenská reč utvárala svoj hlas ako manifestáciu vlastnej identity, vlastného postoja voči podnetom, ktoré sa priamo týkali života slovenskej slovakistiky a časopisu (napr. požiadavky na indexovanie časopisov v prestížnych citačných databázach), ale aj voči

¹ KOČIŠ, F.: Na ceste k väčšej zodpovednosti. In: Slovenská reč, 1993, roč. 58, č. 1, s. 3 – 5.

² KOČIŠ, F.: Súčasný stav a perspektívy výskumu slovenského jazyka. In: Slovenská reč, 1994, roč. 59, č. 1, s. 3 – 6.

³ Redakcia: Namiesto úvodu. In: Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 1, s. 4 – 5.

domácim a globálnym spoločenským súvislostiam, ktoré ten život rámcovali. Za dve decéniá človek môže dospieť a zmúdiť. Aj zavedený časopis môže ďalej zrieť, získavať na sile, presvedčivosti, môže posilňovať svoju autoritu a hľadať svoj zástoj i svoj hlas v meniacich sa podmienkach.

Tak ako novonastúpivšia redakcia v roku 2001 aj nová redakcia v roku 2021 považuje za potrebné informovať čitateľov o všetkých aktuálnych zmenách, ktoré sa týkajú vedenia časopisu, jeho koncepcie a ďalšieho smerovania, ako aj prijatých štandardov. Zmeny v roku 2021 sú dôsledkom odchodu Slavomíra Ondrejoviča z postu hlavného redaktora. Toto miesto zaujal Martin Ološtiak v apríli 2021, preto aj úvodník ako rámcujúci žáner bol netradične zaradený až do druhého tohtoročného čísla. Jadro redakcie tvorené výkonnými redaktorkami Júliou Behýlovou a Denisou Dovičovičovou ostáva zachované. Vzhľadom na potrebu špecializovať a rozšíriť niektoré redakčné funkcie sa do redakčnej práce opäť zapojila Jana Wachtarczyková ako manažérka redakcie. Redakčná rada sa taktiež rozšírila o dvoch nových členov. Pre prácu v časopise sme získali poľského slavistu Pawła Kowalského z Instytutu slawistyki Poľskej akademie vied vo Varšave a Radovana Garabíka z JÚLŠ SAV. Okrem toho ako čestní členovia budú v redakčnej rade pôsobiť dvaja jej bývalí šéfredaktori (Slavomír Ondrejovič a Ivor Ripka) a osobnosť, ktorej vedecké a redakčné pôsobenie je so Slovenskou rečou dlhoročne späté, profesor Ľubomír Ďurovič.

Prioritou novej redakčnej zostavy je zachovať identitu a tradíciu časopisu, ale zároveň sa vyrovnáť s viacerými novými tendenciami, výzvami, ale aj ohrozeniami, ktoré sa spájajú so životom vedeckých časopisov na začiatku 21. storočia. Okrem iných možno spomenúť sprisňujúce sa kritériá na publikovaný obsah, požiadavky na prezentáciu v digitálnom priestore, ako aj ohrozenia týkajúce sa diktatúry scientometrie.

Aby časopis ako celok ďalej napredoval, nestačí vymeniť „post za post“ či v istom momente sústrediť pozornosť len na jednu vec. Zmysluplná zmena si vyžaduje viacero krokov rozložených v čase, ktoré by vo výsledku mali dať nášmu časopisu svieži vietor do plachiet. Najdôležitejšie zmeny sa týkajú predovšetkým troch oblastí pôsobenia časopisu – jeho konceptu, jeho mediálneho obrazu a štandardov redakčnej práce a publikovania. S tým súvisia aj ciele, ktoré si nová redakcia stanovila.

Vo vzťahu k obsahovej náplni neplánujeme zásadné zmeny. Do posudzovacieho procesu budú akceptované všetky príspevky, ktoré budú korelovať so zameraním časopisu a ktoré splnia nevyhnutné „vstupné“ požiadavky. Ako veľká výzva sa v súčasnosti vyprofilovali scientometrické požiadavky, ktoré vo viacerých ohľadoch nerešpektujú, ba priam podkopávajú podstatu vedeckej práce. Vo vzťahu k časopisom jednou takouto požiadavkou je výrazne sa zamerať na publikovanie tzv. vedeckého obsahu. Tejto požiadavke rozumieme, no na druhej strane si to vyžaduje redukciiu

obsahových položiek tradičnej tematickej štruktúry časopisu. Týka sa rubriík typu Správy, Kronika, resp. Zázpisník bibliografa. Nepovažujeme za správne, že sa vytvoril a že sa živí umelý protiklad vedeckého obsahu a tzv. nevedeckého obsahu, ktoré navzájom prirodzene súvisia. Aj onen „nevedecký obsah“ vyplýva z diania v odborných kruhoch a vytvárajú ho aktéri z akademickkej sféry. Texty zo spomínaných rubriík prinášajú informácie o živote našej jazykovednej komunity a vykresľujú jej tvár a charakter. Tým sa Slovenská reč líši od iných časopisov a slovenská jazykoveda od iných národných lingvistických tradícií.

Musíme však rešpektovať kritériá vydávania vedeckých časopisov v Slovenskej akademii vied, no snažíme sa o kompromisné riešenie. V štruktúre časopisu ponecháme maximum, teda 15 % tzv. nevedeckého obsahu z celkového obsahu čísla a ďalšie informácie o dianí v slovenskej slovakistickej komunite presúvame do virtuálneho domova – na webovú stránku časopisu. Čiastočnú elektronizáciu uvedených rubriík zároveň možno chápať aj ako príležitosť na ich modifikáciu a využitie výhod, ktoré so sebou prináša virtuálny priestor. Uvedieme jeden príklad. Nadväzujúc na rubriiku Zázpisník bibliografa plánujeme vytvoriť webovú platformu s vyhľadávacím filtrom, kde budú prístupné anotácie a ďalšie informácie, týkajúce sa vydaných slovakistických diel (obálky, obsahy, linky na plné texty, príp. kontakty na vydavateľov). Postupom času by sme tak chceli vytvoriť reprezentatívnu databázu knižných diel slovakistickej lingvistiky, ktorá by sa mohla stať užitočným informačným prameňom pre všetkých záujemcov o slovakistický odborný diskurz.

V súvislosti so scientometriou spomeňme ešte jednu negatívnu okolnosť, ktorá sa týka aj časopisu Slovenská reč. Je ňou systémová devalvácia tradičného žánru – recenzie. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky v metodike financovania vysokých škôl v časti o publikačnej činnosti za recenzie neprideluje žiadne finančné prostriedky. Vedecko-pedagogickí pracovníci vysokých škôl teda nie sú nijakým spôsobom motivovaní venovať sa tomuto žánru a prirodzeným spôsobom sústreďujú svoju pozornosť na „bonitnejšie“ žánre, najmä na vedecké štúdie. Redakcie časopisov tak dlhodobo zápasia s nedostatkom nielen kvalitných, ale v podstate akýchkoľvek recenzií. Ide pritom o žáner, ktorého dôležitosť vôbec nie je nutné podrobne zdôvodňovať. Považujeme za potrebné podnecovať kritickú reflexiu, a preto popri tradičných a komplexných recenziách chceme uverejňovať aj rozsahovo kratšie kritické žánre – glosy. Očakávame, že menší objem textu prinesie viac pohotových reakcií na nové publikácie v podobe informačno-názorového koncentrátu.

Scientometrické požiadavky sú realitou, a tak si redakcia dáva cieľ aj v tejto oblasti. Je ním zachovanie v existujúcich citačných databázach (najmä v databáze Scopus), snaha o postupné zvyšovanie hodnoty H-indexu a o indexáciu vo vyššom kvartile (v roku 2020 sa Slovenská reč nachádzala v 2. kvartile zo štyroch, pričom za najkvalitnejší sa považuje 1. kvartil).

K ďalšej prioritě a cieľu patrí už spomínané vytvorenie webového sídla časopisu a presun mnohých aktivít zo strany redakcie aj čitateľov do digitálneho priestoru. Tento cieľ si vyžaduje prácu vo viacerých fázach.

Prvá fáza v podobe vytvorenia stránky a sprístupnenia základných textových informácií je ukončená. Čitateľov tak môžeme pozvať na návštevu webstránky časopisu na adrese <https://sr.juls.savba.sk>. Tu záujemcovia nájdu základné informácie o časopise, jeho stručnú históriu, zloženie redakčnej rady, štandardy pre autorov a recenzentov (porov. ďalej), čísla aktuálneho ročníka a archív, ako aj sekciu s aktualitami. V blízkej budúcnosti pribudne podstránka Bibliografický zázpisník, ktorú sme spomínali v predchádzajúcich odsekoch. V ďalších fázach plánujeme vytvoriť redakčnú zónu ako platformu pre plne elektronizované spracovanie rukopisov (vloženie autorom, prvotné posúdenie redakciou, posúdenie recenzentmi, publikovanie). Naším želaním je, aby sa webová platforma stala nielen informačným zdrojom, ale aj miestom virtuálnej interakcie zostavovateľov, autorov a širšej verejnosti – priestorom na diskusiu k témam, ktoré sú v Slovenskej reči publikované. Aby stránka časopisu ožila skutočnou rečou, komentármi, postojmi, názormi tých, ktorí ju čítajú. Spätná väzba je pre nás dôležitá, aby sme mohli prinášať obsah, ktorý slovenskú odbornú verejnosť zaujíma. V rubrike Napište nám preto budeme očakávať podnety týkajúce sa obsahu časopisu (napr. konkrétnych výskumov a publikovaných zistení, polemických príspevkov, prezentovaných názorov, riešení a návrhov v oblasti jazykovej praxe atď.). Chceme poznať názor na obsahovú, ale aj formálnu stránku časopisu, pretože naším cieľom je pestovať tradíciu, ktorá ide s dobou a so svojimi čitateľmi.

Fungovanie a smerovanie časopisu sa vždy odvíjalo od určitých interných zásad a pravidiel. Požiadavka na zrozumiteľnosť a transparentnosť princípov redakčnej práce, ako aj potreba mať jasné a vopred stanovené kritériá na publikovaný obsah nás viedli k vypracovaniu záväzných pravidiel pre fungovanie časopisu. Tieto štandardy zachytávajú redakčný úzus, zvyklosti a tradíciu obsahovej náplne (v podobe príslušných rubrik) a zároveň detailne upravujú podmienky publikovania. Štandardy sú informáciami pre autorov aj pre posudzovateľov. Vo vzťahu k autorom ide najmä o rozsah príspevkov v jednotlivých rubrikách, štruktúru, členenie, spracovanie, argumentovanie, citovanie a ďalšie dôležité parametre, ktoré sa vyžadujú od zaslaných rukopisov. Štandardy sa vzťahujú aj na redakčné procesy – na sled a lehoty činností od prijatia článku cez jeho anonymizáciu, sortáž (predbežné hodnotenie redakciou), posudzovanie, ďalšie revízie, korektúry až po publikovanie. Štandardy pre posudzovateľov predstavujú hodnotiace kritériá, ktoré zaručujú, že v procese hodnotenia sa každý príspevok hodnotí podľa rovnakého kľúča. Výsledkom sú prehľadné a štruktúrované posudky, ktoré autorovi poskytnú relevantnú spätnú väzbu. Materiál týkajúci sa týchto štandardov je taktiež dostupný na webovej stránke časopisu.

Fakt, že časopis Slovenská reč pôsobí na našej scéne už takmer 90 rokov, nie je samozrejmosťou, ale výsledkom veľkej húževnatosti jeho redaktorov, podpory výskumnej inštitúcie, ktorá ho vydáva (Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied), ako aj podpory Slovenskej akadémie vied, ktorá financuje jeho vydávanie. Časopisy si dnes vzájomne konkurujú, autori majú veľa publikačných možností, a preto nie je samozrejmosťou trvalý prísun hodnotných článkov, od ktorých závisí pravidelné vychádzanie. Zabezpečenie rukopisov si vyžaduje intenzívnejší redakčný manažment, ktorý zohľadňuje to, čo nás obklopuje, ako aj to, čím žijeme, teda reaguje na podnety mimojazykovej i jazykovej reality. Výsledkom tohto prístupu by mal byť dlhodobejší edičný plán časopisu, ktorý počíta aj s nepravidelnými tematickými číslami, s pôsobením hosťujúcich editorov a s výzvami na prípravu tematických čísel. Podnety na zostavenie tematických čísel môžu byť aktuálne, perspektívne aj retrospektívne – môžu vychádzať z aktuálnych otázok, môžu sa týkať smerovania slovakistického výskumu, ako aj zhodnocovania jeho doterajších výsledkov.

V roku 2022 plánujeme dve retrospektívne tematické čísla. Jedným si pripomenieme osobnosť a dielo profesora Jozefa Mistrika pri príležitosti stého výročia od narodenia tohto velikána slovenskej jazykovedy. Budúci rok bude výnimočný aj pre samotný časopis, pretože si pripomenieme 90. výročie jeho založenia. V osobitnom tematickom čísle venovanom tomuto vzácnemu jubileu preto prinesieme reflexiu, ako Slovenská reč prispela do kontextu rozvoja lingvistickej slovakistiky.

Záverom by sme chceli zdôrazniť, že hlavným cieľom redakcie je, aby si časopis Slovenská reč zachoval svoju vedecko-publikačnú tvár aj v nových podmienkach, ktoré so sebou okrem príležitostí prinášajú aj viaceré ohrozenia. Aby bol stabilizovanou, rešpektovanou, autormi a čitateľmi vyhľadávanou publikačnou platformou, ktorá sa bude v rámci svojich možností aktívne podieľať na stimulovaní lingvistického slovakistického výskumu doma aj v zahraničí. Priali by sme si, aby vietor v plachtách Slovenskej reči vznikol ako cirkulácia myšlienok, faktov, názorov, postojov, nápadov a ďalších kognitívno-verbálnych aktivít medzi autormi a čitateľmi.

Jana Wachtarczyková – Martin Ološtiak

LÁSKA-NELÁSKA, IDÚ ZLÉ ČASY

KONCESÍVNE ŠTRUKTÚRY VO SVETLE KONŠTRUKČNEJ GRAMATIKY¹

Martina Ivanová

*Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV Bratislava*

IVANOVÁ, Martina: Love or Not, Bad Times are Coming. *Slovak Language*, 2021, Vol. 86, No 2, pp. 142 – 172.

Abstract: The study investigates concessive clauses in Slovak with respect to (i) the status of concessive relation within opposite relations contrast – concession – correction, (ii) the delimitation of concessive and adversative relations, (iii) the delineation of source domains for semantic relation of concession in the process of conceptualization of events. Embedded in the theoretical postulates of cognitive construction grammar, the study employs the domain general processes into explanation of concessive structures (Bybee, 2010, 2013), especially, competence-performance hypothesis (Hawkins, 2004; Horsch, 2020) and the principle of iconicity (Cuyper, 2008). The motivation for usage of contra-iconic is analysed on the basis of pragmatic principles, namely (i) functional sentence perspective and (ii) pragmatic strengthening. When specifying source domains for the concessive relation, three possible motivating factors are taken into account: (i) genetic motivation of concessive conjunctions, (ii) coercion of concessive meaning triggered by context, (iii) ambiguity of conjunctions which can be eliminated by contextual specification. All those factors determine the heterosemy of conjunctions used in concessive clauses.

Key words: concession, cognitive construction grammar, iconicity, competence-performance hypothesis, heterosemy

1 ÚVODNÉ POZNÁMKY

Problematike prípusťkového vzťahu sa v kontexte slovenskej a českej lingvistiky venovala značná pozornosť, porov. Nebeská (1976), Karlík (1995), Kesselová (2010, 2011), Sokolová (2016)² a i. Naším cieľom bude analyzovať prípusťkové

¹ Táto štúdia vznikla ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0016/21 *Slovník súčasného slovenského jazyka – 7. etapa (koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum)*.

² V štúdiu ide primárne o analýzu prípusťkových vzťahov v kontexte ruskej lingvistickej školy, avšak autorka viaceré poznatky aplikuje aj na slovenský materiál.

štruktúry z troch hľadísk: (i) z hľadiska vymedzenia prípustkovej relácie v rámci tzv. opozitných relácií kontrast – korektívnosť – koncesívnosť, (ii) z hľadiska delimitácie adverbatívneho (tzv. korektúra očakávania) a koncesívneho významu, (iii) z hľadiska vymedzenia tzv. zdrojových domén, ktoré slúžia ako východisko fungovania vybraných koncesívnych spájacích operátorov, pričom cieľom je bližšie charakterizovať príbuzné sémantické kategórie, ktoré sa spolupodieľajú na procese konceptualizácie koncesívnej sémantickej relácie a ktoré zohrávajú rolu pri jej kódovaní v rozličných typoch syntaktických štruktúr.

Pri výklade fungovania koncesívnych štruktúr sa budeme opierať o postuláty konštrukčnej gramatiky, ktorá sa zaraďuje medzi kognitívne lingvistické teórie. Heterosémia (ako prípad gramatickej polysémie) spájacích operátorov je jedným z faktorov, ktoré participujú na fungovaní tzv. konštrukčnej polysémie, teda prípadov sémanticky a prípadne aj geneticky spätých štruktúr s centrálnou, východiskovou konštrukciou a súborom konštrukcií, ktoré možno chápať ako jej sémantické extenzie.

Podľa konštrukčnej gramatiky je forma jazykových štruktúr, okrem iných faktorov, motivovaná doménovo všeobecnými procesmi (porov. Bybee, 2010; Bybee, 2013). Kódovanie konceptuálnych obsahov do jazykových štruktúr je podmienené princípom, ktorý sa označuje ako tzv. kompetenčno-performančná hypotéza (porov. Hawkins, 2004). Podľa tejto hypotézy sa v prípade súperiacich štruktúr presadí tá štruktúra, ktorá je menej náročná na spracovanie, a teda kognitívne preferovanejšia, v dôsledku čoho by sa mala objaviť častejšie v korpusových dátach. Jedným z faktorov, ktorý podmieňuje kognitívnu náročnosť spracovania štruktúry, je ikonickosť, teda „(čiastočná) motivácia konštrukcie jej významom“ (porov. Hoffmann, 2019, s. 12). Pôsobenie ikonického princípu na rovine syntaxe však nemusí automaticky znamenať vyššiu frekvenčnú distribúciu a preferenciu ikonických štruktúr. Použitie neikonických konštrukcií môže byť podmienené pragmaticky a často súvisí s uplatnením komunikačného zámeru hovoriaceho, ktorý sa premieta do spôsobu syntaktickej organizácie jazykových štruktúr.

2 KONCESÍVNOSŤ AKO PRÍPAD OPOZITNÉHO VZŤAHU

Prípustka ako typ sémantického obsahu, ktorý možno kódovať hlavnou vetou, vedľajšou vetou alebo jednoduchým vetným členom, sa zvyčajne v teoretických prácach interpretuje ako jeden z prípadov tzv. opozitných vzťahov. V časti prác sa prípustka postuluje ako jeden z prvkov v rámci kontrastívnej a koncesívnej dichotómie, resp. sa interpretuje v rámci korektívnej a nekorektívnej dichotómie (porov. Izutsu, 2008). M. Z. Izutsu (2008) v rámci opozitných vzťahov vymedzuje tri sémantické relácie: kontrast, koncesívnosť a korektívnosť. V slovenčine možno všetky tieto tri významové vzťahy vyjadriť predložkou *ale*:

- a. Zuza je bohatá, ale Paľo je chudobný. (kontrast)
- b. Otec bol policajt, ale doma vládla mama. (koncesívnosť)
- c. Manžel nie je Francúz, ale (je) Belgičan. (korektívnosť)

Zo synonymných konjunkcií možno spomenúť jednotky *avšak*, *no*, *lež*, *však* (s pozíciou po druhom prízvukovanom výraze), *zatiaľ čo*, *kým*, *a predsa*, *a jednako*, ktoré na rozdiel od polyfunkčného *ale* môžu vyjadriť len niektorých z vymedzených významových vzťahov, porov.

a. Zuza je bohatá, avšak/no/však/zatiaľ čo/kým/*lež/*a predsa/*a jednako Paľo je chudobný. (kontrast)

b. Otec bol policajt, avšak/no/však/lež/*zatiaľ čo/*kým/a jednako/a predsa doma vládla mama. (koncesívnosť)

c. Manžel nie je Francúz, *avšak/*no/*však/lež/*zatiaľ čo/*kým/*a predsa/*a jednako Belgičan. (korektívnosť)

Spomínané tri typy významových obsahov možno interpretovať vzhľadom na štyri základné parametre:

- a. vzájomná vylučiteľnosť tzv. porovnávaných prvkov v rámci zdieľanej domény,
- b. počet a charakter porovnávaných prvkov,
- c. zahrnutie predpokladov,
- d. platnosť kombinovaných segmentov.

Kontrast. Pokiaľ ide o kontrast, ten predpokladá prítomnosť aspoň dvoch porovnávaných prvkov. Zo syntaktického hľadiska je pre obsahový vzťah kontrastu charakteristická zameniteľnosť porovnávaných prvkov, napr. *Zuza je bohatá, ale Paľo je chudobný.* – *Paľo je chudobný, ale Zuza je bohatá.*,³ ďalej možnosť zmeniť odporovací vzťah na zlučovací, porov. *Zuza je bohatá a Paľo je chudobný.* (v takom prípade možno hovoriť o implicitnom kontraste), ako aj možnosť eliminovať spájací operátor, napr. *Zuza je bohatá, Paľo je chudobný.* Zároveň platí, že porovnávané prvky musia patriť do tej istej domény, porov. ? *Zuza je bohatá, ale Afrika je chudobná.*, ? *Zuza je bohatá, ale Paľo je vysoký.*⁴ Rozdielnosť porovnávaných entít však

³ V komunikačnej praxi však vymedzené vlastnosti neplatia absolútne, diskutovať možno napríklad o zameniteľnosti viet v súvetí. Vo výpovedi *Tvoj syn je skvelý, ale ty si zrelý muž.* sú vety zameniteľné len z hľadiska gramatickej akceptovateľnosti, porov. *Ty si zrelý muž, ale tvoj syn je skvelý.* Z hľadiska signalizácie komunikačných funkcií však tieto súvetné konštrukcie viažu na seba odlišné implikácie. Výpoveď *Tvoj syn je skvelý, ale ty si zrelý muž.* sa spája s odlišnou implikáciou (implikácia: dávam prednosť tebe ako zrelému mužovi) než výpoveď *Ty si zrelý muž, ale tvoj syn je skvelý.* (implikácia: dávam prednosť tvojmu synovi). Tento fakt korešponduje s Goldbergovej princípom žiadnej synonymie (porov. Goldberg, 1995, s. 67 – 68), podľa ktorého platí, že ak má hovoriaci na výber medzi dvoma podobnými konštrukciami, potom príjemca predpokladá, že použitie jedného z daných variantov v konkrétnej komunikačnej situácii odráža nejaký funkčný rozdiel medzi danými dvoma štruktúrami.

⁴ Možno diskutovať o tom, ako stanoviť, ktoré prvky možno hodnotiť ako porovnateľné prvky z identickej zdieľanej domény, napr. výpoveď *Čína je bohatá, ale Číňania sú chudobní.* je akceptovateľná napriek tomu, že porovnávané prvky *Čína* a *Číňania* nepredstavujú identické lexikálno-sémantické triedy substantív. Možnosť vstupovať do kontrastívnej relácie v pozícii porovnávaných prvkov napriek

neznamená, že musí ísť o referenčne odlišné entity, porov. *Rukopisný odpis je z textového hľadiska nezaujímavý, ale je zaujímavý svojou kresbou znázorňujúcou Tamoru a jej dvoch synov*. V danom prípade vo funkcii dvoch porovnávaných prvkov vystupujú dva aspekty referenčne identickej entity a vzájomná vylučiteľnosť prvkov sa dosahuje špecifikáciou zreteľových určení, ktoré vymedzujú, z hľadiska čoho sa vlastnosti opisovanej entity dostávajú do vzťahu exklúzie (z *textového hľadiska, svojou kresbou*). Ďalšou podmienkou je vzájomná vylučiteľnosť porovnávaných kvalít. V prípade, že vzťah exklúzie medzi porovnávanými nemožno postulovať, kontrastívnu konštrukciu použiť nemožno, porov. *Zuza je bohatá a Paľo je tiež bohatý*., ale ? *Zuza je bohatá, ale Paľo je tiež bohatý*.⁵ Na základe týchto vlastností sa kontrast v teoretických prácach zvyčajne charakterizuje ako jednoduchá opozícia medzi propozičnými obsahmi dvoch viet.

Korektívnosť. V prípade sémantickej relácie korektívnosti možno postulovať vzájomnú vylučiteľnosť tzv. porovnávaných prvkov v rámci zdieľanej domény, porov. *Manžel nie je Francúz, ale (je) Belgičan*. Existencia zdieľanej domény je jedným zo základných predpokladov postulovania korektívnosti, porov. ? *Manžel nie je Francúz, ale učiteľ*. Sémantická relácia korektívnosti sa preto nedá vyjadriť kopulatívnou štruktúrou, porov. ? *Manžel nie je Francúz a je Belgičan*. Na rozdiel od kontrastu a koncesívnosti v korektívnej štruktúre nemajú platnosť oba prvky, iba prvok druhej vety súvetnej štruktúry (S2). Preto aj štruktúry typu *miesto toho, aby pracoval, odcestoval*, ktorým sa v niektorých lexikografických zdrojoch prisudzuje prístupový význam (porov. KSSJ, 2003), podľa nás nereprezentujú sémantickú reláciu koncesívnosti, ale majú význam korektívnosti.⁶

Koncesívnosť a adverzatívnosť. Zatiaľ čo v prípade štruktúr typu *Otec bol policajt, ale doma vládla mama*. sa v prístupe M. Z. Izutsua (2008) postulujú význam koncesívnosti, v iných prácach sa v prípade daných štruktúr postulujú adverza-

príslušnosti do odlišných lexikálno-sémantických tried však predpokladá, že medzi prvkami možno postulovať súvislosť špecifikovanú ako obsiahnutosť v rámci funkčného celku (kontrolujúci – kontrolovaný), ktorá sa môže uplatniť aj v rámci metonymie. Podobne možno diskutovať o vymedzení tzv. zdieľanej domény. Za istých podmienok možno akceptovať aj výpoveď typu *Zuza je bohatá, ale Paľo je múdry*. (implikácia: Zuzinou výhodou je, že je bohatá, Paľovou, že je múdry). V takom prípade platí, že výpoveď možno akceptovať, ak je možné evokovať doménu zdieľanú konceptmi „bohatý“ a „múdry“ (v danom prípade: „pozitívna vlastnosť“, porov. ? *Zuza je bohatá, ale Paľo je hlúpy*).

⁵ Pokiaľ ide o vzájomnú vylučiteľnosť vlastností porovnávaných prvkov, výpoveď *Zuza je bohatá, ale Paľo je tiež bohatý*. je akceptovateľná, ak existuje predpoklad, že Paľo bohatý nie je. V takom prípade však už možno uvažovať o posune významu kontrastu smerom ku koncesívnosti, opozitná relácia sa tu totiž nevzťahuje na porovnávané vlastnosti Zuzy a Paľa, ale na predpoklad („Paľo nie je bohatý“), pozri nižšie.

⁶ Porov. výklad v SSSJ (2015): uvádza vedľajšiu vetu vyjadrujúcu skutočnosť, ktorá sa mala stať, ale bola nahradená inou.

tívny význam konkretizovaný ako „korektúra očakávania“. Pri opise rozdielov medzi koncesívnosťou a korektúrou očakávania v rámci adverbzativnosti sa predpokladá, že zatiaľ čo prípusťkové spojenia vyjadrujú kauzálny rys vzťahu, odporovacie súvetia vyjadrujú rys rozporu. Podľa P. Karlíka (2017) je medzi oboma štruktúrami sémantický rozdiel: prípusťkovým spojením sa konštruuje nejaký vnútorný sémantický rozpor medzi propozíciami, pričom sa zároveň vyjadruje, že v danom prípade tento vzťah neplatí (*Hoci sme Petra pozvali, neprišiel*), zatiaľ čo odporovacím spojením sa vyjadruje iba rozpor alebo kontrast: (a) *Peter je modrooký, ale/zatiaľ čo Pavol je čierooký* × (b) *Peter je modrooký, hoci Pavol je čierooký*. ((b) navyše implikuje, že Peter a Pavol sú prvkami jednej množiny, t. j. že v danom prípade sú pokrvnými príbuznými). Rovnakú interpretáciu však nemožno vzťahovať na všetky prípady, napr. v štruktúrach *Snažil sa, ale nič nezískal*, nemožno uvažovať o vyjadrení kontrastu (kontrast navyše predpokladá, ako sme ukázali, dve porovnávané entity), takisto nie je jasné, prečo by v prípade danej štruktúry nebolo možné uvažovať o vnútornom sémantickom rozpore medzi propozíciami.

V prípade prípusťky sa v teoretických prácach ako základná podmienka postuluje existencia očakávania alebo predpokladu. Koncesívny význam sa spája s predpokladom, že vzťah medzi dvoma situáciami vyjadrenými vetami je neočakávaný v zmysle prirodzeného (nie nutne prísne logického) behu udalostí⁷. Možno ho teda opísať formulou: „Ak S1, potom (normálne) nie S2.“, resp. „Ak nie S1, potom (normálne) S2.“. Spomínaný predpoklad je vyvoditeľný z obsahu vedľajšej vety súvetnej konštrukcie, porov. *Hoci je pomalší, je vytrvalý*. Na rozdiel od kontrastu v prípade koncesívnosti nemožno uvažovať o vzájomnej vylučiteľnosti porovnávaných prvkov. Vlastnosti „byť pomalší“ a „byť vytrvalý“ sa normálne nevnímajú ako vzájomne sa vylučujúce vlastnosti. Do vzťahu vzájomnej vylučiteľnosti sa pri koncesívnom význame dostáva propozičný obsah druhej vety „je vytrvalý“ a predpoklad evokovaný prvou vetou („nie je vytrvalý“), na základe čoho sa ako zdieľaná doména porovnávaných prvkov konštituuje koncept „vytrvalosť“. V prípade prípusťky sa teda do pozície porovnávaných prvkov dostáva propozičný obsah jednej z viet a predpoklad vyplývajúci z druhej vety, ide teda o reláciu: „Ak je niekto pomalší, nie je zvyčajne vytrvalý.“, nie naopak: „?Ak je niekto vytrvalý, nie je zvyčajne pomalší.“⁸

⁷ Ako ukázala J. Kesselová (2010, s. 355), percipientovo očakávanie sa v reálnej jazykovej interakcii týka niekoľkých oblastí: očakávanie vychádza z poznania vlastnosti/stavu objektu, očakávanie je vyvolané stavom poznania, očakávanie je podmienené mienkou väčšiny, očakávanie je dané tým, ako sa objekt javí, očakávanie vyplýva z poznania počiatočného stavu.

⁸ Iné vymedzenie koncesívnej relácie ponúka C. Di Meola (1998), podľa ktorého v koncesívnych štruktúrach antecedent a konzekvent kódujú dve odlišné kauzálne relácie. Vo výpovediach typu *Hoci je Carol chorá, ide dnes do práce. Má dôležité pracovné stretnutie*, možno postulovať dve kauzálne relácie: A1 = byť chorý → A2 = nejst' do práce (hypotetický kauzálny vzťah), B1 = dôležité pracovné stretnutie

Podľa M. Z. Izutsua (2008, s. 664) platí, že pri stanovovaní toho, ktorá z viet v rámci súvetnej štruktúry (hlavná alebo vedľajšia) je východiskom postulovania predpokladu, rozhoduje poradie viet, pričom konštatuje, že východiskom predpokladu je vždy prvá veta súvetia bez ohľadu na jej status. Ako príklad uvádza súvetie: *She likes vegetables, though she doesn't eat cucumbers.*, pri ktorom podľa autora predpoklad vychádza z prvej hlavnej vety, porov. „Ak má rada zeleninu, zvyčajne je uhorky.“, nie ? „Ak neje uhorky, zvyčajne nemá rada zeleninu.“. Podľa nášho názoru sa však rovnaká implikácia vzťahuje aj na prípadné súvetie s obráteným poradím hlavnej a vedľajšej vety, porov. *Though she doesn't eat cucumber, she likes vegetables.* V takýchto prípadoch implikácia vychádza z propozičného obsahu hlavnej vety bez ohľadu na vetosled, a to z toho dôvodu, že výrazy *zelenina* – *uhorky* sú v hypero-hyponymickom vzťahu, takže logický smer inferencie je vztiahnutie platnosti predpokladu týkajúceho sa entity vyjadrenej nadradenou lexémou na entitu vyjadrenú podradenou lexémou. Z logického hľadiska sa hypero-hyponymický vzťah opisuje na základe implikácie: z pravdivosti výroku *Peter priniesol ruže*. vyplýva pravdivosť výroku *Peter priniesol kvety*. (ide o tzv. kontext vyplývania nahor), v opačnom smere však implikácia neplatí (z *Peter priniesol kvety* nevyplýva *Peter priniesol ruže*). Podobné smerovanie má vyvodzovanie predpokladu v prípustkovom vzťahu, porov. *Hoci má rád talianske jedlá, pizzu nemá rád.* = „Ak má rád talianske jedlá, zvyčajne má rád pizzu.“, ale „? Ak nemá rád pizzu, zvyčajne nemá rád talianske jedlá.“

Nazdávame sa, že rozdiel medzi korektúrou očakávania pri adverzatívnosti a koncesívnosťou je možné uchopiť prostredníctvom princípu ikonickosti ako jedného z doménovo všeobecných princípov ovplyvňujúcich proces syntaktického kódovania konceptuálneho obsahu. V nasledujúcej časti si ukážeme, ako možno uvažovať o princípe ikonickosti a jeho uplatnení pri adverzatívnych a koncesívnych štruktúrach.

Medzi adverzatívnosťou (korektúra očakávania) a koncesívnosťou je veľmi úzky vzťah, pričom dôležitým faktorom je (i) poradie viet v súvetí (v prípade priraďovacieho súvetia je relevantné kódovanie propozičného obsahu v rámci druhej hlavnej vety), resp. (ii) vyjadrenie propozičných obsahov v rámci hlavnej/maticovej alebo vedľajšej vety (relevantný je fakt, aký propozičný obsah je kódovaný v rámci vedľajšej vety). Sémantické relácie v súvetiach potom možno vymedziť takýmto spôsobom:

(i) korektúra očakávania pri adverzatívnosti, ak je v rámci druhej hlavnej vety kódovaný propozičný obsah „doma vládla mama“: *otec bol policajt, ale doma vládla mama* „ak je otec policajt, zvyčajne doma nevládne mama“;

→ B2 = íst' do práce (reálny kauzálny vzťah). Dôsledok kauzálnej relácie A2 sa tak vylučuje s dôsledkom kauzálnej relácie B2, pričom „vyhráva“ silnejšia, resp. dôležitejšia príčinná okolnosť. Preto autor koncesívnosť vymedzuje ako „skrytú kauzálnosť“.

(ii) koncesívnosť nemožno postulovať, ak je v rámci druhej hlavnej vety kódovaný propozičný obsah „doma vládla mama“: ? *otec bol policajt, a doma vládla mama* ?, „ak doma vládne mama, otec nie je policajt“ (daná vetná štruktúra je akceptovateľná, len ak má konjunkcia *a* adverbatívny, nie koncesívny status);

(iii) korektúru očakávania pri adverbatívnom statuse nemožno postulovať, ak je v rámci druhej hlavnej vety kódovaný propozičný obsah „otec bol policajt“: ? *doma vládla mama, ale otec bol policajt* ?, „ak doma vládne mama, otec nie je policajt“;

(iv) koncesívnosť, ak je v rámci druhej hlavnej vety kódovaný propozičný obsah „otec bol policajt“: *doma vládla mama, a otec bol policajt* „ak je otec policajt, zvyčajne doma nevládne mama“;

(v) koncesívnosť v podrad'ovacom súvetí nemožno postulovať, ak je formou vedľajšej vety kódovaný propozičný obsah „doma vládla mama“: ? *otec bol policajt, hoci doma vládla mama* ? „ak doma vládne mama, otec nie je policajt“;

(vi) koncesívnosť v podrad'ovacom súvetí, ak je formou vedľajšej vety kódovaný propozičný obsah „otec bol policajt“: *doma vládla mama, hoci otec bol policajt*. „ak je otec policajt, doma zvyčajne nevládne mama“.

Z naznačenej analýzy vyplýva, že pri koncesívnosti (za akceptovateľné považujeme štruktúry (iv) a (vi)) sa predpoklad vyvodzuje z propozičného obsahu vedľajšej vety v podrad'ovacom súvetí, resp. druhej hlavnej vety v prirad'ovacom súvetí (*hoci bol otec policajt; a otec bol (pritom) policajt*) a dostáva sa do vzťahu exklúzie s propozičným obsahom hlavnej vety, resp. prvej hlavnej vety (*doma vládla mama*); pri korektúre očakávania v rámci adverbatívnom statuse (za akceptovateľnú považujeme štruktúru (ii)) sa predpoklad vyvodzuje z propozičného obsahu prvej hlavnej vety (*otec bol policajt*) a dostáva sa do vzťahu exklúzie s propozičným obsahom druhej hlavnej vety (*ale doma vládla mama*).

(i) Pri korektúre očakávania v rámci adverbatívnom statuse *otec bol policajt, ale doma vládla mama* sa najprv postuluje platný fakt zakladajúci očakávanie (*otec bol policajt* = očakávanie: *doma nevládne mama*) a potom sa v rámci propozície vyjadrenej druhou hlavnou vetou popiera platnosť tohto očakávania (usudzovanie na základe stereotypu: ak je otec policajt, vládne aj doma). Z toho vyplýva, že adverbatívny konektor má charakter tzv. konektora so smerovaním dopredu (forward connective). V týchto prípadoch možno teda uvažovať o ikonickom kódovaní, v danom prípade však nejde o časovú ikonickosť (sekvenciu udalostí v čase), ale o sekvenciu myšlienkových operácií (v poradí prvá jazyková štruktúra kóduje propozíciu vyjadrujúcu neúčinnú príčinu ako konceptuálne primárnu, nezávislú entitu a v poradí druhá jazyková štruktúra kóduje propozíciu, ktorá vyjadruje neočakávaný následok ako konceptuálne sekundárnu, závislú entitu). Pri korektúre očakávania sa popiera platnosť propozičného obsahu druhej hlavnej vety, smer vyvodzovania je teda od prvej hlavnej vety k druhej hlavnej vete: *nemusel by, ale pomôže nám* = ak nemusí, nepomôže

nám (očakávanie = 1. veta), ale on nám pomôže (popretie očakávania = 2. veta); *vec je vážna, ale smejú sa* = ak je vec vážna, nesmejú sa (očakávanie = 1. veta), ale oni sa smejú (popretie očakávania = 2. veta). Adverzatívny vzťah sa teda riadi princípom konštrukčného ikonizmu (adverzatívne štruktúry sú sekvenčne ikonické).

(ii) Pri koncesívnosti *doma vládla mama, a otec bol (pritom) policajt* sa v parataktickej štruktúre najprv sa vyjadruje propozičný obsah, ktorého platnosť sa popiera na základe predpokladu, ktorý zakladá propozícia druhej hlavnej vety (backward connective), smer vyvodzovania je od druhej hlavnej vety k prvej hlavnej vete: *po-môže nám, a nemusel by* = ak nemusí, nepomôže nám (očakávanie = 2. veta), ale on nám pomôže (popretie očakávania = 1. veta); *smejú sa a vec je vážna* = ak je vec vážna, nesmejú sa (očakávanie = 2. veta), ale oni sa smejú (popretie očakávania = 1. veta). V rámci hypotaktických štruktúr sa do vzťahu exklúzie dostáva propozičný obsah riadiacej/maticovej vety (*doma vládla mama*) a očakávanie, ktoré zakladá propozícia podriadenej/vedľajšej vety (*hoci bol otec policajt* = očakávanie: *doma nevládne mama*).

Opačné poradie je pri hypotaktických štruktúrach zriedkavé, ale možné, porov. *Ani moja matka nie je ideálna, hoci nie je hlúpa.* = Ak niekto nie je ideálny, zvyčajne je hlúpy., ale ? Ak niekto nie je hlúpy, potom je zvyčajne ideálny. E. Sweetser (1990, s. 79) v takýchto prípadoch rozlišuje medzi tzv. obsahovým a epistemickým konektorom, porov. *Hoci ma nepočul kričať, prišiel a zachránil mi život.* (jeho príchod a moja záchrana sa realizovali napriek jeho neschopnosti počuť ma) = obsahové použitie konektora; *Hoci prišiel a zachránil mi život, nepočul ma kričať.* (fakt, že ma nepočul kričať, je pravdivý napriek tomu, že prišiel a zachránil ma; to, že prišiel a zachránil ma, mohlo viesť k domnienke, že ma počul kričať).⁹ Epistemické použitia koncesívneho konektora sú však oproti obsahovým zriedkavejšie (v lexikografických prácach doklady na takéto epistemické použitie koncesívneho konektora nena-chádzame dokladované, porov. spracovanie jednotiek *hoci, i keď, aj keď, bárs* a pod. v KSSJ, 2003, SSSJ, 2006, 2011).

Možno teda konštatovať, že kódovanie medzipropozičných vzťahov je v koncesívnych štruktúrach neikonické: príčinná okolnosť, ktorá zakladá očakávanie a ktorú možno chápať ako konceptuálne primárnu entitu, je v parataktických súvetiach vyjadrená druhou hlavnou vetou a v hypotaktických súvetiach závislou vetou, zatiaľ čo následok ako konceptuálne sekundárna entita je vyjadrená v parataktických súvetiach prvou hlavnou vetou a v hypotaktických súvetiach riadiacou vetou. V hypotaktických štruktúrach nezohľadňujeme tzv. sekvenčný ikonizmus (keďže aj v prípade hypotaktického súvetia je možný vetosled s anteponovanou

⁹ E. Sweetser (1990) vymedzuje ešte tzv. ilokučný konektor, v našom prístupe v tejto súvislosti uvažujeme o tzv. nepravej prípustkovej, resp. parentetickej vedľajšej vete, porov. *I keď som mrzol, i keď ma boleli nohy, i keď som zmokol, vďaka za všetko.* (porov. Ivanová, 2016).

vedľajšou vetou uvádzajúcou konceptuálne primárnu entitu), ale fakt, že konceptuálne primárna, nezávislá entita¹⁰ je kódovaná syntakticky závislou štruktúrou, zatiaľ čo konceptuálne sekundárna, závislá entita je kódovaná riadiacou, teda nezávislou vetou.

Neikonické kódovanie v prípade koncesívnych štruktúr možno vysvetliť na pozadí pragmatického faktora. Ako zdôrazňuje J. Kesselová (2010, s. 353 – 354), vetosled v prípustkových súvetiach nie je motivovaný len princípom konštrukčného ikonizmu, ale aj pragmatickým faktorom: komunikačným zámerom produktora zvýrazniť niektorú zložku výpovedného obsahu (príčinu alebo následok), porov. frekvenčnú distribúciu prípustkových vedľajších viet v anteponovanom a postponovanom postavení s vybranými operátormi¹¹ na základe korpusových dát z korpusu Omnia Slovaca III.

Tabuľka 1. Frekvenčná distribúcia vybraných koncesívnych operátorov v súvetiach s anteponovanou a postponovanou vedľajšou vetou

Spájací operátor	Anteponovaná VV	Postponovaná VV
hoci	370 117	685 475
napriek tomu, že	111 748	192 217
navzdory tomu, že	261	446
aj keď	363,297	724 077
i keď	64 651	142 617
nezávisle od toho, že	27	66
bez ohľadu na to, že	1279	3320
nehľadiac na to, že	722	675
odhliadnuc od toho, že	1629	681

Frekvenčné skúmanie korpusových dokladov ukazuje, že v prípade prípustkových súvetí sú frekventovanejšie štruktúry s postponovanou vedľajšou vetou (okrem operátorov *nehľadiac na to, že* a *odhliadnuc od toho, že*). Tento preferovaný typ vetosledu je možné vysvetliť na pozadí princípu aktuálneho členenia výpovede: pozícia vyjadrujúca príčinnú okolnosť, ktorá zakladá očakávanie, v jazykovej interakcii častejšie figuruje v rematickej časti výpovede (*Nevzdali sa, hoci sa veľmi báli.*). Naopak, pri vetoslede s anteponovanou vetou hovoriaci do rematickej pozície vysúva neočakávaný následok (*Hoci sa veľmi báli, nevzdali sa.*).

¹⁰ Konceptuálna primárnosť, nezávislosť antecedentu v prípustkovej relácii sa odráža aj v pôvodnej sémantickej motivácii spájacieho operátora *nezávisle od toho, že*, ktorý uvádza vedľajšiu vetu.

¹¹ V tabuľke mapujeme frekvenčnú distribúciu spájacích operátorov, ktoré nie sú polyfunkčné (neparticipujú aj na vyjadrení inej sémantickej relácie v súvetných štruktúrach).

3 ZDROJOVÉ DOMÉNY KONCESÍVNOSTI

Pri skúmaní jazykov a ich porovnávaní boli postulované isté sémantické domény ako zdroje pre vznik koncesívnych významov v procese gramatikalizácie. E. König (1988) uvažuje o formovaní koncesívnych významov v súvislosti s takými sémantickými doménami, ako je: kontemporalita, podmienka (podmienkové vety ako predchodca prípusťkových viet), kvantifikácia a emfatické potvrdenie pravdivosti propozície.

Štandardne sa prípusťka analyzuje v rámci kauzálnych vzťahov. Zatiaľ čo kauzálna sémantická relácia vyjadruje príčinno-následný vzťah medzi propozíciami, v prípade koncesívnosti sa očakávaný príčinno-následný vzťah nerealizuje. Mnoho autorov preto postuluje suprakategóriu kauzálnosti zahŕňajúcu kauzálne súvetia, v ktorých sa medzi dvoma propozíčnými obsahmi kauzálny vzťah *postuluje*, podmienkové súvetia, v ktorých sa kauzálny vzťah medzi propozíčnými obsahmi *predpokladá*, a koncesívne súvetia, v ktorých sa kauzálny vzťah *popiera* (Harris, 1988, s. 71). Pri opise koncesívnych štruktúr sa vychádza z faktu, že prípusťkový vzťah je založený na negácii vzťahu medzi zložkami kauzálneho spojenia, t. j. medzi príčinou/dôvodom a očakávaným následkom (porov. Nebeská, 1976; Karlík, 1995; Kesselová, 2010).

Na druhej strane však treba pripomenúť, že príčinné konektory typu *pretože*, *keďže*, *lebo*, resp. podmienkové konektory typu *ak*, *keby* nemožno použiť v prípusťkovom význame, čo signalizuje, že sémantické relácie príčiny, podmienky a prípusťky sú v rámci sémantického spektra kauzálnosti pomerne zreteľne delimitované. Naším cieľom preto bude na základe analýzy heterosémie spájacích operátorov¹² vymedziť možné sémantické domény slúžiace ako zdroj na konštituovanie sémantickej relácie koncesívnosti a na základe istých kognitívno-lingvistických postulátov vysvetliť motivačnú spätosť medzi týmito zdrojovými doménami a sémantickou reláciou koncesívnosti.

3.1 Kontemporalita

Jednou zo zdrojových domén na vyjadrenie koncesívnosti je oblasť temporálnych vzťahov, v dôsledku čoho sa koncesívny vzťah môže vyjadriť primárne časovým konektorom *ešte ani* – *a už* s temporálne sukcesívnym sémantickým pôdorysom (v tomto súvetí sa vyjadruje nástup platnosti deja druhej hlavnej vety pred ukončením deja prvej hlavnej vety), porov. *Kar ešte ani neskončil, a už sa začala hádka o dedičstvo*. Operátor *ešte ani* – *a už* implikuje tesnú, prekrývajúcu sa blízkosť dvoch udalostí v čase, pričom očakávanie vyvolané propozíciou prvej vety sa

¹² Podľa výskumov J. Kesselovej (2010) je komunikačne najzaťaženejším spájacím operátorom konjunkcia *hoci*. Vzhľadom na motivačnú nezreteľnosť jednotiek *hoci*, *bárs* ich však do našej analýzy nezahŕňame.

opiera o skúsenostný kontext vzťahujúci sa na realizáciu dvoch udalostí v čase (očakávaná je časová sukcesivnosť: najprv sa skončí kar, potom sa začne hádka o dedičstvo). Paralelná časová platnosť propozícií referujúcich na dve súčasné prebiehajúce udalosti sa zvyrazňuje prostredníctvom prípusťkového operátora *a pritom*, porov. *Hrala sa na nedotklivú, a pritom jej srdce po celý čas krvácalo*. Koncesívna sémantická relácia sa tu konštituuje na pozadí postulovania platnosti dvoch časovo paralelných udalostí, ktorých kontemporalita sa bežne neočakáva.

V prípade hypotaktických súvetí sa propozičný obsah, ktorého platnosť sa opiera na základe predpokladu, vyjadruje formou vedľajšej vety, teda konceptuálne závislou štruktúrou. Tento propozičný obsah sa môže kódovať vo vedľajšej vete s pôvodným koncesívnym konektorom *keď* (*Druhý rozprával, keď mal mlčať*). Možno konštatovať, že v tomto súvetí nejde len o vyjadrenie časovej platnosti deja hlavnej vety (= druhý rozprával vtedy, keď mal mlčať), ale daným súvetím sa navyše implikuje, že medzi propozíciami existuje vnútorný vzťah: „ak má niekto mlčať, dá sa očakávať, že nebude rozprávať“ (obvyklá obsahová súvislosť); „pretože mal mlčať, dalo sa očakávať, že nebude rozprávať, ale on rozprával“ (rozpor plynúci z negácie záväznosti vzťahu medzi príčinou a následkom, nesplnené/sklamané očakávanie).

Tesná časová následnosť udalostí sa tiež zvyrazňuje prostredníctvom operátora *čo hneď*, porov. *Tento zámok nedobyjeme, čo hneď pod ním vycedíme ostatnú kvapku krvi*. (Kesselová, 2010, s. 354).¹³

Na vyjadrenie koncesívneho vzťahu sa v slovenčine uplatňujú aj spojkové výrazy, ktoré predstavujú kombináciu častíc s konektormi majúcimi pôvod v časovej sémantike, porov. *i keď, aj keď*: *Aj keď kar ešte neskončil, už sa začala hádka o dedičstvo*. V prípade prípusťkových súvetí *aj keď, i keď* sa vyjadrujú deje, ktoré sú buď časovo simultánne, napr. *i keď ho to bolí, premáha sa*, alebo časovo následné deje, ktoré však sú časovo blízke, porov. *stál iba pri dverách, aj keď ho ponúkla už niekoľko ráz sadnúť*.

Fungovanie spomínaných spájajúcich operátorov potvrdzuje, že jedným zo zdrojov koncesívnosti je sémantická oblasť kontemporality. Možným vysvetlením je, že práve blízkosť dvoch udalostí v čase v zmysle časovej následnosti je charakteristická pre oblasť príčinných vzťahov. Ako konštatuje J. Kesselová (2010, s. 331), platí, že ak „sa spoločne vyskytne udalosť a istý výsledok alebo dôsledok, existuje sklon

¹³ Tento typ vzťahu sa v niektorých prístupoch označuje ako prípusťkový (Kesselová, 2010), v iných koncepciách ako prípad podmienky (SSSJ, 2006). V daných prípadoch ide o hraničný prípad, ktorý by bolo možné označiť ako prípusťkovo-podmienkový, keďže príčinná okolnosť kódovaná vedľajšou vetou sa konceptualizuje ako hypotetická (kontrafaktualnosť propozičného obsahu vedľajšej vety) a zároveň neúčinná (predpoklad navodený propozičným obsahom vedľajšej vety sa v hlavnej vete nepiera). V kauzálnom nexe sa teda príčinná okolnosť hodnotí ako neúčinná (prípusťkovosť) a hypotetická (podmienkovosť), o vzťahu medzi prípusťkou a podmienkou pozri 3.2.

k induktívnemu uvažovaniu a k posudzovaniu istej udalosti ako pravdepodobnej príčiny, resp. podmienky deja“. Podobne možno uvažovať aj o sémantickej relácii koncesívnosti. Príčinnú okolnosť možno usúvzťažniť s nepredpokladaným následkom, ktorý je v rozpore s predpokladom, len v prípade, ak sa udalosti realizujú v tesnej časovej následnosti alebo sú časovo paralelné.

3.2 Podmienkovosť

Prípustková platnosť spojok *aj keď*, *i keď* sa prelína s ich podmienkovou platnosťou, porov. *Nepôjdem, aj keď sa rozpučíš*. Ide o význam krajnej podmienky, resp. tzv. kontrafaktuálnej neúčinnnej podmienky (porov. Grepl – Karlík, 1998). V takých prípadoch vyjadruje vedľajšia veta podmienku, ktorá je buď neuskutočniteľná, a preto neuskutočnená, porov. *Nepôjdem, aj keď sa rozpučíš*, resp. uskutočniteľná, ale neuskutočnená, napr. *Aj keď by Nemec bol mieril naňho pištoľou, nebol by Nemcovi zatiaľ krompáčom do prs*. Vyjadrovanie prípustkového významu pri konektoroch *aj keď*, *i keď* teda možno odvodiť aj od významu kontrafaktuálnej neúčinnnej podmienky. Pri význame koncesívnosti je očakávanie dané propozíčným obsahom vedľajšej vety, avšak propozícia je faktúálna, porov. *I keď ho to bolelo, prikladal si na ranu obväz*. (*bolelo ho to* = faktúálnosť, očakávanie: neprikladal si na ranu obväz; neúčinnnosť predpokladu = prikladal si ranu na obväz)¹⁴. Významová relácia medzi oblasťou podmienenosti deja a koncesívnosťou sa teda zakladá na konceptuálnej blízkosti hypotetickej okolnosti (podmienka) a neúčinnnej okolnosti (prípustka). E. König a P. Siemund (2000) vzťahy medzi reláciami v rámci všeobecnej kauzálnej relácie opisujú takýmto spôsobom, porov. Tabuľka 2.

Tabuľka 2. Sémantické špecifikácie v rámci suprakategórie kauzálnosti

	hypotetický význam	faktúálnosť
harmónia	podmienkový	príčinný
disonancia	prípustkovo-podmienkový	prípustkový

Prípustkovo-podmienkový vzťah sa za istých okolností môže prehodnotiť (napr. kontextovo) na prípustkový, porov. *Chcela sa s ním porozprávať, aj keď by bol opitý*. → *Chcela sa s ním porozprávať, aj keď by bol opitý – a ja viem, že bol*. B. Kortmann (1997, s. 197) v tejto súvislosti vzťahy medzi významami explikuje takto: (i) príčinné konštrukcie *predpokladajú* podmienkové konštrukcie, (ii) podmienkové konštrukcie môžu byť *sémanticky obohatené* a vyjadrovať tak prípustkovo-podmienkový význam, (iii) prípustkovo-podmienkové konštrukcie sa môžu *prehodnotiť* na prípustkové.

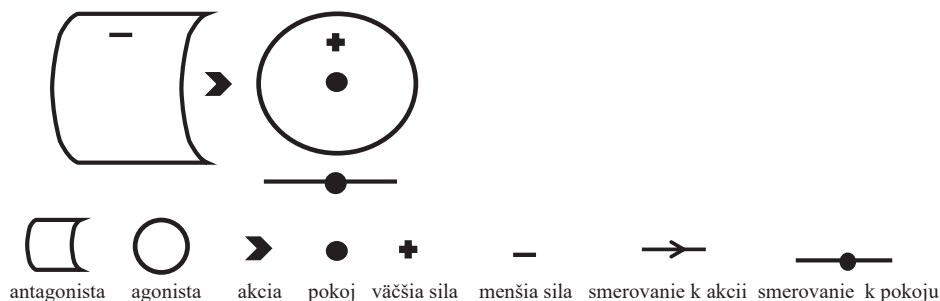
¹⁴ J. Ružička (1976) v tejto súvislosti vymedzuje krajnopolymienkové súvetie.

3.3 Silová dynamika

Koncesívnosť možno ďalej vyjadriť konektormi *napriek*, *navzdory*, porov. *napriek tomu, že by nemusel, pomôže nám*; *navzdory tomu, že je vec vážna, smejú sa*. Pôvodná sémantika týchto konektorov sa spája s oblasťou silovej dynamiky, sémantickej kategórie, ktorá sa vymedzuje ako odraz interakcie dvoch entít so zreteľom na ich vzájomné silové pôsobenie. V teoretických prácach sa týmto interagujúcim entitám prisudzujú tematické roly paciensa a agensa (v Talmyho teórii sa používajú v tejto súvislosti termíny agonista a antagonista, porov. Talmy, 1988). V silovodynamických interakciách stojí P (agonista) v opozícii k A (antagonistovi), teda entite s protikladnou silovou tendenciou. Výsledok silovej interakcie závisí od intenzity protikladných síl, ktorými P a A disponujú. Ak je sila A väčšia ako sila P, výsledný stav P smeruje proti jeho vnútornej tendencii (napr. proti tendencii ohňa horieť), napr. *Vietor bol silný, takže zahasil oheň*. Ak je sila P väčšia ako sila A, výsledný stav P korešponduje s jeho vnútornou tendenciou (napr. s tendenciou ohňa horieť), napr. *Vietor bol silný, ale nezahasil oheň*. Ak tieto charakteristiky vztiahneme na výrazy *navzdory*, *napriek*, môžeme uvažovať o silovodynamickej motivácii pri vyjadrení koncesívnosti. V prípade, že dané výrazy fungujú ako prepozície, uvádzajú na scénu antagonista A, ktorého sila je však menšia ako silové pôsobenie agonistu P, porov. *napriek vetru som šliapal ako divý, poletoval povetrím navzdory gravitačným zákonom*. Ako konektory uvádzajú vedľajšiu vetu s obsahom neúčinnnej príčiny, teda propozíciu zakladajúcu očakávanie, ktoré sa nenaplní. V jazyku silovej dynamiky by sme mohli povedať, že neúčinná príčina sa v prípade štruktúr s príslušnými operátormi konceptualizuje ako antagonista, ktorého silové pôsobenie je menšie ako silové pôsobenie agonistu P, porov. *Napriek/navzdory tomu, že bol otec policajt, doma vládla mama*.

Silovodynamický základ prípusťkových konektorov *napriek tomu, že* a *navzdory tomu, že* by sme mohli vizualizovať prostredníctvom nasledujúcej schémy.

Schéma 1. Silovodynamický základ koncesívnych operátorov

Ako „agonista“ sa v koncesívnom vzťahu konceptualizuje propozícia hlavnej vety, ako „antagonista“ predpoklad založený na propozičnom obsahu vedľajšej vety. Ako „akcia“ je konceptualizované očakávanie, ktoré sa formuje na základe propozície vedľajšej vety a ktoré pôsobí svojou silou na agonistu, a ako „pokoj“ zasa faktuálna platnosť propozičného obsahu hlavnej vety. Výsledkom silového pôsobenia je „tendencia k pokoji“, teda potvrdenie faktuálnosti propozičného obsahu hlavnej vety napriek očakávaniam inferovaným z propozície vedľajšej vety.

Podobne možno uvažovať o silovodynamickom základe pri prípusťkovom operátore *nech*, ktorý má pôvod v imperatívne verba *nechať* (porov. Králik, 2015, s. 384). Sémantika verba *nechať* sa často opisuje ako permisívna kauzácia: kauzujúci umožňuje (tým, že sa tomu nebráni), aby kauzovaný niečo uskutočnil, napr. *nechal cesto vykysnúť*. Kauzujúceho a kauzovaného participanta možno konceptualizovať aj ako antagonista (A) a agonistu (P), medzi ktorými dochádza k silovej interakcii. V prípade koncesívnosti je silové pôsobenie A menšie ako silové pôsobenie P, takže sa stáva neúčinným: *Nech bolo to preklínanie akokoľvek opovážlivé, hľadal v ňom Boha*.

3.4 Krajná miera a irelevantné okolnosti

Pri koncesívnom operátore *nech* bývajú súčasťou vedľajších viet pronomínálne výrazy so sémantikou ľubovoľnosti, porov. *Nech urobím čokoľvek, ovplyvní to život viacerých ľudí.*, *Budeme tvoji rodičia, nech sa stane čokoľvek.*, *Nech to čítaš akokoľvek, vyzerá to nádejne*. Výraz *akokoľvek* sa primárne uplatňuje ako neurčité zámeno so sémou ľubovoľnosti spôsobu vykonávaného deja (*urob to akokoľvek*), ktoré je východiskom formovania významu krajnej miery (napr. *Polícia upozorňuje občanov, aby na túto akokoľvek lákavú ponuku nenaleteli.*). Základ motivačného vzťahu medzi ľubovoľnosťou a krajinou mierou spočíva v samotnej podstate sémantickej relácie ľubovoľnosti, ktorá v sebe implicitne integruje krajné póly spôsobu alebo miery realizácie deja, napr. *rozhodni sa akokoľvek* (= za alebo proti), *môže to dopadnúť akokoľvek* (= dobre alebo zle), pričom krajná miera predstavuje jeden z týchto pólov, porov. *Nech by akokoľvek bránil otehotneniu, vajíčko sa skôr či neskôr oplodní.* (viac či menej = ľubovoľnosť) → *Nech by akokoľvek obratne bránil otehotneniu, vajíčko sa skôr či neskôr oplodní.* (= s veľkou mierou, intenzitou).

V prípade, že sa daný výraz uplatní ako spájací operátor s významom koncesívnosti, sa krajná miera deja konceptualizuje ako nedostatočné silové pôsobenie antagonista (napriek tomu, že antagonista realizuje dej v krajnej miere, jeho silové pôsobenie na agonistu je neúčinné), porov. *Akokoľvek sa snažil, nič nezískal.*¹⁵ V tej-

¹⁵ Podobne opisuje sémantiku konektora J. Kesselová, ktorá konštatuje, že v slovenčine v tomto prípade operátor *akokoľvek* „vysúva do popredia rozpor medzi síce vysokým, ale aj tak nedostatočným stupňom vlastnosti“ (Kesselová, 2011, s. 217).

to súvislosti by smere mohli uvažovať o irelevantnom účinku krajnej miery realizovaného deja (= nič nezískal, hoci dej realizoval v najvyššej možnej miere). Podobne sa význam irelevantnej krajnej miery realizácie deja spája s operátorom *čo ako*, porov. *Nepomohli, čo ako ich prosil.* = nepomohli, hoci ich veľmi prosil.

Práve prostredníctvom sémantického komponentu ľubovoľnosti sa koncesívnosť dostáva do úzkeho vzťahu s konceptom irelevantnej okolnosti, ktorá sa v niektorých prístupoch vymedzuje ako samostatný významový typ adverbialného určenia (porov. Grepl – Karlík, 1998, s. 290 – 291). Spomínaní autori ako podmienku vymedzenia určenia irelevantných okolností uvádzajú explicitné vyjadrenie okolností, ktoré podmieňujú realizáciu alebo nerealizáciu deja, porov. *Nech písala na stroji alebo sa opalovala, stále bola unavená., Nech robila čokoľvek, stále bola unavená.*

Iní autori v týchto prípadoch hovoria o podmienkovo-prípustkovom význame, napr. v *Mluvnici češtiny 3* (1987) sa propozícia vedľajšej vety interpretuje ako tzv. otvorená neúčinná podmienka, v iných prístupoch sa v tejto súvislosti uvažuje o totálne neurčitej koncesívnosti (Rosário, 2015). Pôvodne neurčité zámená, ktoré v tomto type súvetí bývajú často súčasťou vedľajších viet, sa môžu za istých okolností slovnodruhovo transponovať a nadobudnúť status koncesívneho operátora, resp. operátora na vyjadrenie irelevantnej okolnosti¹⁶, porov. *Čokoľvek podnikol, vždy mu niečo zazlievali., Ktokoľvek by mi to rozprával, neveril by som mu., Kamkoľvek sa pozrel, všetko bolo dôkladne upravené.* a pod.¹⁷ Irelevantnosť okolnosti sa

¹⁶ V tomto zmysle by sme mohli polemizovať s názorom J. Sokolovej (2016, s. 58), ktorá v súvislosti s príkladom *Kamkoľvek sa Petrov obracal, nikde nedostal uspokojivú odpoveď.* hovorí o neprirodenosti slovenského prekladu a uvádza, že slovenská veta by si vyžadovala použitie operátora *nech*. Nazdávame sa, že výraz *kamkoľvek* prechádza procesom gramatikalizácie a okrem toho, že vyjadruje smerové určenie slovesného predikátu *obracat' sa*, zároveň v sebe inkorporuje sému koncesívnosti/irelevantnej okolnosti. V dôsledku toho nemožno danú vetu hodnotiť ako adverbialnú vedľajšiu vetu miesta (v hlavnej vete je adverbialné určenie miesta vyjadrené prostredníctvom pronomína *nikde*).

¹⁷ Vzťažná funkcia týchto pronomínálnych komponentov sa zachytáva aj v lexikografických prácach, avšak prípusťková funkcia týchto operátorov sa v lexikografickom spracovaní nezaznamenáva. Pri výraze *ktokoľvek* sa uvádza najmä podmetová funkcia vedľajšej vety (SSSJ, 2011), hoci doklad *kohokoľvek som k nemu priviedol, každého prijal* nemožno interpretovať ani ako podmetovú, ani ako predmetovú vedľajšiu vetu, a to vzhľadom na to, že v hlavnej vete je objekt vyjadrený (v takom prípade by sme museli počítať s korelatívnym operátorom *každý – ktokoľvek*). Podobne pri výraze *čokoľvek* sa pri vzťažnej funkcii uvádza status podmetovej, predmetovej a prívlastkovej vedľajšej vety, hoci doklad *čokoľvek podnikol, vždy mu niečo zazlievali* nemožno interpretovať ani ako podmetovú, ani ako predmetovú vedľajšiu vetu (SSSJ, 2006); prívlastkovú vedľajšiu vetu s týmto operátorom v dokladoch neevidujeme. Ako prívlastková vedľajšia veta rozvíjajúca substantívny pronomínálny výraz *všetko* by sa hypoteticky dala interpretovať štruktúra *vedel všetko, na čokoľvek sa ho opýtali* (KSSJ, 2003), avšak možná zmena vetosledu túto možnosť nepotvrďuje, porov. *na čokoľvek sa ho opýtali, vedel všetko.*, porov. doklady z korpusu s týmto vetosledom: *Na čokoľvek sa tam pozrel, všetko bolo z medi., Na čokoľvek sa ho človek spýta, na všetko odpovedá len áno alebo nie, nič viac., Na čokoľvek pozrel, všetko vyzeralo čierne.* Podobne ako diskutabilné vnímame hodnotenie štruktúr *kamkoľvek sa pozrie, všade samé vrchy, kamkoľvek sa pozrel, všetko bolo dôkladne upravené; kamkoľvek ideme, všade sa vyskytnú nejaké problémy* ako hypotaktických súvetí s vedľajšou miestnou vetou (porov. SSSJ, 2011; KSSJ, 2003).

v týchto prípadoch špecifikuje ako irelevantnosť zasiahnutej entity (*čokoľvek podnikol*), irelevantnosť činiteľa deja (*ktokoľvek mi to rozprával*), irelevantnosť smerovania deja (*kamkoľvek sa pozrel*) a pod.

Špecifický prípad vyjadrenia irelevantných okolností predstavujú štruktúry typu *Pil som, či som sa cítil dobre alebo (som sa cítil) zle., Ja to dieťa budem mať, či chceš alebo nie.* V týchto štruktúrach sa explicitne vyjadrujú oba krajné póly, ktoré sú pri koncesívnej štruktúre len implikované, porov. *Pil som, či som sa cítil dobre alebo (som sa cítil) zle.* = pil som, aj keď som sa cítil zle, *Ja to dieťa budem mať, či chceš alebo nechceš.* = ja to dieťa budem mať, aj keď nechceš. V týchto typoch štruktúr dochádza v rámci vedľajšej vety k čiastočnej repetícii predikátu a vzniku dvojčlennej opozitnej štruktúry, čím sa dané štruktúry odlišujú od súvetí s vedľajšou vetou irelevantných okolností založených na otvorenom enumerickom rade, porov. *Nech písala na stroji, (+ okopávala v záhrade, čítala, spala...) alebo sa opaľovala, stále bola unavená.*

Možno konštatovať, že samotný koncept *irelevantnej okolnosti*, napriek ktorej sa dej realizuje, úzko súvisí s konceptom *neúčinnnej príčiny*; v jazyku silovej dynamiky možno aj irelevantnú okolnosť konceptualizovať ako nedostatočné silové pôsobenie antagonistu, ktoré nemá potenciál vyvolať účinok na agonistu.

Okrem silovodynamickej interpretácie sa irelevantná okolnosť môže konceptualizovať aj ako irelevantnosť percepčnej skúsenosti, a to pri operátoroch *nehľadiac na to, že, bez ohľadu na to, že, odhliadnuc od toho, že.* Percepčne ukotvené presvedčenie, hoci nemusí byť nutne pravdivé, sa chápe ako kauzálne späté so samotnou štruktúrou reality, a preto sa pokladá za najbezpečnejší spôsob nášho kontaktu so svetom (porov. Dancy, 1985, s. 178). V prípadoch súvetných štruktúr s danými spájacími operátormi sa percepčne a (na základe metaforickej transpozície) kognitívne založená evidencia konceptualizuje ako okolnosť, ktorej „evidenčná sila“ je v konkrétnej mikrosituácii neutralizovaná, a preto neúčinná, porov. *Nehľadiac na to, že tieto ťažkosti spôsobovali Kube vážne sociálne a ekonomické problémy, socialistická výstavba pokračovala rýchlym tempom.*

3.5 Ekvatívnosť

V tejto časti sa pozrieme na korelatívne konštrukcie typu *aký + byť + ADJ/SUBST, taký + byť + ADJ/SUBST* a na prípady, keď tento typ konštrukcie vyjadruje koncesívny vzťah. Prvú vetu tejto korelatívnej konštrukcie budeme označovať ako C1, druhú ako C2. Zo syntaktického hľadiska možno tento typ korelatívnej konštrukcie analyzovať ako podrad'ovacie súvetie s hlavnou vetou C2 (tá je uvedená demonstratívnym operátorom *taký*) a vedľajšou vetou C1 (uvedenou vzťahným operátorom *aký*).

Naším cieľom bude v prvom rade overiť frekvenčnú distribúciu tejto konštrukcie v korpusových dátach, a to najmä pokiaľ ide o (i) otázku preferovaného vetosle-

du v tomto type konštrukcie, (ii) a o sémantické vzťahy, ktoré možno týmto typom konštrukcie vyjadriť.

V nasledujúcej tabuľke zaznamenávame frekvenčnú distribúciu jednotlivých typov tohto typu konštrukcie, pokiaľ ide o slovoslednú štruktúru v rámci konštrukcie, a to (i) poradie C1C2, (ii) poradie C2C1, (iii) poradie C2C1 so spájacím operátorom interponovaným do vnútra C2.

Tabuľka 3. Frekvenčná distribúcia vetosledných variantov pri ekvatívnej korelatívnej konštrukcii

Vyhľadávací príkaz	Fr.
[word="Aký"] [lemma="byt"] [] {0,2} [tag="A.* S.*"] [tag="Z.*"] [word="taký"] [lemma="byt"]	124
[word="Taký"] [lemma="byt"] [] {0,2} [tag="A.* S.*"] [tag="Z.*"] [word="aký"] [lemma="byt"]	1
[lemma="byt"] [word="taký"] [tag="A.* S.*"] [tag="Z.*"] [word="aký"] [lemma="byt"] [tag="A.* S.*"]	29

Primárnym významom danej konštrukcie je vyjadrenie zhody dvoch porovnávaných prvkov (v klasickej syntaxi ide o podrad'ovacie súvetie s predikátovou vetou), preto by sme mohli v tejto súvislosti hovoriť o ekvatívnej korelatívnej konštrukcii (analogicky k termínu komparatívna korelatívna konštrukcia, porov. Horsch, 2020). Tento podtyp sa uplatňuje často v paremiologických útvaroch, napr.

C1: *Aký je deň Nového roka*, C2: *taký je celý rok*.

Porovnávané prvky patria najčastejšie do triedy časových, resp. dejových substantív, napr. *Popolec – celý rok*, *prvá návšteva – celý rok*, *deň Františka – celý mesiac*, *svadba – spoločný život*, *január – celý rok*, *Vianoce – celý život*, *pondelok – celý týždeň*, *posledný deň fašiangový – celý pôst*, *deň Františky – celý mesiac*, *ráno – celý deň*, *príprava – svätý rok*, zriedkavejšie ide o metonymický vzťah časť – celok, porov. *srdce – celý človek*, *vedenie podniku – celý podnik*.

Analýze ekvatívnych konštrukcií sa venoval M. Haspelmath et al. (2017). Ekvatívne konštrukcie obsahujú podľa autorov päť komponentov: porovnávaná entita ('A'), marker miery ('rovnako'), parameter ('je veľký'), štandardný marker ('ako') a štandard ('B'), napr. *A je rovnako veľké ako B*. V závislosti od toho, ktorý z týchto komponentov je explicitne vyjadrený, možno odlišiť jednotlivé podtypy ekvatívnych konštrukcií. V ekvatívnej korelatívnej konštrukcii je vyjadrená porovnávaná entita (*celý rok*), štandardný marker (*taký – aký*)¹⁸ a štandard (*deň Nového*

¹⁸ Korelatívny operátor *taký – aký* vymedzujeme ako štandardný marker, marker miery v tomto type konštrukcie vyjadrený nie je. Vyjadrenie markera miery sa vzťahuje na výpovede typu *Celý rok je taký istý/rovnaký*, *aký je deň Nového roka*.

roka). Chýba v nej explicitné vyjadrenie markera miery a parametra (parameter má všeobecnú platnosť, resp. kontextovo viazanú platnosť, porov. *Aký je deň Nového roka, taký je celý rok.* = *ak je deň Nového roka pekný, je pekný celý rok; ak je deň Nového roka zlý, je zlý celý rok* atď.).

Významový vzťah medzi C1 a C2 sa dá opísať na báze príčinnno-následných vzťahov, keďže C1 v danej konštrukcii funguje ako nezávislá premenná, tzv. „protasis“ (antecedent), a C2 ako závislá premenná, tzv. „apodosis“ (konzekvent) (Goldberg 2003, s. 220). Pre tento podtyp je preto charakteristické ikonické kódovanie, na základe ktorého sa poradie preferované poradie C1C2 uplatňuje v závislosti od časovej následnosti (čo sa premieta aj do gramatickej kategórie času pri predikátoch, v C1 sa uplatňuje *préteritum*, resp. *prézent*, v C2 *futúrum*), čo potvrdzujú aj korpusové dáta, porov. *Hovorí sa, že aká bola svadba, taký bude spoločný život.* – *Aký je deň Františka, taký bude celý mesiac.* – *Aký je pondelok, taký bude celý týždeň.* – *Aké Fašiangy, taká Veľká noc.* – *Ak je prvý fašiangový deň pekný, budú pekné aj prvé jariny.* Podobný príčinnno-následný typ vzťahu sa uplatňuje aj v súvetiach s adverbialnou vedľajšou vetou miery, v ktorých sa postuluje platnosť dvoch následných budúcich dejov, porov. *Aký si natrénuješ (úchop), taký budeš dobrý.*, *Aká bude cena energii, taký bude budúci výťažok.* V týchto štruktúrach v korpusových dátach zaznamenávame preferenčné ikonické kódovanie C1C2 (časovo primárny dej „natrénovať si“ vystupuje ako protasis časovo sekundárneho deja, závislej propozície „byť dobrý“), ktoré reflektuje časovú sukcesivnosť dvoch budúcich dejov, čo zodpovedá kompetenčno-performančnej hypotéze: presadila sa tá štruktúra, ktorá je menej náročná na spracovanie, a teda kognitívne preferovanejšia (menšie nároky na spracovanie a kognitívna preferencia sa tu spája s princípom sekvenčného ikonizmu), v dôsledku čoho sa objavuje častejšie v korpusových dátach.

Naopak, v prípade štruktúr založených na vzťahu časť – celok možno na základe korpusových dát pozorovať preferenčné kódovanie C2C1 (presnejšie povedané, v rámci C2 má marker *taký* vnútrovetné postavenie, je interponovaný do vetnej štruktúry C2, porov. *Príbeh je **taký** dobrý, aký je jeho koniec.*)¹⁹. Preferované uplatňovanie tohto vetosledu možno vysvetliť na základe princípu prototypického hovoriaceho, podľa ktorého platí, že čo je hovoriacemu bližšie alebo čo je považované za centrálnejšie, dôležitejšie (v doslovnom alebo metaforickom zmys-

¹⁹ Podobne ako v štúdiu J. Horscha (2020, s. 35), v ktorej sa pozornosť venovala komparatívnym korelatívnym konštrukciám, aj v tomto type štruktúr môžeme predpokladať, že interponované postavenie spájacieho operátora je motivované fonologickou blízkosťou korelatívneho operátora *aký* – *taký*, ktorého komponenty sa líšia len prítomnosťou jednej fonémy. V procese jazykového kódovania teda môže byť pre používateľov náročné uplatniť poradie C2C1, v ktorom je slovosled v rámci C2 a C1 identický ako v prípade preferovanej štruktúry C1C2. Zmenou slovosledu v rámci C2 dochádza k diferenciácii štruktúry C2C1 od preferovanej štruktúry C1C2, čím sa táto štruktúra stáva ľahšou na spracovanie.

le), stojí na prvom mieste (Devos, 2003, in Cuypere, 2008, s. 164). T. Givón (1995, s. 63n) zasa v tejto súvislosti ponúka spresňujúce kognitívno-funkčné vysvetlenie, ktoré je založené na koncepte percepčnej salientnosti (tá sa vzťahuje na hovoriaceho). Percepčná salientnosť vystupuje ako motivačný faktor aj v konštrukciách založených na vzťahu časť – celok. Preferované poradie C2C1 v meronymickom type konštrukcie je možné vysvetliť na základe percepčnej salientnosti celku (ktorý je kódovaný v štruktúre C2), keďže celok je (pre hovoriaceho) vnímateľný ľahšie ako jeho časť (ktorá je kódovaná v štruktúre C1), porov. doklady z korpusu: *Pribeh je taký dobrý, aký dobrý je jeho koniec.* – *Človek je taký silný, aké silné má srdce.* – *Človek je taký mladý/starý, aké mladé/staré má cievy.* – *Dom je taký pevný, aké pevné sú základy.* – *Antivírusový program je taký dobrý, aká je dobrá jeho vírusová databáza.* – *Hitchcock nemal pravdu, keď hovoril, že film je taký dobrý, aký pôsobivý je titulný zlosyn.* – *Triler je taký dobrý, aký dobrý je titulný zlosyn.* – *Tím je taký silný, aký silný je jeho najslabší článok.* – *Každý systém je taký silný, aký je silný jeho najslabší článok.* – *Každý projekt je taký dobrý, aký dobrý je koncový odberateľ.* – *Život človeka je taký veľký, aké veľké sú jeho sny.* – *Človek je taký veľký, aká veľká je jeho láska.* – *Človek je taký pekný, aká krásna je jeho duša.* – *Tvoj život bude taký pestrý, aké pestré bude tvoje vnútro.* – *Festival je taký dobrý, aký dobrý je program.*

Okrem postulovania zhody medzi dvoma porovnávanými prvkami sa analyzovanou korelatívnou konštrukciou môže vyjadriť aj zhoda vlastností, kvalít referenčnej identickej entity, vedľajšia veta má platnosť adverbálnej vedľajšej vety miery, porov.

C1: *Lenže aký bol mladík chudý*, C2: *taký bol aj slabý*.

Základným predpokladom, aby sa týmto typom konštrukcie mohla vyjadriť zhoda porovnávaných kvalít, je príslušnosť predikatívnych adjektív do identickej sémantickej domény, a to buď do sémantickej triedy negatívnej evaluácie (porov. dáta z korpusu: *zhovorčivý* – *zvedavý*, *mladý* – *hlúpy*, *malý* – *hlučný*), resp. pozitívnej evaluácie (porov. dáta z korpusu: *vzrušení* – *natešení*, *krásny* – *úprimný*, *krásny* – *bohatý*, *zábavný* – *milý a dobrý*). O vyjadrenie zhody ide aj pri adjektívach označujúcich ikonické kvality bez evaluatívneho príznaku (porov. dáta z korpusu *vysoký* – *široký*, *vysoký* – *dlhý*, *široký a dlhý* – *hlboký*). V týchto prípadoch jedna z vlastností vystupuje v pozícii porovnávaného komponentu a druhá plní funkciu tzv. štandardu, porov. C1: *Lenže aký bol mladík chudý* (= štandard), C2: *taký bol aj slabý*. (porovnávaná kvalita).

V tomto type ekvatívnej korelatívnej konštrukcie je preferované poradie C1C2, a to zväčša z toho dôvodu, že vlastnosť vo funkcii porovnávanej kvality plní vo vetných štruktúrach úlohu rémy, porov. *Ivica Sláviková, miss Slovenska 2005, úspešná modelka, herečka, moderátorka. Radí sa medzi naše najkrajšie a najúspešnejšie*

*missky. Aká je krásna, **taká je strhujúca.*** (na základe všeobecnej znalosti sveta vieme, že missky sú krásne = štandard, nová informácia je, že Ivica Sláviková je strhujúca), *Komik Jimmy Kimmel: Aký bol zábavný, **taký bol milý a dobrý.*** (na základe všeobecnej znalosti sveta vieme, že komici sú zábavní = štandard, nová informácia je, že Jimmy Kimmel je milý a dobrý). Opačné poradie C2C1 je v korpuse doložené, ale uplatnený vetosled je príznakovejší, keďže emfaticky zdôraznená porovnávaná kvalita sa vyjadruje pred vyjadrením štandardu, ktorý aj v týchto typoch konštrukcie funguje ako informačné pozadie, porov. *Keby bol taký múdry, aký je pekný, takú blbosť by nestrelil.* – *Povedal som mu, že je taký sprostý, aký je dlhý.* – *Maco bol taký dobrý, aký bol obrovský.* – *Uvidíme, či je taký dobrý, aký je štyľový!*

Vzťah zhody sa môže za istých okolností vyjadriť aj v prípade významovo protikladných adjektív, porov. *Keby bol taký dobrý, aký bol zlý, tak by bol skvelý.*, kde sa do vzťahu zhody dostávajú adjektíva *dobrý* a *zlý* na základe toho, že vlastnosť „zlý“ sa postuluje ako faktuálna a vlastnosť „dobrý“ ako hypotetická. Inou možnosťou je, že adjektíva s protikladným významom sú ekvatívnej konštrukcii rozvíte adverbialným určením zreteľa, napr. *Aký je skúpy na slovo, taký je štedrý v produktivite na lade.* Vzájomná vylučiteľnosť prvkov je tu oslabená tým, že každý z príznamkov sa vymedzuje ako platný pre inú doménu.

Práve uplatnenie významovo opozitných adjektív v ekvatívnych konštrukciách v špecifických prípadoch možno chápať ako základ pre formovanie koncesívneho významu. Napríklad v prípade štruktúry typu *Ale aký bol strašný, taký bol nádherný.* sa núkajú dve interpretácie: i) ekvativnosť: *bol nádherný* v *rovnakej miere, ako bol strašný*, ii) koncesívnosť: *bol nádherný, hoci bol strašný.*

Na rozdiel od analyzovaných koncesívnych štruktúr, pri ktorých sme neuvažovali o vzájomnej vylučiteľnosti explicitne vyjadrených porovnávaných prvkov (*Hoci je pomalší, je vytrvalý.* = vlastnosti „byť pomalší“ a „byť vytrvalý“ sa normálne nevnímajú ako vzájomne sa vylučujúce vlastnosti, do vzťahu exklúzie sa dostáva implicitné očakávanie „nie je vytrvalý“ a propozičný obsah hlavnej vety „je vytrvalý“), v korelatívnych koncesívnych štruktúrach sa usúvzťažňujú explicitne vyjadrené adjektívne pomenovania kvalít, ktoré možno vnímať ako čiastočne opozitné, porov. dáta z korpusu, napr. *krpatý – šikovní, malý – jedovitý, malý – šikovní, veľký – nadvýšný, krásny – otravný, mladý – papuľnatý, pekný a veľký – osamotený, bystrý – arogantný, malý – dobrý, chudobný – krásny, nepekný – pohodlný, malý – neznášanlivý, pekný – vyšinutý, malý – veľký huncút, starý – hlúpy, hlúpy – zlatý, roztomilý – otravný, malý – krutý, pichľavý – štedrý, malý – pevný, obrovský – prítulný starý – sprostý, malý – drzý, malý – vrtký, vyspelý – blbý.* Práve prináležitosť usúvzťažnených jednotiek do dvoch odlišných sémantických domén, najčastejšie pozitívnej a negatívnej evaluácie, je faktor, ktorý „spúšťa“ koncesívnu interpretáciu. Napriek čiastočnej protikladnosti významov však nemôže ísť v prípade usúvzťažnených adjektív

o stricto sensu sémantické opozitá, porov. **Aký je malý, taký je veľký*. Fungovanie v korelatívnej konštrukcii je možné len v prípade, keď sú spomínané adjektíva zreteľovo delimitované, ako sme spomínali vyššie, porov. *Aký je malý postavou, taký je veľký futbalovým potenciálom*.

V koncesívnych štruktúrach typu *Aký je krpatý, taký je šikovní* dochádza k formovaniu predpokladu, ktorý je evokovaný propozičným obsahom C1 (krpatí ľudia nebývajú šikovní), ktorý sa tak dostáva do opozície s propozičným obsahom vyjadreným v C2, pričom zdieľaná doména je konštituovaná adjektívom uplatňujúcim sa v C2 ((krpatý →) nešikovní vs. šikovní). V dôsledku toho je aj interpretácia významu v prípade evaluatívne nejednoznačných adjektív realizovaných v C1 kontextovo determinovaná, možno konštatovať, že potenciálny, nejednoznačný evaluatívny príznak adjektívnej lexémy v C1 je podmienený kontextom a evaluatívnou hodnotou adjektíva vyjadreného v C2, porov. *Aký je malý, taký je pevný*. („pevný“ je pozitívna vlastnosť, a preto má vlastnosť „malý“ na základe kontextu implikáciu skôr negatívnej evaluácie = hoci je malý, je pevný) vs. *Aký je malý, taký je drzý*. („drzý“ je negatívna vlastnosť, a preto má vlastnosť „malý“ na základe kontextu implikáciu skôr pozitívnej evaluácie = hoci je malý, je drzý). V tomto zmysle by sme mohli koncesívnosť vymedziť ako takú sémantickú reláciu, ktorá opozitný vzťah medzi dvoma prvkami nielen vyjadruje, ale utvára (teda ako akýsi „opozitotvorný“ vzťah).

Formovanie koncesívneho významu na báze ekvatívnych konštrukcií teda možno opísať na základe schémy: zhoda dvoch entít → zhodná miera dvoch rovnorodých kvalít entity → zhodná miera dvoch protikladných kvalít entity → pripustenie platnosti neočakávanej kvality entity vo vzťahu k inej, čiastočne protikladnej kvalite entity (exklúzia sa týka predpokladu nemožnosti spoluvýskytu dvoch čiastočne protikladných kvalít). Formovanie koncesívnej interpretácie v súvislosti s porovnaním dvoch čiastočne protikladných kvalít zodpovedá vymedzeniu sémantickej relácie koncesívnosti v rámci opozitných relácií. Je však otázkou, ako sa mohol význam opozitnej relácie sformovať na pozadí významu ekvativnosti. Možnou odpoveďou je, že koncesívne a ekvatívne korelatívne konštrukcie majú tieto prienikové charakteristiky: (i) ako sme naznačili v kapitole 2, v prípade koncesívnosti sa opozitná relácia formuje až po zahrnutí predpokladov (očakávaní), a teda do vzťahu exklúzie sa dostáva vyjadrený propozičný obsah a inferovaný predpoklad (ide o dve odlišné roviny jazykového kódovania), (ii) porovnávané kvality sú vo vzťahu kontextovej antonymie, ich protikladný alebo čiastočne protikladný vzťah sa konštituuje na základe skúseností človeka, resp. jeho interpretácie javov mimojazykovej skutočnosti, čo umožňuje (v prípade neuplatnenia inferencie) vnímať konceptualizáciu dvoch kvalít na rovine jazykového výrazu ako paralelnú platnosť príznakov so zhodnou mierou.

3.7 Juxtaponované koncesívne konštrukcie

Pri analýze prípustkových konektorov *akokoľvek*, *hocijako* sme konštatovali, že koncesívny význam sa formuje na pozadí spôsobového významu s odtienkom ľubovoľnosti, ktorý sa uplatňuje pri neurčitom zámene *akokoľvek*, *hocijako*. Ľubovoľnosť spôsobu realizácie deja pritom implicitne zahŕňa aj krajné póly (*Môže to dopadnúť akokoľvek*. = dobre alebo zle). Práve séma ľubovoľnosti sa pri adverbiu *akokoľvek* stáva východiskom významu krajnej miery (*Nejaký zmysel, nech by už bol akokoľvek iracionálny, predsa len mať musia*). V tomto význame sa však daná príslovka realizuje najčastejšie v koncesívnych súvetiach a za istých okolností sama nadobúda status koncesívneho konektora (*Akokoľvek sa snažil, nič nezískal.*) s významom irelevantnosti spôsobu realizácie deja. V teoretických prácach sa v tejto súvislosti uvažuje aj o tzv. koncesívnych súvetiach s významom intenzity, porov. Azeredo (1990, in Rosário 2015). Ide o také konštrukcie, ktorými sa zvyrazňuje kontrast medzi intenzitou vlastnosti alebo deja vyjadreného adverbiálnou vedľajšou vetou a propozičným obsahom hlavnej vety. Konštatovali sme, že prípustkový vzťah možno vyjadriť aj prostredníctvom štruktúry, v ktorej sa jazykovo kódujú oba krajné póly spôsobovej realizácie (pri neurčitom zámene *akokoľvek*, *hocijako* sú len implikované), takéto štruktúry majú teda význam *irelevantnosti podmienok realizácie deja*, napr. *Pil som, či som sa cítil dobre alebo (som sa cítil) zle*. Druhou možnosťou je vyjadriť význam *irelevantnosti realizácie alebo nerealizácie deja*, resp. *vôle realizovať alebo nerealizovať dej*, napr. *Sme stále jednou nohou Tu a druhou Tam, či si to uvedomujeme alebo neuvedomujeme., Tu ťa vyspovedám, či chceš alebo nechceš*. Pre tieto štruktúry je charakteristická repetícia predikátového verba v kladnej a negovanej podobe, často s elipsou druhého predikátu, porov. *Tu ťa vyspovedám, či chceš alebo nie*. V súvislosti s týmito typmi štruktúr sa preto uvažuje o tzv. koncesívnej repetícii²⁰ (Azeredo, 1990, in Rosário, 2015).

Práve konštrukcie založené na koncesívnej repetícii možno považovať za východisko tzv. juxtaponovaných koncesívnych konštrukcií typu X ne-X, C2 so substantívnym komponentom reduplikovaným v kladnej a negovanej podobe (negované podoby substantív možno chápať ako prípady intrafrazelogickej slovotvorby, porov. Ološtiak – Micháľková, 2015, resp. ako frazeotvorné typy, porov. Furdík v posudku diplomovej práce M. Molčanovej, 1996).

Juxtaponované koncesívne konštrukcie ako syntaktické jednotky odlišujeme od prípadov, keď podobný typ štruktúry predstavuje lexikálnu jednotku, porov. *Realizované riešenie-neriešenie problému v IRB síce môže poslužiť ako jedna z ďalších charakteristík slovenskej tretej cesty., Fakt si treba na tento čaj zvyknúť, ale také sú aj čaje-nečaje , napríklad lapacho...*²¹

²⁰ O úlohe repetície pri formovaní koncesívnosti uvažuje H. Kallergi (2014).

²¹ Porovnanie týchto lexikálnych jednotiek s juxtaponovanými konštrukciami však je zaujímavé. V prípade juxtaponovaných koncesívnych konštrukcií je fokusovaný prvý komponent, porov. *Kríza-*

Podobne ako P. Hopper a E. Traugott (1993) považujeme v týchto prípadoch juxtapozíciu za spôsob vyjadrenia propozičných obsahov, pri ktorom ide o inferenčný vzťah medzi dvoma vzdialenými jadrami, porov. *Kríza-nekríza, štát hypotéky nezaplatí*. Juxtapozícia opozitných komponentov predstavuje taký spôsob konceptualizácie udalosti, ktorý zahŕňa totalitu možných svetov (porov. Veloudis, 2005, in Kallergi, 2014). Hovoriaci tým, že zohľadňuje dve extrémne možnosti (*kríza – nekríza*), vyčerpáva celú škálu možností (tzv. totalitu možných svetov). Možno teda konštatovať, že konštrukcia *X ne-X* v sebe inkorporuje sémantické ingrediencie epistemickej nutnosti.

V teoretických prácach sa v súvislosti s danými typmi štruktúr hovorí o frazeologizovaných konštrukciách, resp. syntaktických frazémach (porov. Ološtiak – Ivanová, 2013, s. 174). Práve hraničný status týchto konštrukcií na rozhraní lexikálnej a syntaktickej jednotky spôsobuje viacero problémov v súvislosti s ich ortografickou realizáciou. Ide jednak o vydeľovanie konštrukcie pomocou čiarky (v korpusových dátach nachádzame oba spôsoby, porov. *My sme naozaj hladní a máme veľkú chuť na halušky, a tak sa vyberáme na salaš, medveď-nemedveď*. vs. *Už v roku 2003 spolu založili Stranu Železných, ktorá nezastavuje výrobu kríza-nekríza*). o písanie spojovníka medzi juxtaponovanými komponentmi (porov. doklady z korpusu: *Minister-neminister, musia si to dnes všetci „odmakat“*. – *Fico nefico, dúfam, že tento zámer presadia*.) a o písanie veľkých písmen negovaného komponentu konštrukcie, ak má prvý komponent propriálny charakter (porov. *Majú s Maďarmi dohodu, že ak niekoho chytia, čo prešiel cez hranice, Slovák-Neslovák²², vráti ho v železkach*. – *Aj keby sa neobjavila SaS, tak volím ďalej SDKÚ – Dzurinda, nedzurinda...*).

-nekríza, štát hypotéky nezaplatí. = napriek kríze štát hypotéky nezaplatí, v prípade lexikálnych jednotiek druhý komponent, porov. *Valentín... kontroverzný sviatok-nesviatok* = Valentín skôr nie je sviatok, teda je skôr nesviatok, ako sviatok. Neplatí to však o všetkých prípadoch lexikálnych jednotiek, napr. I. Hrubaničová (2021, s. 70) uvádza aj typ *Hoci sa téma roka – integrácia do NATO – na Slovensku sploštila do dilemy Mečiar-Nemečiar, vo svete sa dejú veci, ktoré kauzu zaťahujú do podstatne hlbších súvislostí* (Korzár 2002), pri ktorom sú substantívne komponenty vo vzťahu silnej disjunkcie, resp. typ *Tu sa dnes stretla celá Bratislava aj nebratislava – stovky ľudských bytostí sa prizeralo Dunaju tvárou v tvár*, tu však nejde o lexikálnu jednotku ani o frazeologizovanú konštrukciu, ale o kopulatívnu syntagmu.

²² I. Hrubaničová (2020, s. 325) v tejto súvislosti postuluje pravidlo, podľa ktorého by si propriálny status a písanie s veľkým písmenom mali zachovávať iba také nociónálne odvodené výrazy, v ktorých je význam etnickej alebo obyvateľskej príslušnosti zachovaný a predpona ho modifikuje iba z hľadiska rozsahu alebo času (vývoja). Medzi takéto predpony zaraďuje napr. predponu *ne-*, *ex-*, *ultra-*, *polo-*, *pra-*, *proto-*, *novo-*, porov. *Neslovák* – „kto nie je slovenskej národnosti, ale inej; príslušník iného národa než slovenského“. V štúdiu z roku 2021 (Hrubaničová, 2021, s. 70) sa prihovára k riešeniu zachovať status vlastného mena aj v negovaných podobách vlastných mien (osoby, geografického sídla, sviatku a pod.), a to aj vzhľadom na skutočnosť, že podobné frazémy sa tvoria aj pri apelatívach (*kamarát-nekamarát, kríza-nekríza*). Podľa nej negovaná podoba mena sama osebe nemusí mať samostatný význam (c) „čo je iné vzhľadom na X“, ale môže mať aj iné významy: (a) „bez ohľadu na X“, „nezáleží na tom, či X, alebo nie“; (b) „niečo sa dosiahne, niečo je možné, iba s X/bez X“, ktoré možno identifikovať iba v dvojici rovnocenných pomenovaní ako celku a na základe širšieho kontextu. Vyslovuje názor, že „ak by sme

V nasledujúcej tabuľke zachytávame najčastejšie komponenty, ktoré sa uplatňujú v spomínanej frazeologizovanej konštrukcii²³.

Tabuľka 4. Zastúpenie substantívnych komponentov v juxtaPONOVANEJ konceSÍVNEJ konštrukcii

Komponenty frazeologizovanej konštrukcie	Frekvencia
kríza-nekríza	77
zákon-nezákon, kamarát-nekamarát	11
cesta-necesta	10
kresťan-nekresťan	9
láska-neláska	8
štyl-neštyl, sviatok-nesviatok	7
rodina-nerodina	6
zákaz-nezákaz, prázdniny-neprázdniny, brat-nebrat	5
zima-nezima, voľby-nevoľby, reklama-nereklama, právo-neprávo, dôvera-nedôvera, dohoda-nedohoda, diéta-nediéta, dedina-nededina	4
žart-nežart, ústava-neústava, únava-neúnava, počasie-nepočasie, prezident-neprezident, celebrita-necelbrita, hygiena-nehygiena, hviezda-nehviezda, chodník-nechodník	3
žena-nežena, štát-neštát, študent-neštudent, škola-neškola, zákruta-nezákruta, totalita-netotalita, svadba-nesvadba, sneh-nesneh, riaditeľ-neriaditeľ, policajt-nepolicajt, názov-nenázov, moratórium-nemoratórium, minister-neminister, medveď-nemedveď	2

Na základe korpusových dokladov možno konštatovať, že v pozícii komponentov takejto juxtaPONOVANEJ konštrukcie objavujú tieto významové triedy substantív:

- pomenovania dejov a stavov, vyjadrujúce irelevantnosť realizácie deja alebo existencie stavu vo vzťahu k udalosti, porov. *Zima-nezima, som tu a mienim byť aj*

takéto podoby písali s malým písmenom, môžeme si položiť otázku: čo označuje slovo *nefico*, *nebrat-slava*, *nemečiar*, keby stáli osve, zapísané malým písmenom?“ Podľa nášho názoru však ide o substantívne komponenty, ktoré sú v prípade významov (a) a (b) frazeologicky viazané, sú súčasťou frazeologizovanej konštrukcie, a preto nemá zmysel klásť si otázku, čo by označovali, „keby stáli osve“. Nazdávame sa, že skupina juxtaPONOVANÝCH konceSÍVNYCH pomenovaní je značne heterogénna. V štruktúrach typu *Maďar-Nemaďar*; *začali socializovať fabriky aj väčšie remeselnícke dielne*. sa zachováva pomenovacia funkcia komponentu (funkciou komponentu *Nemaďar* je pomenovať príslušníka inej ako maďarskej národnosti), zatiaľ čo v štruktúrach typu *Fico-nefico*, *dúfam, že tento zámer presadia* je pomenovacia funkcia komponentu oslabená (komponent *nefico* nemá funkciu pomenovať inú osobu ako *Fica*, ale skôr význam „aj bez ohľadu na Fica“), čím sa relativizuje identifikačná funkcia ako primárna funkcia propriálnych lexém.

²³ Do tabuľky nezahŕňame prípady, keď podobný typ štruktúry predstavuje lexikálnu jednotku, porov. *Realizované riešenie-neriešenie problému v IRB síce môže poslúžiť ako jedna z ďalších charakteristik slovenskej tretej cesty.*, *Fakt si treba na tento čaj zvyknúť, ale také sú aj čaje-nečaje, napríklad lapacho....*

naďalej., Takže dohoda-nedohoda, riziko bankrotu sa nad našimi turistami stále vznáša.,

- pomenovania časových okolností vyjadrujúcej irelevantnosť časovej realizácie udalosti, porov. *Prázdniny-neprázdny, pre českého prezidenta a premiéra sezóna práve vrcholí., Keď som prepol na slovenské vysielacie, videl som, ako sa naši politici vzájomne napádali – sviatok-nesviatok.,*

- pomenovania osôb vyjadrujúcej irelevantnosť statusu alebo postavenia osoby vo vzťahu k realizácii udalosti, porov. *Brat-nebrat, zisky sú predsa len dôležitejšie než spoločná matka., Prezident-neprezident v jedálni „U dobrej mamy“ si dnes boli všetci rovní., Celebrita-necelebrita, v base si odsedeli len polovicu trestu.,*

- pomenovania abstraktných entít vyjadrujúcej irelevantnosť vymedzení a podmienok sprevádzajúcich dej, porov. *Predpisy-nepredpisy, značky-neznačky, keď sa Aleš Trpišovský objavil na ceste, väčšinou si robil, čo chcel., Je však členom vládnej koalície, a právo-neprávo, pravda musí byť len na ich strane.*

Fungovanie juxtaPONOVANÝCH konštrukcií je spojené s princípom tzv. pragmatického posilnenia, ktoré operuje na inferenčnej aj implikačnej rovine.

Konštrukcia *X ne-X* zastupuje v rámci danej štruktúry propozíciu C1, avšak koncesívny vzťah medzi C1 a C2 sa nesignalizuje prítomnosťou koncesívneho konektora. Z toho dôvodu je príjemca nútený inferovať koncesívny význam tejto štruktúry prostredníctvom formálneho „ustrojenia“ konštrukcie, teda prostredníctvom: (i) juxta pozície opozitných prvkov s významom epistemickej nutnosti („aj keď platí X, aj keď platí ne-X“), (ii) ľubovoľnej miery kvantifikácie („akýkoľvek stupeň X“) a (iii) emotívneho stvárnenia propozície C1 (repetícia, resp. čiastočná reduplikácia substantívneho komponentu v negovanej podobe). Pragmatické posilnenie sa vzťahuje aj na rovinu implikácie. Ako konštatuje E. König (1988, s. 182), „nemá zmysel zdôrazňovať propozičný obsah s funkciou antecedenta, ak jeho pravdivosť alebo význam nie sú nejako spochybnené“. Podobná funkcia sa spája s repetitívnymi štruktúrami typu *Ja to dieťa budem mať, či chceš alebo nie.*, ktoré sa často objavujú v kontextoch, v ktorých existuje predpoklad, že príjemca spochybní schopnosť konzekventa odolávať, vzpierať sa očakávaniu vychádzajúcemu z platnosti antecedenta.²⁴

4 ZÁVERY

V štúdiu sme venovali pozornosť sémantickej relácii koncesívnosti a pokúsili sme sa charakterizovať jej status vo vzťahu k príbuzným sématickým reláciám, a to v rámci (i) opozitných relácií (kontrast, korektívnosť a korektúra očakávania pri ad-

²⁴ J. Kesselová (2011, s. 214) konštatuje, že prípustkové operátory súvisia s argumentačnou expanziou témy, ich komunikačnou funkciou je zdôvodňovanie (úsilie preukázať alebo dokázať platnosť tézy) alebo uisťovanie adresáta o pravdivosti obsahu, ktorý sa javí nepravdepodobný, v rozpore s doterajšou skúsenosťou alebo sa vníma ako neprijemný.

verzatívnosti) a (ii) kauzálnosti (príčina a podmienka). Ako sme ukázali, stanoviť hodnotu heterosémického operátora adverzatívnosti (napr. *a*) možno na základe ikonického, resp. neikonického kódovania udalosti: adverzatívna konjunkcia *a* je operátorom so smerovaním dopredu a zakladá ikonickú reláciu v zmysle postupnosti od konceptuálne primárnej entity, teda propozícii zakladajúcej predpoklad, ktorá je kódovaná v prvej hlavnej vete, ku konceptuálne sekundárnej entite, teda propozícii popierajúcej daný predpoklad, ktorá je kódovaná v druhej hlavnej vete (*otec je policajt, a doma vládne mama*), zatiaľ čo koncesívna konjunkcia *a* je operátorom so smerovaním dozadu a predstavuje neikonickú konštrukciu v zmysle postupnosti od konceptuálne sekundárnej udalosti, teda propozícii s významom neočakávaného následku, ktorá je kódovaná v prvej hlavnej vete, ku konceptuálne primárnej entite, teda propozícii s významom neúčinnnej príčiny, ktorá je kódovaná v druhej hlavnej vete (*doma vládne mama, a otec je policajt*). Neikonicky je kódovaná koncesívna relácia v rámci hypotaktického súvetia, v ktorom je konceptuálne primárna, nezávislá entita (neúčinná príčina) vyjadrená syntakticky závislou štruktúrou (vedľajšou vetou), a konceptuálne sekundárna, závislá entita (neočakávaný dôsledok) sa kóduje syntakticky nezávislou štruktúrou (hlavnou vetou). Neikonickosť koncesívnej hypotaxe je však „vyvažovaná“ vetoslednou realizáciou s anteponovanou vedľajšou vetou, takže ikonické kódovanie udalosti sa nastoľuje na základe sekvenčného princípu. To sa v zhode s kompetenčno-performančnou hypotézou odráža aj v korpusových dátach. Tie ukazujú, že zatiaľ čo hypotaktická štruktúra s anteponovanou vetou (sekvenčne ikonická, a preto kognitívne prístupnejšia) je vysoko frekventovaná, koncesívna parataxa (s neikonickým kódovaním, a preto kognitívne náročnejšia na spracovanie) je v korpuse relatívne málo zastúpená²⁵.

Druhým cieľom bolo opísať zdrojové domény, ktoré slúžia ako východisko pri konceptualizácii sémantickej relácie koncesívnosti, a vysvetliť, ktoré doménovo všeobecné procesy majú v procese konceptualizácie koncesívnosti vplyv na syntaktické kódovanie koncesívnej sémantickej relácie. V súvislosti s postulovaním zdrojových domén sme uvažovali o (i) genetickej motivácii vybraných koncesívnych operátorov, (ii) prípadoch, keď je koncesívny význam „vynútený“ kontextovým okolím v rámci súvetnej štruktúry, (iii) a prípadoch ambiguity spájacích operátorov, ktorá môže byť za istých kontextových podmienok eliminovaná. Všetky tieto tri faktory sú základom heterosémie spájacích operátorov v koncesívnych štruktúrach.

V kognitívnoľingvistických prácach sa predpokladá, že abstraktnejšie domény sú konceptualizované na základe konkrétnejších predstavových schém²⁶. Ako jednu

²⁵ Frekvenčnú distribúciu koncesívnych parataktických štruktúr neuvádzame vzhľadom na heterosémiu parataktických spájacích operátorov. Vychádzame z interpretácie vzorky korpusových dát.

²⁶ Rozhodujúcu úlohu tu zohráva skutočnosť, že ľudské bytosti vstupujú do interakcií so svetom prostredníctvom priestorovej a časovej orientácie, manipulácie s objektmi, percepciou entít, ktoré nás

zo zdrojových domén sémantickej relácie koncesívnosti možno postulovať koncept silovej dynamiky, v rámci ktorého je abstraktná koncesívna doména konceptualizovaná ako silovodynamické pôsobenie dvoch okolností, príčiny a následku, o čom svedčí genetická motivácia vybraných spájajúcich operátorov *napriek tomu, že, navzdory tomu, že* a *nech* s koncesívnym významom. V jazyku silovej dynamiky by sme mohli povedať, že neúčinná príčina sa v prípade štruktúr s príslušnými operátormi konceptualizuje ako antagonista, ktorého silové pôsobenie je menšie ako silové pôsobenie agonistu P. So silovodynamickou doménou súvisí aj prehodnotenie významu krajnej miery, keďže mieru možno chápať ako stupeň silovodynamického pôsobenia dvoch entít. V prípade koncesívnosti sa krajná miera deja konceptualizuje ako nedostatočné silové pôsobenie antagonistu (napriek tomu, že antagonista realizuje dej v krajnej miere, jeho silové pôsobenie na agonistu je neúčinné).

Druhou zdrojovou doménou slúžiacou ako východisko formovania koncesívnej relácie je oblasť kontemporality, ktorej motiváciu možno hľadať v príslušnosti koncesívnosti do kategórie kauzálnych relácií. Časovo paralelné udalosti, resp. sukcesívne udalosti realizujúce sa v tesnej časovej blízkosti možno kauzálné usúvzťazniť ako neúčinnú príčinu a neočakávaný následok na základe mechanizmu aditívnej inferencie (porov. Nebeská, 1976). Práve časová blízkosť dvoch udalostí umožňuje interpretovať ich ako zložky kauzálného nexu. Temporálna genetická motivácia sa spája s prípustkovými operátormi *aj keď, i keď, čo hneď*.

Koncesívny vzťah možno vyjadriť aj konjunkciou *keď*, pri ktorej sa v lexikografických opisoch prípustkový význam nezaznamenáva. V súvetí *Mlčal, keď mal hovoriť*, možno konjunkcii *keď* prísúdiť primárne časový význam, avšak výpovedný kontext motivuje, resp. posilňuje odlišné sémantické čítanie tohto operátora. V konštrukčnej gramatike sa v tejto súvislosti postuloval termín koercia, a to pre také sémantické interpretácie výrazov, ktoré nezodpovedajú štandardnému sémantickému profilu jednotiek²⁷. To, čo spúšťa koncesívnu interpretáciu, je prítomnosť modálneho relátora *mať* s významom slabej cirkumstančnej necesitatívnosti (porov. Ivanová, 2017). Predpoklad sa v prípade vedľajšej vety formuje na základe vonkajších okolností, ktoré regulujú konanie agensa, takže dej sa konceptualizuje ako vhodný, očakávaný („ak mal hovoriť, tak hovoril“), avšak zároveň hodnota slabej necesitatív-

obklopujú, a pohybmi vlastného tela. Pri konceptualizácii udalosti prostredníctvom vnútornej štruktúry je základným kognitívny model činnosti, ktorá vzniká, keď jeden objekt realizuje kontakt s iným objektom, pričom tento kontakt sprevádza transfer energie. V kognitívningvistických teóriách sa v tejto súvislosti postuloval kognitívny model tzv. biliardovej gule, porov. Langacker, 1987 (pozri bližšie Kyseľová – Ivanová, 2013), resp. silovodynamická teória L. Talmyho (1988).

²⁷ Ako prípady koercie sa v teoretických prácach analyzovali najmä nezhody týkajúce sa sémantiky počítateľných a nepočítateľných (látkových) substantív, ďalej nezhody týkajúce sa aspektuálnej sémantiky (aspektuálna koercia) a argumentovej štruktúry (argumentová koercia), porov. napr. Michaelis (2004).

nosti pripúšťa neúčinnosť tohto predpokladu („mlčal“). Modálny relátor teda funguje ako koerčný „spúšťač“ alternatívnej interpretácie a interpolačný mechanizmus významu koncesívnosti.²⁸

Podobne možno o koerii uvažovať v súvislosti s konštrukciou *aký je ADJ, taký je ADJ*, ktorá má primárne status ekvatívnej korelatívnej konštrukcie (syntakticky plní vedľajšia veta funkciu adverbálnej vety miery). Koerčným spúšťačom je v tomto prípade čiastočná opozitnosť adjektív, ktoré vystupujú ako komponenty danej konštrukcie. Z hľadiska konceptualizačných procesov ide o spôsob vyriešenia sémantického konfliktu (postulovanie zhody medzi parciálne opozitnými jednotkami) medzi významom konštrukcie (ekvativnosť) a lexémami, ktoré obsadzujú otvorené miesta v tejto konštrukcii (adjektíva s čiastočne protikladným významom).

V prípade ekvatívnych korelatívnych konštrukcií, ktoré sú východiskom formovania koncesívnych korelatívnych konštrukcií, mapujeme aj preferovaný vetosled, ktorý je podmienený sémantickými špecifikami konštrukcií. Vetosled C1C2 je možné explikovať na pozadí sekvenčnej ikonickosti kódovania propozícií s funkciou protasis a apodosis v konštrukciách s významom temporálne sukcesívnych dejov. Neikonické kódovanie C2C1, preferované v konštrukciách s významom časti a celku, je zasa možné explikovať na základe konceptu tzv. prototypického hovoriaceho, resp. perцепčnej salientnosti. Ak sa neikonické kódovanie objaví v iných typoch štruktúr, jeho použitie možno vysvetliť na pozadí pragmatického princípu (najmä na základe aktuálneho členenia výpovede). V slovenčine má navyše vetosledný model C2C1 spájací operátor interponovaný do vnútra štruktúry C2. Jedným z možných vysvetlení je, že v tomto prípade ide o uplatnenie kompetenčno-preferenčného princípu kódovania, ktoré predpokladá variantné kódovanie konštrukcie z dôvodov jej odlišenia od štruktúry preferovanej konštrukcie, čo umožňuje ľahšie kognitívne spracovanie nepreferovanej a frekvenčne menej zastúpenej konštrukcie.

Do tretice možno v súvislosti so zdrojovými doménami koncesívnosti uvažovať o príbuzných sémantických reláciách v rámci suprakategórie kauzálnosti (príčinné, podmienkové a prípustkové vzťahy), pri ktorých možno postulovať ambiguitu spájacích operátorov. Ambiguita sa vzťahuje jednak na podmienkovo-prípustkové štruktúry (spájacie operátory *aj keď*, *i keď*) a prekrývanie významov koncesívnosti a určenia irelevantných okolností (spájacie operátory *či* – *alebo*, *nech* – *alebo*). Ambiguita podmienkovo-prípustkových operátorov môže byť kontextovo eliminovaná v prospech koncesívneho významu (porov. *Chcela sa s ním porozprávať, aj keď by bol opitý.* → *Chcela sa s ním porozprávať, aj keď by bol opitý – a ja viem, že bol.*).

²⁸ V teórii modálnosti sa pri výklade sémantiky modálnych operátorov pracuje s komponentom „očakávanie“, keďže lingvistické výrazy modálnosti sa primárne vzťahujú na zmeny vo svete prostredníctvom akcií, ktoré sa založené na sociálnych silových reláciách medzi účastníkmi komunikačnej interakcie, porov. Winter – Gärdenfors (2008).

Prekrývanie sémantických relácií koncesívnosti a určenia irelevantných okolností je dané konceptuálnou blízkosťou neúčinnnej príčiny a irelevantnej okolnosti. Hranicu medzi koncesívnosťou a určením irelevantnej okolnosti možno postulovať na základe toho, že v prípade irelevantnej okolnosti sa kódujú oba krajné póly (napr. veľká a malá miera deja), porov. *Podporovali ho, nech sa usiloval viac alebo menej.*, resp. sú oba tieto krajné póly obsiahnuté v sémantike operátora, ktorý okrem významu irelevantnej okolnosti v sebe inkorporuje aj sému ľubovoľnosti, porov. *Podporovali ho, nech sa usiloval akokoľvek.* → *Podporovali ho, akokoľvek sa usiloval.*, zatiaľ čo v prípade prípustky sa kóduje len jeden zo spomínaných krajných pólov (napr. malá miera deja), porov. *Podporovali ho, aj keď sa usiloval veľmi málo.* Práve štruktúry s explicitným vyjadrením dvoch krajných pólov okolnosti vzťahujúcej sa na príslušný dej (týkajúcich sa spôsobu realizácie deja, vôle realizovať dej a pod.) sú východiskom formovania juxtaponovaných konštrukcií, ktoré sme ilustrovali prostredníctvom názvu tejto štúdie, porov. *Láska-neláska, idú zlé časy.* Fungovanie juxtaponovaných konštrukcií s koncesívnym významom sa opiera o tzv. pragmatické posilnenie, ktoré operuje na inferenčnej (koncesívny význam konštrukcie adresát inferuje na základe jej formálneho ustrojenia) aj implikačnej rovine (autor použitím konštrukcie signalizuje existenciu predpokladu, že adresát spochybnil alebo spochybni schopnosť konzekventa odolávať, vzpierať sa očakávaniu vychádzajúcemu z platnosti antecedenta).

Literatúra

- BYBEE, J. L.: Language, Usage and Cognition. Cambridge: Cambridge University Press 2010. 262 s.
- BYBEE, J. L.: Usage-based Theory and Exemplar Representations of Constructions. In: The Oxford Handbook of Construction Grammar. Eds. Th. Hoffmann – G. Trousdale. Oxford: Oxford University Press 2013, s. 49 – 69.
- DE CUYPERE, L.: Limiting the Iconic: From the Metatheoretical Foundations to the Creative Possibilities of Iconicity in Language. Vol. 6. Amsterdam: John Benjamins 2008. 286 s.
- DANCY, J.: Introduction to Contemporary Epistemology. Oxford: Blackwell 1985. 259 s.
- DANEŠ, F. – HLAVSA, Z. – GREPL, M.: Mluvnice češtiny. 3. Skladba. Praha: Academia 1987. 746 s.
- DI MEOLA, C.: Zur Definition einer logisch-semantischen Kategorie: Konzessivität als ‘versteckte Kausalität’. In: Linguistische Berichte, 1998, roč. 175, s. 329 – 349.
- GIVÓN, T.: Functionalism and grammar. Philadelphia: John Benjamins 1995. 486 s.
- GOLDBERG, A.: Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure. Chicago: The University of Chicago Press 1995. 265 s.
- GOLDBERG, A.: Constructions: a new theoretical approach to language. In: Trends in Cognitive Sciences, 2003, roč. 7, č. 5, s. 219 – 224.
- GREPL, M. – KARLÍK, P.: Skladba češtiny. Olomouc: Votobia 1998. 503 s.
- HARRIS, M.: Concessive clauses in English and Romance. In: Clause combining in grammar and discourse. Eds. J. Haiman – S. Thompson. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins 1998, s. 71 – 100.
- HASPELMATH, M. & the Leipzig Equative Construction Team: Equative constructions in world-wide perspective. In: Similitative and Equative Constructions: A Cross-linguistic Perspective. Eds. Y. Treis – M. Vanhove. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins 2017, s. 9 – 32.

- HAWKINS, J. A.: *Efficiency and Complexity in Grammars*. Oxford: Oxford University Press 2004. 322 s.
- HOFFMANN, T.: *English Comparative Correlatives: Diachronic and Synchronic Variation at the Lexicon-Syntax Interface (Studies in English Language)*. Cambridge: Cambridge University Press 2019. 259 s.
- HOPPER, P. – TRAUGOTT, E. C.: *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press 1993. 276 s.
- HORSCH, J.: Vidíš tým lepšie, čím bližšie sa pozeráš. Slovak comparative correlative CC' constructions from a construction grammar perspective. In: *Jazykovedný časopis*, 2020, roč. 71, č. 1, s. 25 – 40.
- HRUBANIČOVÁ, I.: K pravopisu predponových a zložených etnických a obyvateľských mien. 1. časť. In: *Kultúra slova*, 2020, roč. 54, č. 6, s. 321 – 327.
- HRUBANIČOVÁ, I.: K pravopisu predponových a zložených etnických a obyvateľských mien. 2. časť. In: *Kultúra slova*, 2021, roč. 55, č. 2, s. 65 – 75.
- IVANOVÁ, M.: *Syntax slovenského jazyka*. 2. uprav. a dopln. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2016. 283 s.
- IVANOVÁ, M.: *Modálnosť a modálne verbá v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2017. 310 s.
- IZUTSU, M. N.: Contrast, concessive, and corrective: Toward a comprehensive study of opposition relations. In: *Journal of Pragmatics*, 2008, roč. 40, č. 4, s. 646 – 675.
- KALLERGI, H.: The Role of Repetition in the Rise of Concessivity. In: *Selected papers on theoretical and applied linguistics*, 2014, roč. 20, č. 1, s. 319 – 334.
- KARLÍK, P.: *Studie o českém souvětí*. Brno: Masarykova univerzita 1995. 135 s.
- KARLÍK, P.: *Príslovečné určenie prípusťky*. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Dostupný na: <https://www.czechency.org/slovník/> Príslovečné určenie prípusťky [cit. 3. 5. 2021].
- KESSELOVÁ, J.: Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede. In: *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. Ed. J. Dolník. Bratislava: Veda 2010, s. 326 – 386.
- KESSELOVÁ, J.: Operátory prípusťkového vzťahu v súčasnej písanej slovenčine. In: *Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej*. Eds. M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011, s. 208 – 219.
- KORTMANN, B.: *Adverbial Subordination. A Typology and History of Adverbial Subordinators Based on European Languages (Empirical Approaches to Language Typology, 18)*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter 1997. 448 s.
- KÖNIG, E.: Concessive Connectives and Concessive Sentences: Crosslinguistic Regularities and Pragmatic Principles. In: *Explaining Language Universals*. Ed. J. A. Hawkins. Oxford, New York: Basil Blackwell Ltd. 1988, s. 145 – 166.
- KÖNIG, E. – SIEMUND, P.: Causal and concessive clauses: Formal and semantic relations. In: *Cause-Condition-Concession-Contrast, Cognitive and Discourse Perspectives*. Eds. E. Couper-Kuhlen – B. Kortmann. New York: Mouton de Gruyter 2000, s. 341 – 360.
- KRÁLIK, L.: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda 2015. 704 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka*. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopln. a uprav. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- KYSELOVÁ, M. – IVANOVÁ, M.: *Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013. 247 s.
- LANGACKER, R. W.: *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1. Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press 1987. 540 s.
- MICHAELIS, L. A.: Type shifting in construction grammar: An integrated approach to aspectual coercion. In: *Cognitive Linguistics*, 2004, roč. 15, č. 1, s. 1 – 67.
- NEBESKÁ, I.: K negaci v souvětích příčinné povahy. In: *Slovo a slovesnost*, 1976, roč. 37, č. 4, s. 291 – 307.
- OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M.: *Kapitoly z lexikológie (lexikálna syntagmatika a viacсловné pomenovania)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013. 251 s.

- OLOŠTIAK, M. – MICHÁLKOVÁ, M.: Slovtvorná motivácia a frazeologická motivácia. In: Kvalitívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2015, s. 729 – 752.
- Omnia Slovaca III Maior (2021): Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Dostupné na: <http://ske.juls.savba.sk/bonito/index.html>.
- ROSÁRIO, I. C.: Juxtaposed concessive constructions: a usage-based functional analysis. In: *Acta Scientiarum. Language and Culture*, 2015, roč. 37, č. 2, s. 145 – 155.
- RUŽIČKA, J.: Prípustkové a krajnopodmienkové súvetie. In: *Kultúra slova*, 1974, roč. 8, č. 5, s. 149 – 157.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.]. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. [3. zv.]. Hl. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2015. 1104 s.
- Slovník slovenského jazyka. A – K. [1. zv.]. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959. 815 s.
- SOKOLOVÁ, J.: Koncesívnosť v súčasnej ruskej lingvistike. In: *Jazykovedný časopis*, 2016, roč. 67, č. 1, s. 53 – 72.
- SWEETSER, E.: *From Etymology to Pragmatics Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge: Cambridge University Press 1990. 174 s.
- TALMY, L.: Force dynamics in language and cognition. In: *Cognitive Science*, 1988, roč. 12, č. 1, s. 49 – 100.
- WINTER, S. – GÄRDENFORS, P.: Linguistic Modality as Expressions of Social Power. In: *Nordic Journal of Linguistics*, 2008, roč. 18, č. 2, s. 137 – 165.

NÁVRH NA VEDECKÝ SYSTÉM PREPISU Z ARABČINY PODĽA SPISOVNEJ NORMY A ČIASŤOČNÚ VOKALIZÁCIU¹

2. DIEL ARABSKÝ TEXT VO VZŤAHU K SLOVENSKÉMU SYNTAKTICKÉMU OKOLIU

Mária Lacináková

*Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Bratislava*

LACINÁKOVÁ, Mária: Proposal for Scientific System of Transcription of Arabic into Slovak According to the Standard Norm and for Partial Vocalisation. Part 2: Arabic Text in Relation to its Slovak Syntactic Surroundings. Slovak Language, 2021, Vol. 86, No. 2, pp. 173 – 191.

Abstract: This paper is the second part of the three part's study presenting recommendations for the transcription of Arabic texts into Slovak in scientific – mainly linguistic works, based on the author's own experience. The present part focuses on the transcription – or rather adoption and adaptation of Arabic words and expressions to be incorporated into the Slovak system of declination for the purposes of usage in Slovak syntactic surroundings. The task may seem easy but this premature impression proves to be precarious mainly but not only when dealing with personal proper names.

Key words: Arabic and Slovak language, syntactic environment, declination, adoption, adaptation, proper names

ÚVOD

Predložený text priamo nadväzuje na prvý diel štúdie, ktorý bol uverejnený v predošlom čísle časopisu *Slovenská reč* (Lacináková, 2021a).² Venuje sa prepisu arabského textu ovplyvneného slovenským syntaktickým okolím; arabských výrazov začlenených do základnej syntaktickej štruktúry slovenských viet a podliehajúcich tak slovenskému systému ohýbania.³

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0611/20 *Arabský jazykovedný systém, odchýlky od spisovnej normy a tematické špecifiká vo vybraných rukopisných textoch*. Srdečne ďakujem PhDr. Sibyle Mislovičovej, vedeckej tajomníčke Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, za odborné rady v otázkach slovenskej jazykovedy.

² Ďalej „1. diel“.

³ Na rozdiel od prepisu arabských slov v arabskom syntaktickom okolí v systéme navrhovanom pre túto kategóriu sa upúšťa od zohľadňovania zákonitostí slabičného usporadúvania v spisovnej arabčine (↑1. diel: 5.3. C. b). Aby sme sa vyhli nedorozumeniam, týka sa to aj arabských znení slov syntakticky nezačlenených do slovenských viet, ktoré sú príležitostne uvedené ako súčasť či dodatok k výkladu. Arabské výslovnostné viazanie slov do slovných spojení sa zohľadňuje len obmedzene – podľa opisu.

V rámci prepisu arabského textu vo vzťahu k slovenskému syntaktickému okoliu ide hlavne o osobné mená a slová, ktoré už je potrebné ohýbať v slovenských vetách,⁴ a tak sa s nimi narába ako s (potenciálne) prevzatými, preto treba riešiť otázku ich (ne)zdomácnovania, (ne)skloňovania a výslovnostného (ne)viazania na rozhraniach ich arabských zložiek – navzájom i s okolitými slovenskými slovami. Viaceré arabské slová sa vzhľadom na dejinný vývoj už dávnejšie dostali do povedomia i v našich končinách a zdomácneli do podôb mierne odlišných od tých pôvodných. Týka sa to všeobecných podstatných mien aj niekoľkých vlastných osobných mien, ktoré sú zaznamenané v niektorom zo slovenských slovníkov. Nie všetci arabisti sa k používaniu zdomácnených podôb stavajú rovnako. Niektorí sú za spätnú arabizáciu niektorých slov v záujme oboznamovania s ich pôvodným znením, iní sa v tomto smere pridávajú slovenských slovníkov, zohľadňujúc všeobecné povedomie o prepojení označovaných pojmov s označeniami, pod ktorými sú známe. V každom prípade treba veľmi dobre zvážiť, v akých prípadoch je ktorá cesta vhodnejšia, prípadne sa nebrániť ich zosúladieniu pri zachovaní jasného a dôsledného odlišenia pôvodných od zdomácnených znení.⁵ Aj slová, ktoré sa zatiaľ v slovenských slovníkoch nenachádzajú, je často nutné skloňovať prispôsobene slovenskému systému. V prípade všeobecných podstatných mien sa dostávame na pomedzie prepisu arabského znenia a prekladu do slovenčiny, zatiaľ čo k osobným menám pristupujeme osobitne; nemožno totiž (len) prekladať ich lexikálny význam a i s prípadným prispôbovaním treba postupovať citlivo.

Pri zaraďovaní arabských všeobecných i vlastných (osobných i neosobných) mien s istými fonologickými typmi zakončení do slovenského systému (ne)skloňovania sa môžeme stretávať s miernymi problémami vzhľadom na vzťah ich zakončení k prirodzenému či gramatickému arabskému rodu, zároveň sa treba zamyslieť nad tým, nakoľko môžeme pôvodné znenia v jednotlivých prípadoch nechať podľahnúť skresleniu (či vystaviť tomuto riziku).⁶

„Karty môže zamiešať“ i preberanie arabských termínov spolu s ich zhodnými prívlastkami, na ktorých sa odráža pôvodný arabský rod podstatných mien nimi rozvitých, ak sa nezhoduje s rodom, ktorý by sme prirodzene priradili týmto podstatným menám podľa fonologických typov ich zakončení, na ktoré (hoci nie len) sa prihliada pri zaraďovaní do slovenských morfológických vzorov.⁷

Štruktúra arabských osobných mien sa v istých veciach líši od obvyklej štruktúry osobných mien používanej na Slovensku, preto sa pred rozpravou o spôsobe ich skloňovania v slovenských textoch najprv stručne predstavia typy zložiek, z ktorých

⁴ Napr. názvy arabských písmen; ↓4.

⁵ ↓1, ↓3.1.

⁶ ↓2.

⁷ ↓4.

môžu pozostávať.⁸ Niektoré sú zložené; tvorené genitívnym spojením – určovacím syntaktickým skladom podstatného mena s nezhodným prívlastkom. Ich skloňovanie nám môže znepríjemniť rozdielnosť slovenského a arabského skloňovacieho systému, keďže v pôvodine nejde o jedno slovo, ale o viacslovnú zostavu s vlastnými vnútornými syntaktickými vzťahmi, pádovými väzbami a zároveň z onomaziologického hľadiska tvoria nerozlučnú jednotku; jedno rodné meno, ktorého „kmeň“ by sa v slovenčine považoval za nevyhnutne nemenný.⁹ Niektoré zložky osobných mien obsahujú slová alebo morfémy vyjadrujúce príslušnosť k rodinám, rodom, kmeňom a pod. a pri ich začleňovaní do slovenských viet zvažujeme, ako tieto slová a morfémy v prípade potreby jasného vyjadrenia daného významu (ne)kombinovať s ich slovenskými náprotivkami.¹⁰

Znenie niektorých arabských slov vrátane istých zložiek osobných mien v spisovnej arabčine podlieha zmenám pod vplyvom ich hláskového okolia tak, ako sa to v slovenčine nestáva, a treba rozhodnúť, či (prípadne do akej miery) ich zohľadňovať (alebo skôr *uplatňovať*) v obdobnom hláskovom okolí nearabského textu.¹¹

Vokalizácia arabských znení tunajších príkladov sa riadi systémom navrhovaným v pripravovanom treťom diele tejto štúdie (Lacináková, 2021b). V záujme úspornosti čítania považujeme za užitočné (dôsledne/aspoň niekde) skracovať isté (všeobecne známe či často sa opakujúce) výrazy, názvy a jazykovedné termíny. Nasledujúca tabuľka obsahuje použité skratky, značky a symboly, ktoré nie sú uvedené v slovníkoch slovenského jazyka ani v prvom diele tejto štúdie (Lacináková, 2021a, s. 39 – 40), prípadne nie vo všetkých daných tvaroch/významoch:

ar./arab.	arabčina/-ský ¹²
D	datív
dosl.	doslovne/-ý
f.	fólium (list rukopisu)
I	inštrumentál
L	lokál
KSSJ	Krátky slovník slovenského jazyka (2003)
muž.	mužský (osobné meno/gram. rod; <i>muḍakkār</i>)
os.	osoba (gram.)/osobný
PSP	Pravidlá slovenského pravopisu (2013)
SCS	Slovník cudzích slov (akademický) (Balážová – Bosák, 2005)

⁸ ↓3.

⁹ ↓3.2, ↓3.3.

¹⁰ ↓3.5.

¹¹ ↓3.4.

¹² Dôvodom na dvojtvár je použitie inej skratky v citovanom ako autorskom texte.

SSJ	Slovník slovenského jazyka I., II., III., IV., V., VI. (1959, 1960, 1963, 1964, 1965, 1968)
SSSJ	Slovník súčasného slovenského jazyka A – G, H – L, M – N (2006, 2011, 2015)
str./Stred.	stredný (rod/východ) ¹³
š.	šejk, šejch, šajch (v citácii)
VSCS	Veľký slovník cudzích slov (Šaling – Ivanová-Šalingová – Maníková, 2008)
žen.	ženský (osobné meno/gram. rod; <i>mu'annaʿ</i>)
×	nesprávny tvar (na porovnanie)

1. Slová so zdomácnenou podobou základného tvaru (okrem osobných mien¹⁴)

Slová zachytené v aspoň jednej publikácii spomedzi v danom čase platných pravidiel slov. pravopisu a slovníkov slov. jazyka¹⁵ (vynímajúc slovníky cudzích slov¹⁶) v prípade prekladu do slovenčiny¹⁷ odporúčame ponechávať v slovenskej podobe, príp. možno uvádzať slovenskú i arabskú (napr. jednu z nich v zátvorke za druhou pri prvej/najdôležitejšej zmienke). Zdomácnovanie cudzích slov, ktoré v slovenčine nemajú náprotivky a nie je možné ich utvoriť inými slovotvornými postupmi, pod dohľadom jazykovedných inštitúcií bolo – a stále je právoplatným spôsobom obohacovania slovnej zásoby; nepovažujeme za vhodné spätne arabizovať dávno prevzaté a zdomácnené slová, lebo sú všeobecne známe a zaužívané, určite však súhlasíme s tým, aby sa pri preberaní ďalších slov akost' a dĺžka ar. hlások aspoň v rámci možností slov. fonologického systému zohľadňovala. Tento prístup niektorí arabisti považujú za popularizačný. Na jednej strane si dovoľíme namietkať, že do slovenčiny patria aj zdomácnené slová a písanie prác v slovenčine ešte neuberá na ich vedeckosti. Na druhej strane treba dodať, že ak sa práca zameriava na oboznamovanie s pôvodným ar. znením konkrétnych slov (čo je nepochybne taktiež užitočné), rovnako tak možno uvádzať oba tvary, či už s arabským, alebo slovenským znením v zátvorke, pričom treba zabezpečiť, aby bolo jasné, ktorý je ktorý, a aby sa toto radenie uplatňovalo v celej práci jednotne.

¹³ ↑ Pozn. 12.

¹⁴ ↓ 3.1.

¹⁵ T. č. PSP, KSSJ, SSJ, SSSJ. Vo všeobecnosti platí, že podľa možnosti a dostupnosti sa treba riadiť ich najnovšími vydania. (SSJ je síce starší ako SSSJ, ale SSSJ zatiaľ nie je úplný; t. č. posledný zväzok končí písmenom N.) Opierali sme sa o slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. ^[1]

¹⁶ ↓ Nižšie.

¹⁷ ↓ S. 178: bod A.

● **Príklady:** „Mekka“ (مَكَّة), „Basra“ (الْبَصْرَة), „islam“ (الإسلام), príp. „Mekka (ar. *Makka*)“ atď.; nie „*Makka*“, „*al-Bašra*“, „islam“/„*al-islam*“.¹⁸

Aj príp. spätná arabizácia by si vyžadovala dôslednosť, napr. ak by sme zmenili „islam“¹⁹ na „islám“/„*al-islám*“,²⁰ tak potom i „hašiš“ (حَشِيش) na „*hašiš*“, „Káhiru“ (القاهرة) na „*al-Qáhira*“²¹ a veľa iných, s čím by bola spojená i nutnosť hlbkového etymologického výskumu.

Pokiaľ ar. výraz (či cudzí vo všeobecnosti) nemožno výstižne preložiť iným/-i zo slov. jazykového fondu, ešte nebol prevzatý/zdomácnený a ukotvený v niektorej publikácii spomedzi v danom čase platných pravidiel slov. pravopisu a slovníkov vrátane slovníkov cudzích slov,²² ale už je potrebné začleňovať ho do základných synt. štruktúr slov. viet, tak sa zvykne graficky vyčleňovať – prevažne kurzívou,²³ a prispôbovať slov. systému skloňovania podľa jeho fonologickej štruktúry a iných predpokladov na príp. prevzatie či zdomácnenie.²⁴

● **Príklad:** „*alif*“ (ألف) – s *alifom*...“.

Ak slovo má zdomácnenú podobu (odlišnú od tej pôvodnej) a prítomnú v niektorom zo slov. slovníkov cudzích slov, ale ešte nie v niektorej z publikácií v súlade s vyššie uvedeným, tak pri jeho začleňovaní do základnej synt. štruktúry slov. vety²⁵ ponechávame voľbu medzi používaním zdomácnenej podoby a vedeckým prepisom arabskej (bez ar. pádových koncoviek a členov) na autorovi podľa účelu a charakteru práce.²⁶ Najlepšie

¹⁸ Na túto otázku jestvujú dlhodobé protichodné názory; porov. prácu Drozdíka a Bešku (2018, s. 61 – 62), Khidayerovej a Jarúna (2005, s. 43) či Pirického (2004, s. 11 – 12), ale aj Paulinyho (2004, s. 9 – 10).

¹⁹ V tejto podobe je slovo vo všetkých publikáciách uvedených v ↑pozn. 15 aj v SCS, VSCS (s. 538).

²⁰ V podobe *islám* je slovo spomedzi zdrojov uvedených v ↓pozn. 22 len v SCS ako variant slova *islam*, vo VSCS i SSSJ (ktoré sú novšie) je opäť len v tvare *islam*. V arabčine je v zmysle náboženstva vždy s urč. členom (↓s. 178: bod B).

²¹ Pre dôvody voľby (ne)kurzívy v príkladoch pozri nižšie.

²² Opierali sme sa o slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV ^[1] a VSCS; využívali sme PSP, KSSJ, SSJ, SSSJ, SCS a VSCS.

²³ Čo, pravda, nie je jej jediná funkcia, napr. vo výkladových častiach tejto štúdie sa využíva i v (cudzích aj) domácich pomenovacích nominatívoch, ich častiach a pod. (na rozdiel od príkladov navrhovaných riešení, ktoré sa pre ukážku, samozrejme, riadia konkrétnym opisovaným systémom). V prípade osobných mien a zemepisných názvov takéto vyčleňovanie nepovažujeme za nutné, lebo z kontextu by malo jasne vyplývať, že za ich znením netreba hľadať lexikálny význam.

²⁴ ↓S. 178: bod C. Stáva sa však, že zo skupín slov s veľmi úzko súvisiacim významom niektoré je a iné nie je v daných publikáciách zachytené, napr. z nearabskej trojice označujúcej gram. slovesné spôsoby *indikatív* – *subjunktív* – *apokopát* (hoci vo všetkých sa už používa domáca dlhá sa.) či dvojice *fólium* – *fol.* (medzinárodne zrozumiteľná skratka slova *fólium* s krátkym o podľa pôvodiny). V takýchto prípadoch sa prikláňame k jednotnosti formy v prospech nekurzívy, lebo jazyk má skôr sklon prijímať nové slová ako sa prijatých zbavovať.

²⁵ ↓S. 178: bod C.

²⁶ Pri tomto rozhodovaní môže byť nápomocná i miera všeobecnej rozšírenosti a známosti konkrétnych slov, napr. slovo *šiíta* (شيعة) je akiste známejšie ako *hadís*, nezdráhali by sme sa preto

je uviesť obe (aspoň pri prvej/najdôležitejšej zmienke).²⁷ Cudziu podobu v každom prípade odporúčame graficky vyčleňovať rovnako ako vo vyššie uvedených prípadoch.

● Príklad: „hadís (ar. *ḥadīṭ*)“/„*ḥadīṭ*“ {slovo má v SCS a VSCS (s. 439) podobu „hadís“}“ a pod., príp. len „hadís“/„*ḥadīṭ*“ (حَدِيث).

Niektoré ar. slová boli zdomácnené a sú ukotvené i v slov. (výkladových) slovnikoch, ale len s niektorými z významov, ktoré v pôvodine môžu mať. Pokiaľ hrozí významový posun, tak treba použiť ar. znenie, najlepšie i s vysvetlením.

● Príklad: „*šajch*“²⁸ – „*šejk*“²⁹ (شَيْخ).

Spolu so všetkým uvedeným platí, že treba dôsledne rozlišovať:

A) prekladanie výrazov do slovenčiny, za ktoré treba považovať aj používanie ich zdomácnených podôb – v tomto prípade sa uplatňujú pravidlá slov. gram. a hláskoslovného systému bez nutnosti grafického vyčleňovania od ostatného slov. synt. okolia;

B) poukazovanie na ich pôvodné znenie, v ktorom sa na nich zachovávajú pravidlá ar. gram. a hláskoslovného systému – vrátane skloňovania, členov, dĺžok, príznaku dôrazovosti hlások atď.;

C) prispôsobovanie zatiaľ neprevzatých/nezdomácnených výrazov (či ar. tvarov neprítomných v niektorej z publikácií v súlade s vyššie uvedeným), ktoré si to vyžadujú a ktoré na to majú predpoklady, za ich grafického vyčleňovania od okoliťého slov. textu – prevažne kurzívou.³⁰

Napr. ar. titul *šajchu l-islám* (شَيْخُ الْإِسْلَام) by sme v základnej synt. štruktúre slov. vety nahrádzali názvom tejto funkcie, t. j. (v osmanskom kontexte) „veľký mufti“

používať jeho zdomácnenú podobu i napriek prepisovaniu pôvodného ar. znenia slova *ḥadīṭ*. Ak by však zohľadňovanie tohto hľadiska vo všeobecnosti prácu vzhľadom na jeho relatívnu namiesto uľahčenia sťažilo, nemáme námietky proti zjednoteniu prístupu ku všetkým slovám podľa nálezov v súlade s vyššie a nižšie uvedeným.

²⁷ Vo vedeckých textoch má väčšie opodstatnenie používanie (aj) ar. podoby, zatiaľ čo v popularizačných je často lepšie používať zdomácnené (príp. obe) podoby vzhľadom na neprítomnosť niektorých ar. hlások v slov. abecede, ktorých prepisové znaky cieľový čitateľ nemusí poznať.

²⁸ Ťutivé oslovenie/titul zväčša staršieho váženého pána, učenca, kmeňového náčelníka a pod. (Ostřanský, 2009, s. 193).

²⁹ KSSJ: „náčelník arab. kmeňa“, SSJ: „náčelník arabského kmeňa; vyšší mohamedánsky cirkevný hodnostár“, SCS slovo v podobách *šejk*, *šejch* i *šajch* vysvetľuje: „(na Blízkom a Stred. východe) arab. náčelník kmeňa al. vládca niektorého z kniežatstiev; arab. starosta na dedine“, VSCS (s. 1056) ho taktiež vo všetkých troch podobách vysvetľuje: „1. starosta arabskej dediny; 2. náčelník, predstavený arabského kmeňa; 3. vládca kniežatstva; 4. š. *ul-islam*: najvyšší moslimský kňaz v Osmanskej ríši (do roku 1922)“. K poslednému tvaru (č. 4) pozri aj ↓pozn. 31.

³⁰ V prípade ↑B sa formát volí podľa synt. okolia či celkového spôsobu oddelenia daného ar. textu od slovenského, napr. dlhší súvislý prepísaný ar. text v samostatnom odseku či kapitole si ďalšie odlišovanie nevyžaduje, zatiaľ čo v prípade ar. výrazov včlenených do slov. vety (hoci aj v zátvorke ako ar. náprotivkov slov. podôb) je takéto odlišovanie od jej zvyšku užitočné.

(المُفْتِي), najlepšie i s bližším vysvetlením.³¹ Podľa uváženia a žánru práce možno, prirodzene, uviesť aj ar. znenie a dosl. preklad tohto titulu v nevyskloňovanom tvare, napr. v zátvorke al. v podobe, v akej je to v danom kontexte najvhodnejšie.

● **Príklad:** „veľký mufti (v ar. s titulom *šajchu l-islám*, dosl. „učiteľ islamu“ al. „vyšší islamský hodnostár“)“.

Skloňovanie viacsovného výrazu *šajchu l-islám* by bolo vzhľadom na jeho synt. štruktúru problematické a ani nie je žiaduce, keďže výraz možno nahradiť iným a/al. vysvetliť. Navyše vo všeobecnosti odporúčame, aby sa pri zhodnocovaní (predovšetkým) nutnosti preberania viacsovných synt. zostáv a (následne) ich predpokladov naň a možností skloňovania – pokiaľ je to možné³² – venovala pozornosť každej zložke osobitne.

2. Skloňovanie nezdômacných podôb mien zakončených -a/-á/-á’/-á’/-é/-é’

Ar. hlásky neprítomné v slovenskej abecede a ťažko prirovnateľné k tým, ktoré sú v nej prítomné, spôsobujú značné ťažkosti pri skloňovaní mien, ktoré sú nimi zakončené. Rozlišujeme žen. a muž. rod podľa slov. skloňovacích vzorov žen. a muž. rodu (ktorých paradigmy sú taktiež rozdielne) a opierame sa aj o ich arabskú morfológickú štruktúru. Pokiaľ vo vzoroch či ich paradigmách nenachádzame tvary s obdobnými typmi zakončenia, hľadáme paralely medzi rôznymi typmi slovenských al. v slovenskom prostredí známych (a bežných) mien žen. a muž. rodu. Je prirodzené, že sa pri tom čiastočne opierame i o vlastné jazykové cítenie, na ktoré môžu, samozrejme, jestvovať i protichodné názory.

2.1. Ženský rod

2.1. A) Tá’ marbúta na konci podstatných a prídavných mien žen. rodu sa pri skloňovaní v slovenskej vete správa ako slovenská menná koncovka žen. rodu -a. Slová ňou zakončené možno zaradiť do skloňovacích vzorov *žena/ulica* podľa tvrdosti/mäkkosti predošlej sp. (obdobne so slovenským princípom). Ak je na konci slova trojica hlások i/i’-a, slovo sa skloňuje ako končiace sa dvojhláskou -ia, t. j. podľa vzoru *ulica*. Ak je to u/u’-a, tak podľa vzoru *žena*.

● **Príklady:** „*kasra* (كَسْرَة) – o *kasre* – dve *kasry*“, „*Rábi’a* (رَابِعَة) – o *Rábi’i* – dve *Rábi’e*“, „*bá’ madžmú’a* (بَاء مَجْمُوعَة) – o *bá’ madžmú’e* – dve *bá’ madžmú’y*“.

³¹ Porov. ↑pozn. 29. Prinajmenšom vo vedeckých textoch uprednostňujeme tu uvedené riešenia pred tvarmi *šejk/šejch/šajch ul-islam*, lebo sa v ňom neprirodzene kombinujú domáce a cudzie princípy (zdômacnená podoba *islam*, príp. i *šejk*, ale s ar. urč. členom v tvare viazanom s ar. pádovou koncovkou N predošlého slova, ktorá by sa však v súlade s morfológickou príslušnosťou mala zapísať na to).

³² Porov. ↓3.

³³ Pre nekurzívny formát aj nezdômacnenej podoby os. mena ↑pozn. 23.

³⁴ Názov ar. písmena; ↓4.

2.1. B) Koncovka -á na konci ženských osobných mien sa môže správať rovnako; z morfológického hľadiska je alomorfemou arabskej (a zároveň obdobou slovenskej) morfémy žen. rodu -a; nie súčasťou koreňa slova.

● Príklady: „Raḍwá (رَضْوَى) – o Raḍwe – dve Raḍwy“, „Dunjá (دُنْيَا) – o Dunji – dve Dunje“.

Mohlo by nám prísť na um skloňovať takéto mená podľa vzoru *gazdiná*, avšak pri pomyslení na tvar lokálu *Raḍwej* obdobne s *gazdinej* túto myšlienku zavrhneme. Za príčinu považujeme etymologickú príbuznosť slova *gazdiná* s privlastňovacími príd. menami (Králík, 2015, s. 178), čo v prípade uvedených ar. mien neplatí.

2.1. C) Ostatné podstatné mená zakončené -á odporúčame ponechávať nesklonnými.

● Príklady: „Adždábijá“³⁵ (أَجْدَابِيَا).

2.1. D) Podstatné mená zakončené -á’/-á’/-í’/-ú’ vrátane osobných odporúčame ponechávať nesklonnými, lebo vzhľadom na tvrdú/obojakú sp. na konci fonologickotypologicky nezodpovedajú zakončeniu žiadneho skloňovacieho vzoru žen. rodu. Tieto zakončenia nenahrádzajme slov. gram. morfémiami, lebo na rozdiel od -á ich nikdy nemožno skracovať; *‘ajin* je vždy súčasťou koreňa a pokiaľ *hamza* na konci slova nie je súčasťou koreňa, tak je dokonca jej úlohou práve zabezpečiť dĺžku sa. pred ňou (al-Labadí, 1985, s. 210 – 211).

● Príklady: „Ášúrá“³⁶ (عَاشُورَاءُ), „Álá“ (أَلَا).

2.2. Mužský rod

2.2. A) Ak sa muž. osobné meno končí tá’ marbútu, skloňuje sa podľa vzoru *hrdina*.

● Príklad: „Hamza“³⁷ (هَمْزَة) – u Hamzu – dvaja Hamzovia“.

2.2. B) Ak sa muž. osobné meno končí -á’/-á’/-á’, neodporúčame tieto koncovky nahrádzať gram. morfémiami vzoru *hrdina*,³⁸ ale ich k nim pripájať, keďže tieto zakončenia sa nezhodujú so zakončením vzoru *hrdina* (ale podobajú sa mu viac ako zakončeniu vzoru *chlap* vzhľadom na neprítomnosť spoluhlások *hamza* a *‘ajin* v slov. abecede).

Na rozdiel od zakončenia -á pod. mien žen. rodu vrátane osobných pri muž. osobných menách takéto zakončenie nie je odvodzovacou morféomou, ale súčasťou koreňa slova (dotvárajúcou istý lexikálny význam).³⁹

● Príklady: „Jahjá (يَحْيَا) – u Jahjáu – dvaja Jahjáovia“, „Zakaríjá’ (زَكَرِيَّا) – so Zakaríjá’om, dvaja Zakaríjá’ovia“.

³⁵ Mesto v Líbyi. Pre nekurzívny formát aj nezdôvodnenej podoby zemepisného názvu ↑pozn. 23.

³⁶ Šiitsky sviatok. Vo VSCS (s. 111) má slovo podobu *ašura*.

³⁷ Pre nekurzívny formát aj nezdôvodnenej podoby os. mena ↑pozn. 23.

³⁸ Porov. ↑2.1. B a ↑2.1. D.

³⁹ Napr. v prípade uvedeného príkladu *Jahjá* (dosl. „je žijúci/nech žije“) ide z morfológického hľadiska o tvar imperfekta 3. os. muž. rodu slovesa *hajja* so slabou K³ *já*, ktorá pri časovaní podlieha obmenám; tu ju predstavuje práve zakončenie -á.

2.2. C) Ak sa **muž. osobné meno končí -í/-ú**, skloňuje sa podľa vzoru *chlap*, pričom pri výbere spomedzi možných variantných morfém tohto vzoru sa riadime skloňovaním iných osobných mien tohto vzoru. Mená s týmito zakončeniami by tak priberali rovnaké koncovky, ako napr. meno *Peter*.

● **Príklady:** „j. č.: N: Wadí (وَدِيع) – G: Wadí’a – D: Wadí’ovi – A: Wadí’a – L: Wadí’ovi – I: Wadí’om, mn. č.: N: Wadí’ovia – G: Wadí’ov – D: Wadí’om – A: Wadí’ov – L: Wadí’och – I: Wadí’ami“, „j. č.: N: Walú (وَلُوْع) – G: Walú’a – D: Walú’ovi – A: Walú’a – L: Walú’ovi – I: Walú’om, mn. č.: N: Walú’ovia – G: Walú’ov – D: Walú’om – A: Walú’ov – L: Walú’och – I: Walú’ami“.

2.2. D) **Ostatné podstatné mená zakončené -á/-í/-ú** by sme odporúčali skloňovať podľa vzoru *dub*, pričom pri výbere spomedzi možných variantných morfém tohto vzoru sa riadime jednoduchosťou výslovnosti či prirodzenosťou znenia; zakončeniu **-á** by sme priradili rovnaké koncovky, aké priberá napr. slovo *vlak*, a zakončeniu **-í/-ú** rovnaké koncovky, aké priberá napr. slovo *klavír*.

● **Príklady** nachádzame medzi názvami typov ar. písma, ktoré v slovenčine vzhľadom na gram. rod ich hyperonyma *typ písma* chápeme ako slová muž. rodu bez ohľadu na ich gram. rod v arabčine (niet dôvodu zaraďovať ich do iných rodových kategórií⁴⁰): „N: riqá (رِقَاع) – G: riqá’u – D: riqá’u – A: riqá’ – L: riqá’u – I: riqá’om“, „N: tawqí (تَوَقِيع) – G: tawqí’a – D: tawqí’u – A: tawqí’ – L: tawqí’i – I: tawqí’om“.

V prípade, že i napriek vyššie uvedenému vznikne námietka, prečo sa nepristupuje jednotne k slovám muž. a žen. rodu, ktoré z fonologickotypologických príčin sotva možno zaradiť do slov. skloňovacích vzorov daných rodov, dodajme, že nesklonnosť žen. osobných mien – na rozdiel od mužských – má svoju obdobu i v slovenčine; medzi slovenskými al. v slovenskom prostredí známymi (a bežnými) menami žen. rodu jestvujú nesklonné, napr. *Ester*, *Dagmar*. Vo veci toho, že k muž. menám zakončeným **-á/-á’/-á** by sme skloňovacie koncovky pridávali, zatiaľ čo pri žen. menách by sme zakončenie **-á** obmieňali⁴¹ a zakončenia **-á’/-á** ponechávali bez zmeny a skloňovania,⁴² sa odvolávame i na to, že v slovenčine je oveľa prirodzenejšie predpokladať zakončenie **-a** či jemu podobné (hoci „skryté“ za jeho vyskloňovanou podobou) pri žen. mene ako pri mužskom, preto sú príp. tvary *Jahjom* a *Zakaríjom* viac náchylné spôsobiť značné skreslenie ich pôvodnej podoby ako napr. *Raḍwou* a *Dunjou*.

3. Osobné mená – osobitosti

Ar. osobné mená môžu pozostávať z viacerých typov zložiek.⁴³

⁴⁰ Porov. ↓4.

⁴¹ ↑2.1. B.

⁴² ↑2.1. D.

⁴³ V tejto výkladovej časti (po ↓3.1) sa mená prepisujú ako v ar. synt. okolí (↑1. diel), lebo ide o opis ich ar. morfoštruktúry.

- A) Rodné (t. j. zvolené rodičmi pri narodení dieťaťa) môžu byť:
- a) jednoduché, napr. *Aḥmad* (أَحْمَدُ), *Fāṭima* (فَاطِمَةُ);
 - b) zložené – najčastejšie tvorené G spojením, v ktorom sa podľa umiestnenia vo vete v arabčine skloňuje len prvá časť (*muḍāf*), ktorá je kvôli významu syntakticky nadradená druhej – riadenej časti (*muḍāf ilajhi*) – tá tak ostáva v nemennom G, napr. N: *ʿAbdu l-Láhi*, dosl. „služobník Boha“ (عَبْدُ اللَّهِ) – G: *ʿAbdi l-Láhi* (عَبْدِ اللَّهِ) – A: *ʿAbda l-Láhi* (عَبَدَ اللَّهِ).

Po rodnom mene môžu nasledovať (alebo sa samostatne používať):

- B) prímená tvorené G spoj. podľa príslušníka rodiny:
- a) potomka (*kunja*), napr. *Umm Aḥmad* (أُمُّ أَحْمَدَ) „mama Aḥmadova“;
 - b) predka (*nasab*), a to:
 - i) priameho, napr. *Ibn Aḥmad* (ابْنُ أَحْمَدَ) „syn Aḥmadov“;
 - ii) vzdialeného, napr. *Ál Saʿúd* (أَلْ سَعُودِ) „Saʿúdov rod/klan“ al. „Saʿúdova dynastia“, „Saʿúdocvi“;
- C) prímená tvorené vzťahovým príd. menom podľa niečoho, s čím človek al. jeho rodina súvisí (*nisba*),⁴⁴ napr. *al-Baġdádí* (الْبَغْدَادِيّ) „bagdadský“, *al-Hášimí* (الْهَاشِمِيّ) „z rodu Hášimovcov“;
- D) prezývky (*laqab*) podľa istej vlastnosti (skutočnej/želanej), napr. *al-Džáḥiẓ* (الْجَاهِظُ) „s vypúlenými očami“,⁴⁵ Môžu mať i podobu niektorého z predošlých typov, napr. *Sajfu d-dawla* (سَيْفُ الدَّوْلَةِ) „meč štátu/riše“, *Abú karáma* (أَبُو كَرَامَةٍ) „otec štedrosti“, t. j. „štedrý“ (Muth, 2008, s. 719 – 720).

3.1. Rodné mená so zdomácnenou podobou základného tvaru

Ar. osobné rodné mená – na rozdiel od ostatných slov⁴⁶ – radíme prepisovať v pôvodnom znení vzhľadom na úzku spätosť človeka s menom, ktoré nosí; aby pri identifikácii nedochádzalo k nedorozumeniam.

• Príklady: „Muḥammad“ (مُحَمَّدَ), „Fāṭima“⁴⁷ (فَاطِمَةَ).

• Iná možnosť: používať ich slovenskú podobu, rovnako ako pri ostatných slovách, ale aspoň raz (pri prvej/najdôležitejšej zmienke) uviesť aj arabskú: „Mohamed (ar. *Muḥammad*)“, „Fatima (ar. *Fāṭima*)“.

Určite by sme však nevolili slovensko-arabské kombinácie, pokiaľ sa okrem rodného uvádza aj zvyšok mena: × „Mohamed ibn ʿAbdarrahmán al-Kisáʿí“.

Pokiaľ je historická osobnosť známa pod istým menom v zdomácnenej podobe, pri zmienkach o nej môžeme používať tú, ale odporúčame aspoň raz (pri prvej/najdôležitejšej zmienke) uviesť obe, hlavne, ak sa v danom texte okrem nej hovorí aj o iných nositeľoch rovnakého mena.

• Príklad: „prorok Mohamed (ar. *Muḥammad*)“.

⁴⁴ Spravidla s urč. členom (Muth, 2008, s. 720).

⁴⁵ Slávny arabský prozaik (776 – 868/869).

⁴⁶ ↑ 1.

⁴⁷ Pre nekurzívny formát aj nezdomácnenej podoby os. mena ↑ pozn. 23.

Pri výbere podoby mena by sme však radili zohľadňovať kontext. Mohlo by napr. znieť zvlášťne, keby sme pri preklade diela v islamskom duchu „vkládali do úst“ ar. autorovi meno proroka v inej ako jemu vlastnej, ním používanej podobe, hl. v modlitbách a pod., najmä, keď vezmeme do úvahy typický rytmický ráz klasických ar. náboženských (i svetských) textov. V takom prípade by sme preto uprednostnili len arabskú podobu rovnako ako v prekladateľských vsuvkách do takýchto prekladov a pod.

● **Príklady:** „V mene milostivého a milosrdného Boha! [...] Chvála Bohu, Pánovi svetov, nech žehná a dožičí spásu nášmu pánovi Muḥammadovi, jeho rodu a spoločníkom!“ (preklad z rukopisu s dielom zostavovateľa al-Kisá’ího (1785, f. 1b), „Nech mu [prorokovi Muḥammadovi] Boh žehná a dožičí spásu!“ (preklad známej arabskej modlitby s objasňujúcou vsuvkou).

3.2. Skloňovanie viacslovných mien

3.2. A) Skloňovanie mien tvorených G spojením

G spojením môžu byť tvorené zložené rodné mená a príméná podľa príslušníka rodiny, príp. prezývky s týmito tvarmi.⁴⁸ G spoj. kvôli významu nemožno rozdeľovať na dve časti so svojím vlastným slov. skloňovaním sťa priradených členov: ×, „o °Abdovi al-Láhovi“ (G: عَبْدُ اللَّهِ), ×, „o Ibnovi al-°Abbásovi“ (G: ابْنُ الْعَبَّاسِ), čo by pri spätnom preklade do arabčiny nieslo dosl. významy ×o *služobníkovi* [=] *Bohu* namiesto *o služobníkovi Božom* a ×o *synovi* [=] *al-°Abbásovi* namiesto *o al-°Abbásovom synovi*, a pod. Zároveň jedna zložka osobného mena, hoci zložená, z onomazio-logického hľadiska tvorí jeden celok; znenie mena, a nie je vhodné voliť koncovky ani tak, aby sme pri spätnom preklade do arabčiny dostali správny význam: ×, „o °Abdovi al-Láha“, ×, „o Ibnovi al-°Abbása“ a pod. Preto pridávame slovenskú skloňovaciu koncovku až na koniec, t. j. k poslednej časti zložiek tvorených G spoj. či reťazcom G spoj.

● **Príklady:** „o °Abd al-Láhovi“⁴⁹ (G: عَبْدُ اللَّهِ), „o Ibn an-Nadímovi“ (G: ابْنُ النَّدِيمِ), „o Ibn Abi d-dunjáovi“ (G: ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا), „s Muḥammadom ibn °Abd al-Láhom al-Kisá’ím“⁵⁰ (G: مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْكِسَائِيّ).⁵¹

⁴⁸ ↑3.

⁴⁹ Pre nekurzívny formát aj nezdomácnenej podoby os. mena ↑pozn. 23. V prípade, že vznikne námietka, prečo sa v slove *al-Láh* píše veľké *L*, hoci toto slovo bolo zdomácnené v podobe *Alah*, uvádzame, že *al* v slove *al-Láh* je gramatická, nie koreňová morféma: je to urč. člen slova s významom „ten; jediný Boh“. *Alah* je zdomácnená podoba tohto arabského výrazu aj s urč. členom. Jeho „a“ sa však ako pomocná samohláska v súlade so stanoveným systémom (↑1. diel. 3.2) vypúšťa, keďže slovo *al-Láh* je tu súčasťou znenia osobného mena (↑3.1); nejde o preklad lexikálneho významu (v takom prípade by sme mali na výber medzi prekladom *Boh* a *Alah*, pričom *Alah* možno zvažovať hl. v kontextoch, kde treba odlišovať význam „islamského Boha“ od „kresťanského“).

⁵⁰ Pre písanie veľkých/malých začiatkových písmen ↓3.3 a ↑1. diel. 12.

⁵¹ Pre vypúšťanie nunácie trojvýhodných mien v genealogickom reťazci pred slovom (i)bn pozri prácu Wrighta (1967, s. 249 – 250).

3.2. B) Výslovnostné viazanie arabských zložiek navzájom

Na rozdiel od prepisu v ar. synt. okolí⁵² pri začleňovaní mien do základnej synt. štruktúry slov. viet (čím na seba preberajú i slov. systém skloňovania) sa ako vhodnejšie javí neprepisovať ar. krátke pádové koncovky i napriek výslovnostnému viazaniu s ďalším slovom, aby sa nevznášali ar. pádové obmeny do skloňovania v slov. texte a aby sa ar. koncovky nedostávali do rozporu s ich slov. náprotivkami (hoci aj nulovými morfémi).

● **Príklady:** „Muḥammad ibn Chálid“ (مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ), „ako ‘Abd ar-Raḥmán (N: عَبْدُ الرَّحْمَنِ) – o ‘Abd ar-Raḥmánovi⁵³ (G: عَبْدُ الرَّحْمَنِ) – vidím ‘Abd ar-Raḥmána“ (A: عَبْدُ الرَّحْمَنِ), „podľa Ibn an-Nadíma“ (G: ابْنُ النَّدِيمِ).

● **Iná možnosť:** v slovách, ktoré nepriberajú slov. pádové morfémy,⁵⁴ môžeme prepisovať pádovú koncovku základného tvaru – N a v tomto tvare ich ponechávať bez ohľadu na pád v slov. vete: „ako ‘Abdu r-Raḥmán – o ‘Abdu r-Raḥmánovi – vidím ‘Abdu r-Raḥmána“.

Ak je ar. pádová morféma včlenená do dlhej sa. na konci slova – v menách ide hl. o niektoré z tzv. „piatich mien“ (*al-asmá’u l-chamsa*)⁵⁵ ako prvej časti G spoj. –, tak ju, samozrejme, treba ponechať pre jej nutnú prítomnosť v znení mena (aj v hovorovej podobe). I pri slov. skloňovaní ostane v súlade s pôvodným ar. pádom v základnom tvare mena (t. j. keď je prvá časť G spoj. v N).

● **Príklady:** „Abú Chálid (N: أَبُو خَالِدٍ) – od Abú Chálida (G: أَبِي خَالِدٍ) – vidím Abú Chálida (A: أَبَا خَالِدٍ)“, „Ibn Abí Tálíb (N: ابْنُ أَبِي طَالِبٍ) – od Ibn Abí Tálíba (G: ابْنِ أَبِي طَالِبٍ) – vidím Ibn Abí Tálíba (A: ابْنَ أَبِي طَالِبٍ)“.

Ak sa takáto sa. pri viazaní s nasl. slovom dostane do uzavretej slabiky, tak sa vo výslovnosti skráti,⁵⁶ čo odporúčame zohľadňovať aj v prepise.

● **Príklady:** „Abu l-Ḥasan“ (أَبُو الْحَسَنِ), „Ibn Abi d-dunjá“ (ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا).

3.3. (Ne)spojenosť a začiatkové písmená členov G spojenia⁵⁷

Zložené rodné mená možno písať oddelene i spolu.⁵⁸ Od tejto voľby závisí aj to, či budeme písať druhú časť – pokiaľ je tvorená pomenovaním Boha – s veľkým al. malým začiatkovým písmenom (po urč. člene). Ak druhú časť mena netvorí Božie meno, tak ju píšeme v oboch prípadoch s malým písmenom.

⁵² ↑1. diel: 13 a ↑1. diel: 5.3. C. a.

⁵³ Pre (ne)pridávanie slov. pádových koncoviek k jednotlivým častiam mien ↑3.2. A.

⁵⁴ ↑3.2. A.

⁵⁵ *Ab* (أَب), „otec“, *ach* (أَخ), „brat“, *ḥam* (حَم), „svokor“, *fam* (فَم), „ústa“, *dú* (ذُو), „majúci [niečo]“ (al-Labadí, 79).

⁵⁶ ↑1. diel: 6.

⁵⁷ Porov. ↑1. diel: 13.

⁵⁸ Z praktických príčin je v príkladoch k ostatným kategóriám použitá len jedna z týchto možností.

● **Príklady:** „⁵⁹Abd ar-Raḥmán“/„Abdarrahmán“ (عَبْدُ الرَّحْمَنِ), „Abd Rabbihi“/„Abdrabbihi“ (عَبْدُ رَبِيهِ), „Sajf ad-dín“/„Sajfaddín“ (سَيْفُ الدِّينِ).

Prímená podľa príslušníkov rodiny možno písať len oddelene.

● **Príklad:** „Ibn Chaldún“ (إِبْنُ خَلْدُونٍ); nie × „Ibnchaldún“.

Oddeľovaním častí zložených rodných mien sa zachová jednotnosť vo vzťahu k prímenám podľa príslušníkov rodiny, ktoré sú taktiež tvorené G spoj., ale vzhľadom na význam sa spolu nepíšu; okrem pomenúvania jednej osoby totiž vyjadrujú aj skutočnosť, že osoba je synom/dcérou/ matkou... inej osoby s menom tvoreným jednou z ich častí. Nejde teda len o znenie mena, ale aj o v ňom ukrytú ďalšiu výpoveď o objektívnej skutočnosti zahŕňajúcej meno/mená samostatných bytostí. Na druhej strane spájanie častí zložených rodných mien môže byť užitočné práve preto, aby sa tento rozdiel (a tak i väčšia spätosť; nerozlučnosť týchto častí) zvýraznil.

Prezývky v tvare oboch typov by sme z praktických príčin prepisovali rovnako ako dané typy v pravom zmysle slova. Začiatkové písmeno druhej časti je veľké/ malé podľa toho, či sama osebe predstavuje vlastné meno alebo nie.

● **Príklady:** „Sajf ad-dawla“/„Sajfaddawla“ (سَيْفُ الدَّوْلَةِ), „Abú karáma“ (أَبُو كَرَامَةٍ); nie × „Abúkaráma“.

3.4. Výslovnostné viazanie arabských zložiek so slovenskými slovami a morfémi

Slov. slová ani morfémy pripojené k zložkám ar. mena by (podľa väčšiny „hlavov“, s ktorými sme sa stretli) nemali mať vplyv na znenie ar. slov v ich okolí; nemali by s nimi vstupovať do výslovnostného viazania. Nebudú tak vyvolávať vypúšťanie pomocnej sa. na začiatku ar. zložiek po nich.

● **Príklady:** „podľa Ibn an-Nadíma“⁶⁰ (G: إِبْنُ النَّدِيمِ), „Muḥammadovi ibn ‘Abd al-Láho al-Kisá’ímu“⁶¹ (G: مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْكِسَائِيِّ).

● **Iná možnosť:** slov. morfémy pripojené k zložkám ar. mena – na rozdiel od slov. slov v ich okolí – by sme považovali za prijateľné zahŕňať do viazania s jeho následnými zložkami, keďže sa tým stávajú súčasťou ar. zložiek, ku ktorým sú pripojené. Slov. koncovky ar. zložiek končiace sa samohláskou by tak mohli spôsobiť vypustenie pomocnej sa. na začiatku ar. zložiek po nich (koncovky končiace sa spoluhláskou al. dvojháskou by žiadnu zmenu nevyvolali), zatiaľ čo celé slov. slová by

⁵⁹ Pre nekurzívny formát aj nezdomácnenej podoby os. mena ↑pozn. 23.

⁶⁰ Pre nekurzívny formát aj nezdomácnenej podoby os. mena ↑pozn. 23. Pre (ne)pridávanie slov. pádových koncoviek k jednotlivým častiam mien ↑3.2. A.

⁶¹ Pre písanie veľkých/malých začiatkových písmen ↑3.3 a ↑1. diel: 12.

⁶² Pre vypúšťanie *nundacie* trojvýhodných mien v genealogickom reťazci pred slovom (*i*)bn pozri prácu Wrighta (1967, s. 249 – 250).

sme do viazania s ar. menami nezahŕňali; zakončenia slov. slov by tak nevyvolávali vypúšťanie pomocnej sa. na začiatku ar. mien:⁶³ „Abd al-Láhovi l-Kisá’ímu“ (G: عَبْدُ اللَّهِ الْكِسَائِي), ale „s Abd al-Láhom al-Kisá’ím“, „s Fátimou al-Ášúrovou“⁶⁴ (G: فَاطِمَةُ الْعَاشُورِ), „podľa al-Džáhiza“ (G: الْجَاهِظ).

Ak by však vypustením pomocnej sa. vznikol ťažko vysloviteľný zhuk sp., tak by sme sa priklonili k jej zachovaniu: „Muḥammadovi ibn Chálidovi“ (G: مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ); nie × „Muḥammadovi bn Chálidovi“.

3.5. Mená rodín/rodov/klanov/dynastií/kmeňov a pod.

3.5. A) Tvorené vzťahovým prídavným menom

Ak hovoríme o ich príslušníkoch, ktorí nesú takéto pomenovanie, môžeme morfému *-i(-júna)* vzťahového príd. mena nahrádzať jeho slovenskou (v tomto zmysle) obdoba *-ovec/-ovci*, keďže ide o odvodzovaciu morfému, nie súčasť mena predka, od ktorého daná skupina ľudí toto svoje pomenovanie odvodzuje.

● **Príklad:** „Hášimovci“⁶⁵ (الْهَاشِمِيُّونَ).

● **Iná možnosť:** používať ar. znenie s príponou *-i/jeho* slov. náprotivok s príponou *-ovci* v spojení so slovom *rod(-ina)/klan/dynastia/kmeň* a pod. (podľa významu): „rod Hášimí“/„rod Hášimovcov“.

3.5. B) Tvorené G spojením

Takéto meno môže pozostávať zo slov *ál* (آل) „rod/-ina“, *banú* (بَنُو) „synovia/potomkovia“ a pod. a mena predka, od ktorého daná skupina ľudí svoje pomenovanie odvodzuje, ktoré sa pridáva k slovám *ál*, *banú* a pod. ako druhá časť G spojenia.

3.5. B. a) V zmysle rodiny/rodu/klanu/dynastie a pod.

Ak hovoríme o ich príslušníkoch, ktorí nesú takéto pomenovanie, môžeme slová *ál*, *banú* a pod. nahrádzať príponou *-ovci*, rovnako ako v prípade ↑3.5. A.

● **Príklady:** „Sa’údovci“ (آل سَعُودٍ), „Hášimovci“ (بَنُو هَاشِمٍ).

● **Iná možnosť:** používať meno predka, príp. s príponou *-ovci*, v spojení so slovom *rod(-ina)/klan/dynastia* a pod. (podľa významu): „rod Sa’úd“/„rod Sa’údovcov“, „rod Hášim“/„rod Hášimovcov“.

3.5. B. b) V zmysle kmeňa

Aby sa odlíšil význam kmeňov v kmeňovom zriadení od významu vyššie uvedených skupín⁶⁶ v súčasnom zmysle slova, slová *ál*, *banú* a pod. by sme v tomto prípade nenahrádzali príponou *-ovci*, ale volili radšej používať meno predka, príp. s príponou *-ovci*, v spojení so slovom *kmeň*.

⁶³ Týmto princípom sa riadi i prepis vo vysokoškolskej učebnici *Arabský jazyk a kultúra* (Gažáková – Pauliny, 2013).

⁶⁴ Pri prechýľovaní ženských priezvisk sa riadime internetovou jazykovou poradňou. [2] Treba však rozlišovať priezviská a iné zložky mien (↑3), ku ktorým prechýľovaciu koncovku vzhľadom na význam pridávať nemožno, napr. k prímenám podľa príslušníka rodiny: *s Umm Kulťúmovou (G: أُمُّ كَلْتُومٍ).

⁶⁵ Pre nekurzívny formát aj nezdômnenej podoby os. mena ↑pozn. 23.

⁶⁶ ↑3.5. B. a.

● **Príklady:** „kmeň °Alí“/, „kmeň °Alíovcov“ (آل عَلِيّ), „kmeň Hášim“/, „kmeň Hášimovcov“ (بَنُو هَاشِم).

● **Iná možnosť:** ponechávať celé znenie názvu kmeňa v ar. podobe ako pomenovací nominatív po slove *kmeň*: „kmeň Ál °Alí“, „kmeň Banú Hášim“ (keďže nie všetky kmene toto *ál/banú* v názve majú a zároveň slovo *kmeň* nie je presným prekladom slov *ál* a *banú*, hoci tento význam často majú).

Pre všetky prípady ↑3.5 však platí, že by sa určite nemali kombinovať približne rovnoznačné ar. slová/morfémy so slovenskou príponou *-ovci*: ×, „ál Sa‘údovci“, ×, „Hášimíovci“, ×, „banú Hášimovci“.

4. Rod a (ne)sklonnosť všeobecných podstatných mien so zhodným prívlastkom bez súladu menných zakončení (vzhľadom na zaradenie do skloňovacích vzorov)

Tejto problematike sa budeme venovať na príklade názvov ar. písmen. Všetky sú v arabčine žen. rodu, čoho ukazovateľom je i koncovka *-a* ich zhodných prívlastkov.⁶⁷ Po prevzatí do slovenčiny je však medzi arabistami zaužívané podľa prirodzenosti znenia s niektorými narábať ako so slovami mužského rodu, s niektorými ako ženského a s inými ako stredného rodu, pričom vo viacerých prípadoch ani nie je ľahké nájsť určujúcu fonologickú/morfologickú zákonitosť v (ne)obdobnosti ich zakončení. Medzi možné príčiny patrí rôzna miera používania názvov jednotlivých písmen vo výučbe arabčiny (s ktorou viacerí aspoň na istý čas prišli do styku); písmeň, o ktorých je potrebné viac rozprávať kvôli ich gramatickým funkciám⁶⁸ či rôznosti typov zápisu,⁶⁹ máme sklon preberať podľa vlastného jazykového citu, príp. podľa toho, s akými konotáciami sa spájajú,⁷⁰ naproti tomu tie, o ktorých zmienky sa často obmedzujú na vymenúvanie v abecede bez nutnosti skloňovania,⁷¹ zvyčajne ponechávame nemenné, nanajvýš ich vnímame ako slová str. rodu vzhľadom na str. rod ich hyperonyma *písmeno*.

Predpokladajúc prevzatie názvov ar. písmen do slovenčiny pre potreby jazykovedných a paleografických prác, sa pokúsime na základe týchto i ďalších úvah navrhnúť systém ich rodového zaradenia a skloňovania.

⁶⁷ Napr. *alif maqšúra* (أَلِف مَقْصُورَة), *tá' marbúta* (تَاء مَرْبُوتَة), *já' rádži'a* (يَاء رَاجِعَة).

⁶⁸ Napr. *alif* ako slabá sp./predložovateľ predošlej sa./podnos *hamzy*/spojný *alif* „ochranná“ graféma v niektorých slovesných tvaroch/akuzatívna graféma väčšiny neurč. trojvýchodných mien atď.

⁶⁹ Napr. *alif mamdúda* (أَلِف مَمْدُودَة)/*alif maqšúra* (أَلِف مَقْصُورَة)/*alif* atď.

⁷⁰ Napr. názov morfémy *tá' marbúta* – mennej koncovky *-a* (veľkou väčšinou) žen. rodu pri výklade automaticky začneme skloňovať ako pod. m. žen. rodu i napriek tomu, že má rovnakú morfológickú a sčasti hláskovú štruktúru ako napr. *já' rádži'a* – názov jedného z možných tvarov písmena *já'*, ktorému však pri náhodnej zmienke neuvedomelo priradíme str. rod.

⁷¹ Napr. písmeno *já'* spomínané v ↑pozn. 70.

Alif máme zaužívané skloňovať podľa vzoru *dub* vzhľadom na jeho zakončenie obojakou sp. Ostatným názvom písmen zakončeným sp. okrem *hamzy* po *á* môžeme taktiež priradiť muž. rod – obdobne s *alifom* – a skloňovať ich podľa vzoru *dub/stroj* na základe tvrdosti/mäkkosti ich zakončenia.

Naproti tomu pre názvy zakončené *hamzou* po *á* by sme možnosť muž. rodu nevolili, lebo jeden z nich – *tá' marbúta* – zvykneme skloňovať ako slovo žen. rodu, či už vzhľadom na konotáciu, s ktorou sa spája,⁷² alebo na zakončenie *-a* jej prívlastku; ar. zhodný prívlastok všetkých písmen je zakončený morférou žen. rodu *-a*, ktorá súhlasí s gramatickou alomorférou *-a* slov. príd. mien žen. rodu skloňovacieho vzoru *pekný/-á*. Keďže *hamza* sa v slovenčine ako písmeno abecedy nevyčleňuje a zároveň toto tvrdé sp. zakončenie názvov ar. písmen (bez prívlastku) fonologickotypologicky nezodpovedá zakončeniu žiadneho skloňovacieho vzoru žen. rodu, takto zakončené názvy (príp. i iné všeobecné pod. mená⁷³) by sme ponechávali nesklonnými, čo v žen. rode na rozdiel od mužského nie je ojedinelé. Písmená bez prívlastku by nám síce určite najprírodzenejšie znelo používať ako slová str. rodu, ale bez prívlastku sa môže vyskytovať aj *tá'* – bok po boku s ostatnými rovnako zakončenými písmenami, a nie je možné priradiť tomu istému názvu písmena iný rod len na základe (ne)prítomnosti prívlastku. Preto by sme v záujme zjednotenia prístupov k všetkým písmenám na základe fonologických typov zakončení priradili žen. rod všetkým zakončeným *-á'*:

N	rod a sklonnosť ⁷⁴	G, I
<i>alif</i> (<i>maqšúra</i>) {أَلِف (مَقْصُورَة)}	mužský – obdobne s <i>alifom</i> , sklonnosť sa prejaví len na tvare pod. mena vzhľadom na fonologickotypologický nesúlad zakončenia príd. mena so zakončeniami slov. príd. mien skloňovacích vzorov daného rodu	od <i>alifu</i> (<i>maqšúra</i>), s <i>alifom</i> (<i>maqšúra</i>)
<i>ʿajn</i> (<i>naʿlīja</i>) {عَيْن (نَعْلِيَّة)}		od <i>ʿajnu</i> (<i>naʿlīja</i>), s <i>ʿajnom</i> (<i>naʿlīja</i>)
<i>dād</i> (<i>maṭmúsa</i>) {ضَاد (مَطْمُوسَة)}		od <i>dādu</i> (<i>maṭmúsa</i>), s <i>dādom</i> (<i>maṭmúsa</i>)
<i>dāl</i> (<i>muchtalisa</i>) {دَال (مُخْتَلِسَة)}		od <i>dālu</i> (<i>muchtalisa</i>), s <i>dālom</i> (<i>muchtalisa</i>)
<i>dāl</i> (<i>machṭúfa</i>) {ذَال (مَخْطُوفَة)}		...
<i>džīm</i> (<i>mursala</i>) {جِيم (مُرْسَلَة)}		
<i>ğajn</i> (<i>šádīja</i>) {غَيْن (صَادِيَّة)}		
<i>káf</i> (<i>maškúla</i>) {كَاف (مَشْكُولَة)}		
<i>lám</i> (<i>mabsúta</i>) {لَام (مَبْسُوطَة)}		
<i>mím</i> (<i>maqlúba</i>) {مِيم (مَقْلُوبَة)}		
<i>nún</i> (<i>mudğama</i>) {نُون (مُدْغَمَة)}		
<i>qáf</i> (<i>muḥawwaqa</i>) {قَاف (مُحَوَّقَة)}		
<i>šád</i> (<i>maftúḥa</i>) {صَاد (مَفْتُوحَة)}		
<i>sín</i> (<i>muʿallaqa</i>) {سِين (مُعْلَقَة)}		
<i>šin</i> (<i>muḣhara</i>) {شِين (مُطَهَّرَة)}		
<i>wáw</i> (<i>muṭallaṭa</i>) {وَاو (مُتَلَتِّة)}		
<i>záj</i> (<i>mudğama</i>) {زَاي (مُدْغَمَة)}		

⁷² ↑ Pozn. 70.

⁷³ V prípade os. vlastných mien sa riadime prirodzeným rodom pomenúvanej osoby; ↑2.1. D, ↑2.2. B.

⁷⁴ Pre obsah celého stĺpca pozri internetovú jazykovú poradiňu. [2]

<i>tá'</i> (<i>marbúta</i>) {تاء (مَرْبُوطَة)} <i>tá'</i> (<i>maftúħa</i>) {تاء (مَفْتُوحَة)} <i>bá'</i> (<i>madžmú'a</i>) {باء (مَجْمُوعَة)} <i>fá'</i> (<i>muħawwaqa</i>) {فاء (مُحَوَّقَة)} <i>há'</i> (<i>muħdawdiba</i>) {هاء (مُحْدَوِّبَة)} <i>ħá'</i> (<i>mulawwaza</i>) {حاء (مُلَوَّزَة)} <i>chá'</i> (<i>mursala</i>) {خاء (مُرْسَلَة)} <i>já'</i> (<i>rádži'a</i>) {ياء (رَاجِعَة)} <i>rá'</i> (<i>mudgama</i>) {راء (مُدْغَمَة)} <i>tá'</i> (<i>mutallaħa</i>) {ثاء (مُتَلَلَّحَة)} <i>tá'</i> (<i>murawwasa</i>) {طاء (مُرَوَّسَة)} <i>zā'</i> (<i>mawqúfa</i>) {ظاء (مَوْقُوفَة)} ⁷⁵	ženský – obdobne s <i>tá'</i> <i>marbútu</i> , sklonnosť sa prejaví len na tvare príd. mena vzhľadom na fonologickotypologický nesúlاد zakončenia pod. mena so zakončeniami slov. pod. mien skloňovacích vzorov daného rodu	od <i>tá'</i> (<i>marbúty</i>), s <i>tá'</i> (<i>marbútu</i>) od <i>tá'</i> (<i>maftúħy</i>), s <i>tá'</i> (<i>maftúħou</i>) od <i>bá'</i> (<i>madžmú'y</i>), s <i>bá'</i> (<i>madžmú'ou</i>) ...
---	--	--

Rod slovenských zhodných prívlastkov názvov ar. písmen (napr. prekladov tých arabských) i ostatných vetných členov, ktoré sa s nimi zhodujú v rode, sa bude riadiť ich stanoveným rodom po prevzatí:

G	I
od (dýkového) <i>alifu</i> , ktorý bol...	s (dýkovým) <i>alifom</i> , ktorý bol...
od (zalomeného) <i>káfu</i> , ktorý bol...	so (zalomeným) <i>káfom</i> , ktorý bol...
od (otvorenej) <i>tá'</i> , ktorá bola...	s (otvorenou) <i>tá'</i> , ktorá bola...
od (obrátenej) <i>já'</i> , ktorá bola...	s (obrátenou) <i>já'</i> , ktorá bola...

● Iná možnosť: „obísť“ problém (ne)sκλοňovania názvov písmen ich uvádzaním ako pomenovacích nominatívov v spojení so slovami *písmeno/hláska* a pod., rod ostatných s nimi zhodných vetných členov by sa tak riadil rodom konkrétneho hyperonyma:

od písmena <i>alif</i> , ktoré bolo...	s morférou <i>alif</i> , ktorá bola...
od písmena <i>tá' marbúta</i> , ktoré bolo...	s morférou <i>tá' marbúta</i> , ktorá bola...

Môže to však mať nevýhodu prílišnej zdlhavosti, ak sa v texte vyskytujú často.

ZÁVER

Zvoliť si systém prepisu arabských slov, ktoré treba začleniť do základnej syntaktickej štruktúry slovenských viet a ktorým tak bude potrebné priradiť i slovenský spôsob skloňovania, je často veľmi náročné, najmä vo vedeckých textoch. V autorovi sa neraz „zväzba boj“ medzi jeho arabistickými znalosťami na jednej strane a požiadavkou systémovosti a jednotnosti prístupu voči obdobným slovám/morfémam

⁷⁵ Všetky uvedené prívlastky pomenúvajú možné tvary písmen, ktorých opis bude zahrnutý do autorkinej pripravovanej monografie *Rukopisné zápisy al-Kisá'ího zbierky Pozoruhodnosti tohto sveta a večnosti. 2. diel: Arabské písmo a úprava textu úvodných častí*.

v kontexte jazyka prehovoru i mimojazykovej situácie prijímateľov na strane druhej. Voľba spôsobu prepisu v istých veciach veľmi závisí od charakteru práce, príp. rôznorodosti jej častí, a celkového obsahového i formálneho kontextu, do ktorého treba (pôvodne) arabské slová zasadiť. Dúfame, že táto štúdia pomôže používateľom v rozhodovaní, či aspoň osvetlí problémy, s ktorými sa s veľkou pravdepodobnosťou budú stretávať; predostiera (niekedy i viaceré) možnosti ich riešení a odôvodnenia. V treťom diele tejto štúdie, ktorý sa pripravuje do nasledujúceho čísla časopisu *Slovenská reč*, predostrieme návrh systému čiastočnej vokalizácie arabského textu ako pomôcku k zostavovaniu arabistických prác.

Literatúra

- DROZDÍK, L. – BEŠKA, E.: Zjednodušený „populárny“ prepis arabských termínov a mien do slovenčiny. In: *Ako prepisovať z orientálnych jazykov do slovenčiny. Praktická príručka*. Eds. A. Rácová – M. Bucková – J. Genzor. Bratislava: Ústav orientalistiky SAV, Slovak Academic Press 2018, s. 59 – 63.
- GAŽÁKOVÁ, Z. – PAULINY, J.: *Arabský jazyk a kultúra*. Bratislava: Univerzita Komenského 2013. 229 s.
- KHIDAYER, E. – JARÚNEK, E.: Návrh na prepis arabských slov do slovenčiny. In: *Slovenská reč*, 2005, roč. 70, č. 1 – 2, s. 38 – 51.
- AL-LABADÍ, M. S. N.: Muḍḍamu l-muṣṭalahāti n-naḥwija wa ṣ-ṣarfija. Bajrút: Dáru l-Furqán. 1985.
- LACINÁKOVÁ, M. (2021a): Návrh na vedecký systém prepisu z arabčiny podľa spisovnej normy a čiastočnú vokalizáciu. 1. diel: Arabský text bez ohľadu na slovenské syntaktické okolie. In: *Slovenská reč*, 2021, roč. 86, s. 36 – 54.
- LACINÁKOVÁ, M. (2021b): Návrh na vedecký systém prepisu z arabčiny podľa spisovnej normy a čiastočnú vokalizáciu. 3. diel: Čiastočná vokalizácia. In: *Slovenská reč*, 2021, roč. 86, č. 3 [v tlači].
- MUTH, F.: Proper Names. In: *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. III. Eds. K. Versteegh et al. Leiden: Brill 2008, s. 717 – 724.
- OSTŘANSKÝ, B.: *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri 2009. 255 s.
- PAULINY, J.: Poznámky k transkripcii arabského písma do slovenčiny. In: *Náboženská literatúra – problém jednotnej transkripcie*. Zost. A. Rácová – E. Valová. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi 2004, s. 9 – 10.
- PIRICKÝ, G.: Populárne prepisy islámskej terminológie do slovenčiny. In: *Náboženská literatúra – problém jednotnej transkripcie*. Zost. A. Rácová – E. Valová. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi 2004, s. 11 – 17.
- WRIGHT, W.: *A Grammar of the Arabic Language*. I. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press 1967.

Pramene

- AL-KISÁ'Í, A. M. (1785): *Kitáb 'adžá'ibi l-malakút*. [Rukopis 6160.] Berlin: Staatsbibliothek zu Berlin.
- KRÁLIK, E.: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda 2015. 704 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., dopln. a uprav. vyd. Bratislava: Veda 2003. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/kssj_4.html (cit. 25. 7. 2021).

- Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 4., nezm. vyd. Bratislava: Veda – JÚLEŠ SAV 2013. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/psp_2013.html (cit. 7. 6. 2021).
- Slovník cudzích slov (akademický). 2., dopl. a preprac. vyd. Red. Ľ. Balážová – J. Bosák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/slovník_cudzích_slov_2005.html (cit. 25. 7. 2021).
- Ortograficko-gramatický slovník. A – Ž. Red. M. Sokolová – A. Jarošová. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Dostupný na: <https://www.juls.savba.sk/index.html> (cit. 25. 6. 2021).
- Slovník slovenského jazyka. I. A – K. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/ssj_peciar.html (cit. 7. 6. 2021).
- Slovník slovenského jazyka. II. L – O. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1960. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/ssj_peciar.html (cit. 7. 6. 2021).
- Slovník slovenského jazyka. III. P – R. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1963. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/ssj_peciar.html (cit. 7. 6. 2021).
- Slovník slovenského jazyka. IV. S – U. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1964. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/ssj_peciar.html (cit. 7. 6. 2021).
- Slovník slovenského jazyka. V. V – Ž. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1965. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/ssj_peciar.html (cit. 7. 6. 2021).
- Slovník slovenského jazyka. VI. Doplnky – dodatky. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1968. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/ssj_peciar.html (cit. 7. 6. 2021).
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/pub_sssj.html (cit. 7. 6. 2021).
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/pub_sssj.html (cit. 7. 6. 2021).
- Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. Ved. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2015. Dostupný na: https://www.juls.savba.sk/pub_sssj.html (cit. 7. 6. 2021).
- ŠALING, S. – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: Veľký slovník cudzích slov. 5., rev. a dopl. vyd. Bratislava – Prešov: Samo 2008. 1184 s.

Internetové zdroje

^[1] <https://slovník.juls.savba.sk/> (cit. 31. 5. 2021)

^[2] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/8052/> (cit. 7. 8. 2020)

^[3] <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/1857/> (cit. 20. 11. 2021)

POROVNANIE STROJOVÉHO, POSTEDITOVANÉHO A ĽUDSKÉHO PREKLADU TECHNICKEJ DOKUMENTÁCIE ZO SLOVENČINY DO NEMČINY

Elena Hudecová – Jaroslav Stahl** – Lucia Benková***
– Daša Munková*****

**Strojnícka fakulta Slovenskej technickej univerzity v Bratislave, Bratislava*

***Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Bratislava*

****Fakulta prírodných vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra*

*****Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Nitra*

HUDECOVÁ, Elena – STAHL, Jaroslav – BENKOVÁ, Lucia – MUNKOVÁ, Daša: Comparison of Machine Translation, Post-Editing and Human Translation of Technical Documentation from Slovak to German. *Slovak Language*, 2021, Vol. 86, No 2, pp. 192 – 207.

Abstract: The article emphasizes the possibilities of machine translation and post-editing in relation to specialised, technical texts. We compare machine translation, post-edited machine translation and reference human translation of technical documentation translated from Slovak to German. The main focus dwells on lexical similarity of machine translation with regard to the reference human translation, as well as on the reasons for differences between the two by means of TER and HTER scores. We assume that the reference human translation and post-edited machine translation will show the same or almost the same error rate. We pay special attention to error rates between 0 and 10%, where there might have been differences between the reference human translation and the machine translation but the posteditor marked them as correct, when they met their communicative function.

Key words: German language, machine translation, post-editing, technical documentation, Slovak language

1. ÚVOD

Strojový preklad sa v posledných rokoch stáva čoraz bežnejším nástrojom poskytovateľov jazykových služieb, ako aj širokej verejnosti. Koehn (2020, s. 41) uvádza, že otázka dnes už nie je, či sa strojový preklad bude používať, ale ako ho najlepšie dokážeme využiť. Deje sa tak aj preto, že dopyt po prekladateľských službách za posledných desať rokov vzrástol tak významne, že výrazne prevyšuje ponuku poskytovateľov prekladateľských služieb (Munková a kol., 2019, s. 233). Keďže podľa prieskumu Djovčoša a Švedu (2017, s. 74) na slovenskom prekladateľskom trhu zastáva objem textov prekladaných profesionálnymi prekladateľmi medzi jazykom nemeckým a slovenským 2. miesto za anglickým jazykom, rozhodli sme pre výskum práve v jazykovej kombinácii s nemeckým jazykom. V roku 2016 predstavoval denný objem preložených slov cez prekladač spoločnosti Google úroveň

Táto práca vznikla v rámci projektu KEGA č. 034STU-4/2019 *Adaptácia technických cudzojazyčných textov a ich implementácia do cudzojazyčného vzdelávania v oblasti strojnictva s využitím inovatívnych metód*.

100 miliárd slov, prekladateľské služby na celom svete dosahujú obrat 40 miliárd dolárov ročne a okrem univerzít aj spoločnosti ako Google, Facebook, Ebay a iné pracujú na vývoji vlastných prekladačov (Stanford University, 2017).

Z terminologického hľadiska je nutné rozlišovať medzi strojovým prekladom, ktorý automaticky vygeneruje stroj – počítač, a prekladom, pri ktorom využívame nástroje na počítačom podporovaný preklad (CAT), v ktorých však preklad vyhotovuje človek. Zásadný rozdiel spočíva v tom, že systémy strojového prekladu sú softvérom alebo programom, ktorý potom, ako doň vložíme text, tento text samostatne spracuje a, v závislosti od typu prekladača, dokáže rôznymi spôsobmi vygenerovať text v cieľovom jazyku, a to bez zásahu človeka alebo s určitou mierou zásahu človeka, kde človek rozhodne o (ne)prevzatí (časti) strojového prekladu. Vhodnosť využitia strojového prekladu je relatívna – stále je nutná minimálne jeho posteditácia prekladateľom, ak chceme odstrániť chyby strojového prekladača a záleží nám na presnosti, vernosti, štylisticky a kvalitatívne vyššej úrovni prekladu. Jednou z hlavných výhod strojového prekladu je úspora času. Pri porovnaní posteditovaného prekladu a prekladu vyhotoveného výlučne človekom je práve druhý z variantov síce kvalitatívne lepší, súčasne však aj časovo náročnejší (Wrede a kol., 2020b, s. 122 – 124). Z tohto pohľadu je nutné rozdeliť preklad horizontálne aj podľa miery využívania strojového prekladu, resp. miery zásahu človeka – prekladateľa do textu prekladu. Na jednom konci tejto lineárnej, horizontálnej osi bude podľa medzinárodnej prekladateľskej federácie FIT (2016) „hrubý“ strojový preklad bez zásahu človeka, po ktorom na osi nasleduje orientačný preklad, vyhotovený v súlade s metódou „gisting“, kde sa musíme rozhodnúť, či je strojový preklad vhodný na posteditáciu, ľudský preklad s využitím strojového prekladu len ako doplnujúcej pomôcky alebo preklad vyhotoví človek „od A po Z“. Posledná uvedená možnosť predstavuje súčasne druhý koniec pomyslenej horizontálnej osi. Perspektívou systémov strojového prekladu môžu byť užšie tematicky zamerané systémy strojového prekladu, ktoré sa špecializujú na určitú oblasť (KERN, 2021), ako napríklad eTranslation, strojový prekladač špecializovaný na administratívne texty EÚ.

Motiváciou na preskúmanie tejto oblasti je nielen profesionálny záujem o stav technológií v prekladateľskom odvetví, ale aj potreba preskúmať aktuálne možnosti a obmedzenia, ktoré strojový preklad prináša. Na Slovensku sa problematike strojového prekladu venuje len niekoľko vedeckých štúdií, a cieľom je preto nadviazať na činnosť nitrianskej prekladateľskej školy.

Hlavným východiskom je predpoklad, že referenčný ľudský preklad a posteditovaný strojový preklad budú vykazovať rovnakú alebo aspoň podobnú chybovosť, ktorú budeme analyzovať pomocou metrík chybovosti TER (Translation Error Rate, Snover a kol., 2006), metríky na zisťovanie potrebného objemu posteditácie, a HTER (Human-targeted Translation Error Rate, ibid.), metríky merajúcej chybovosť voči referenčné-

mu prekladu. Cieľom je porovnať segmenty strojového prekladu, ktoré vykazovali nízku chybovosť voči ľudskému a voči posteditovanému prekladu, ako aj porovnať rozdiely medzi týmito dvomi kategóriami prostredníctvom metrík TER a HTER. Zamerali sme sa najmä na slovesné konštrukcie na morfológicko-syntaktickej úrovni a kompozitá na lexikálnej úrovni. Pokyny v technickej dokumentácii bývajú často v neurčitkoch, čo predstavuje jednu z ich typických črt. Pre nemecký jazyk sú typické zložené slová, čo môže byť charakteristické aj pre texty, akými sú návody na obsluhu a údržbu.

Vychádzali sme z predpokladu, že referenčný preklad vyhotovený človekom a posteditovaný strojový preklad budú dosahovať rovnakú presnosť, ktorú budeme porovnávať pomocou metrík chybovosti TER a HTER, pričom sa zameriame na chybovosť v rozmedzí od 0 do 10 %. Predpokladáme, že posteditovanie predstavuje pre prekladateľa a posteditora menšie úsilie ako pri preklade vyhotovenom výlučne človekom.

Štruktúrne je predkladaný príspevok rozdelený v úvode na časť venovanú stručnému prehľadu prístupov k posteditácii strojového prekladu, aktuálnemu stavu problematiky strojového prekladu na Slovensku a technickej dokumentácii ako predmetu nášho výskumného záujmu. Následne uvádzame detailný popis skúmaného materiálu a naše predpokladané výskumné ciele týkajúce sa presnosti posteditovaného a referenčného ľudského prekladu technických textov. Vo výskume sme uplatnili postupy definované v časti metodika, po ktorej nasleduje prezentácia výsledkov a diskusia k téme s výhľadom do ďalšieho smerovania nášho výskumu.

2. PRÍSTUPY K POSTEDITOVANIU

Posteditovanie definuje Absolon (2019, s. 45 – 46) ako „spôsob rýchleho prekladu využitím automatizovaného/strojového prekladu a s následnou kontrolou a opravou prekladateľom tak, aby kvalita výsledného produktu dosiahla požadovanú úroveň“. Posteditor musí teda splniť požiadavku rýchlosti a kvality. Rýchlosť posteditovania dosiahne vtedy, keď ovláda tému a terminológiu, strojopis a editačné techniky, ako aj softvér/aplikáciu, v ktorej pracuje. Posteditovanie má význam vtedy, keď viac ako 50 % automatických prekladov viet môže byť použitých bez zmeny alebo len s minimálnymi úpravami (ibid.). Koponenová (2016, s. 134 – 135) rozlišuje v zmysle usmernení spoločnosti TAUS z roku 2010 dve úrovne kvality, a to akceptovateľnú, t. j. „dostatočne dobrú kvalitu“, a „publikovateľnú kvalitu“. Wrede et al. (2020b, s. 119) a norma ISO 18587 (2017) hovoria o úplnom posteditovaní (*vollständiges Post-Editing – full post-editing*) a jednoduchom posteditovaní (*einfaches Post-Editing – light post-editing*). Prístup ku kvalite posteditovania si má zvoliť zadávateľ spolu s poskytovateľom jazykových služieb ešte pred začatím práce na projekte, preto súhlasíme s Absolonom a kol. (2018, s. 29) v tom, že kvalita môže byť veľmi rôznorodá, a preto je dôležité pre každý projekt stanoviť „a desired level of quality“, t. j. požadovanú úroveň kvality. V našom prípade sme sa z časových dôvo-

dov zamerali na jednoduché posteditovanie, kde sme sa riadili podľa Wallbergovej (2020, s. 4) princípov: 1. „Wenn es nicht falsch ist, korrigier‘ es nicht.“, t. j. Ak to nie je nesprávne, neopravuj to.; 2. „So viel wie nötig, so wenig wie möglich.“, t. j. Opravuj všetko, čo je potrebné, v čo najmenšej možnej miere.

Posteditovanie predstavuje špecifickú zručnosť, pričom De Palma (2020, s. 35) je toho názoru, že nie každý profesionálny prekladateľ je aj dobrý posteditor a naopak. Koponenová (2016, s. 132) okrem iného položila aj otázku, ako zmerať úsilie vynaložené na posteditovanie strojového prekladu. Na účely zmerania úsilia, ktoré posteditor musí vynaložiť na dodanie požadovaného výstupu, boli zadefinované 3 ukazovatele: časový, kognitívny – posteditorom percepčne vynaložené úsilie, a technický – zisťovaný automatickými metrikami, ako napr. HTER (ibid., s. 139 – 140). Ukázalo sa, že napriek skutočnosti, že v niektorých prípadoch sa posteditovanie preukázalo ako produktívnejšia činnosť, ostáva stále nejasné, ako určiť, v ktorých prípadoch sa snaha o posteditovanie oplatí a v ktorých nie (ibid., s. 143).

3. DOTERAJŠÍ VÝSKUM STROJOVÉHO PREKLADU NA SLOVENSKU

Na Slovensku vyšlo niekoľko článkov, štúdií a publikácií, ktoré sa venujú problematike strojového prekladu v jazykovej kombinácii nemeckého a slovenského jazyka. Pokiaľ ide o tematický záber skúmaných textov na strojový preklad do/z jazyka nemeckého a slovenského jazyka, išlo o texty technického (Bánik in Munková a kol., 2017), žurnalistického (Wrede a kol., 2020a) alebo právneho (Wrede a kol., 2020b) zamerania. Zo štúdie zameranej na porovnanie strojového, posteditovaného a ľudského prekladu so zameraním na právne texty prekladané zo slovenského jazyka do nemeckého jazyka (Wrede a kol., 2020b, s. 122 – 125) vyplýva, že posteditovanie strojového prekladu sa preukázalo ako významne efektívnejšie ako preklad vyhotovený človekom. Hodnotené boli ukazovatele presnosti a času. Na výsledky mohlo mať vplyv viacero faktorov, okrem iného aj všeobecne nižšia praktická skúsenosť posteditorov v oblasti posteditovania právnych textov. Napriek tomu posteditovaný preklad vykazoval väčšiu zhodu s referenčným prekladom a aj správnosť zvolených riešení ako ľudský preklad. Bánik (2017, s. 193 – 208) hodnotil problémy pri strojovom preklade odborných textov z jazyka nemeckého do slovenského jazyka. Rozdelil ich do niekoľkých kategórií, a to na úrovni: segmentácie textu, gramatiky, súvetnej syntaxe, modality, lexiky, pričom ich krátko doplnil o javy súvisiace s metódou štatistického strojového prekladu, na základe ktorého v čase jeho výskumu prekladač spoločnosti Google fungoval.

4. TECHNICKÁ DOKUMENTÁCIA AKO PREDMET VÝSKUMU

Technické texty tvoria samostatnú, rozsiahlu tému, ktorej by sme museli venovať priestor na úkor nášho výskumu posteditácie strojového prekladu a jej porovna-

nia s referenčným ľudským prekladom. Vo všeobecnosti však platí, že pri preklade technickej dokumentácie ide o jednu z oblastí odborného prekladu. Ďalšie oblasti odborného prekladu predstavujú napríklad texty právneho, ekonomického či medicínskeho zamerania, hoci aj v technických textoch môžeme nájsť odkaz na normy a zákony, a teda ani technická dokumentácia neobsahuje len odbornú technickú terminológiu (Olohan, 2016, s. 94).

Schmitt (2016, s. 183) rozlišuje externú a internú odbornú dokumentáciu. Do prvej skupiny môžeme zaradiť voľne dostupné dokumenty, ktoré sú určené na použitie koncovým používateľom. Do druhej skupiny patrí interná dokumentácia, kam Schmitt okrem iného radí návody na obsluhu a údržbu strojových zariadení. Podľa tohto delenia sa nami skúmaný text radí do skupiny internej dokumentácie. Nami skúmané texty tvoria úryvky manuálov, ktoré radí Schmitt medzi primárne informatívne texty (ibid.). Technická dokumentácia ako informatívny typ textu je definovaná svojou typickou mikroštruktúrou (napr. osobné alebo neosobné oslovenie recipienta) a makroštruktúrou (textovou kompozíciou). Makroštruktúra manuálov obsahuje okrem iného: titulnú stranu s označením dokumentu, obsah, opis účelu dokumentácie, bezpečnostné pokyny, záručné podmienky, informácie o manipulácii pri preprave, zapojení, použití a údržbe produktu, prípadne vyhlásenie ES o zhode, index a iné (Braun, 2015, s. 51 – 61).

Pri preklade technickej dokumentácie, ak je určená len na informatívne účely, je nutné dodržať minimálne zásady terminologickej jednoznačnosti a obsahovej zrozumiteľnosti. Zrozumiteľnosť je dôležité kritérium, keďže technická dokumentácia má slúžiť okrem iného aj na bezpečnú prevádzku a údržbu strojov a zariadení. Okrem samotných termínov sa v skúmanej dokumentácii vyskytovala aj lexika už priamo v nemeckom jazyku, čo na jednej strane môže byť pre prekladateľa pomocou, pre systém strojového prekladu to však môže byť mätúce, rovnako ako aj (nejednotné) používanie skratiek.

5. METODIKA

V našom výskume sa zameriavame na strojový preklad technickej dokumentácie, jeho posteditáciu a ich porovnanie s referenčným ľudským prekladom vyhotoveným profesionálnymi prekladateľmi. Preklad technických textov s osobitným zameraním na strojnictvo sme vymedzili od iných odvetví odborného prekladu. Sústreďíme sa na technickú dokumentáciu v slovenskom jazyku (materinský jazyk) v rozsahu 100 normostrán, jej strojový preklad cez neuronový systém strojového prekladu od spoločnosti Google a následnú posteditáciu v jazyku nemeckom, pričom posteditor bol aj jedným z prekladateľov časti referenčného ľudského prekladu. Referenčný ľudský preklad vznikol pred niekoľkými rokmi a vyhotovili ho viacerí profesionálni prekladatelia. Google Translator (GT) sme si zvolili z dôvodu jeho voľnej dostup-

nosti pre širokú verejnosť, ako aj možnosti využiť jazykový pár slovenský jazyk – nemecký jazyk. Predmetná technická dokumentácia obsahujúca pokyny na obsluhu a údržbu by mala predstavovať text vhodný na posteditáciu strojového prekladu, keďže ide o texty s opakujúcimi sa výrazmi, niekedy aj celými vetami. Výzvu by mohli nielen pre strojový preklad, ale aj pre (menej skúseného) prekladateľa – človeka predstavovať dlhšie vety a terminológia.

Na účely zistenia miery správnosti (presnosti a adekvátnosti) a chybovosti strojového prekladu voči referenčnému ľudskému a posteditovanému prekladu sme použili metriky automatickej evalvácie strojového prekladu, konkrétne metriky TER a HTER. Slovné vyhodnotenie zistení týkajúcich sa porovnania posteditovaného strojového prekladu a referenčného ľudského prekladu uvádzame v časti Výsledky a Diskusia. Zamerali sme sa na posteditované segmenty strojového prekladu – vety a slovné spojenia, ktoré vykazovali chybovosť 0 – 10 % v rámci metrik TER a HTER. Segmenty s pôvodným, slovenským textom, strojový preklad, posteditovaný a ľudský preklad sme vyfiltrovali v tabuľkovom editore a zisťovali sme ich podobnosť a odlišnosť, ktoré sme následne kategorizovali na lexikálnej a morfológicko-syntaktickej úrovni.

5.1 Výskumný materiál

Skúmaný textový materiál pozostával z úryvkov textov k strojovým zariadeniam. Išlo o textové úryvky technickej dokumentácie z vlastného archívu autorov, ktoré boli preeditované – údaje, ako napríklad názvy produktov či identifikačné údaje jednotlivých entít, boli vymazané. Dbali sme na to, aby išlo najmä o pokyny týkajúce sa prepravy, skladovania, uvedenia do prevádzky a údržby, ktoré sú všeobecného charakteru a nemôžu byť priradené konkrétnej technológii alebo entite. Predmetná technická dokumentácia k strojovým zariadeniam v rozsahu 100 normostrán (2833 segmentov) bola prekladaná z jazyka slovenského do nemeckého jazyka pomocou systému strojového prekladu od spoločnosti Google a následne posteditovaná.

Tab. 1: Veľkosť datasetu pre túto štúdiu

ST	29012 tokenov
MT	31651 tokenov
PEMT	31921 tokenov
REF	33604 tokenov

Skúmaný východiskový text a jeho strojový a ľudský preklad sme podrobili slovnodruhovej anotácii (POS tagovanie) pomocou automatického nástroja Tree-Tagger (Schmid, 1994). Dôvodom tagovania bolo zistiť čitateľnosť a lexikálno-gramatické členenie skúmaných textov (zvlášť pre slovenské texty a zvlášť pre nemecké texty).

ké texty). Výsledky sú zobrazené v tabuľke 1, kde ST znamená východiskový text (source text), MT je strojový preklad (machine translation), PEMT je posteditovaný strojový preklad (post-edited machine translation) a REF je referenčný ľudský preklad. Tieto skratky používame aj ďalej v texte.

Tab. 2: Zastúpenie vybraných spoločných parametrov v skúmanom nemecko-slovenskom datasee technickej dokumentácie

Lexikálno-gramatické členenie	ST	MT	PEMT	REF
Frekvencia vlastných podstatných mien	273	483	472	479
Frekvencia podstatných mien	11282	9928	10268	10384
Frekvencia prídavných mien	3148	2874	2604	2754
Frekvencia prísloviak	573	483	482	500
Frekvencia sloviess	2533	3223	3418	3608
Frekvencia zámen	603	1082	858	1247
Frekvencia prídavných mien	884	736	839	673
Frekvencia čísel	1865	1773	1689	1658
Frekvencia cudzích slov	763	13	11	12
Frekvencia predložiek a spojok	3485	3443	3521	3773

Skúmané texty sme rozdelili na segmenty, pričom jeden segment predstavuje jednu vetu (2833 segmentov/viet). Priemerná dĺžka jedného segmentu v slovenčine bola 9,27 slova. Jedno slovenské slovo malo v priemere dĺžku 8,93 znaku. Referenčný ľudský preklad do nemeckého jazyka obsahoval prekvapivo slová o niečo kratšie – v priemere išlo o 7,48 znaku na slovo, strojový preklad mal slová s dĺžkou v priemere 7,06 znaku a posteditovaný nemecký preklad mal slová v priemernej dĺžke 7,03 znaku, a to aj napriek skutočnosti, že nemecký jazyk často pracuje s kompozitami, a teda napr.: *plán údržby* bol prekladačom aj človekom preložený ako *Wartungsplan*; *uvedenie do prevádzky* bolo strojom aj človekom a posteditorom preložené alebo ponechané ako *Inbetriebnahme*. Priemernú dĺžku nemeckého slova mohli ovplyvniť členy v nemeckom jazyku, ktoré často pozostávajú z troch až piatich znakov. Slovenských segmentov s dĺžkou menšou ako 10 slov bolo spolu 1882. Naopak, 951 slovenských východiskových segmentov pozostávalo z 10 alebo viac ako 10 slov. Strojový preklad aj posteditovaný text v nemeckom jazyku vykazovali o niečo viac dlhých viet, pričom strojový preklad mal 1208 segmentov s dĺžkou 10 alebo viac ako 10 slov a posteditovaný preklad mal o 43 menej dlhých viet ako strojový. Najviac dlhých viet vykazoval referenčný ľudský preklad, kde segmentov s desiatimi a viac slovami bolo až 1222, čo predstavuje až o 271 viac segmentov dlhších ako 10 slov v nemčine oproti východiskovému slovenskému textu. Ako príklad takéhoto segmentu môžeme uviesť slovenský, východiskový segment pozostávajúci z troch

slov *Prípravok prenos reflektoru*, referenčný ľudský preklad znel *Vorrichtung für die Übertragung vom Reflektor*, strojový *Werkzeug zur Reflektorübertragung* a posteditovaný preklad *Vorrichtung für Reflektorübertragung*. Táto skutočnosť môže súvisieť napríklad s tým, že nemecký jazyk používa členy pri jednotlivých podstatných menách a súčasne prekladatelia referenčných ľudských prekladov mohli na viacerých miestach využívať prekladateľský postup explikácie a volili nominálnu frázu s predložkami namiesto kratšieho prekladu cez kompozitá.

Tab. 3: Rozbor čitateľnosti technickej dokumentácie podľa dĺžky viet a priemernej dĺžky slov a východiskového textu (ST), strojového prekladu (MT), posteditovaného strojového prekladu (PEMT) a referenčného ľudského prekladu (REF)

Čitateľnosť	ST	MT	PEMT	REF
Priemerná dĺžka vety	9,27	10,16	10,25	10,91
Priemerná dĺžka slova	8,93	7,06	7,03	7,48
Počet krátkych viet (n<10)	1882	1625	1668	1611
Počet dlhých viet (n>=10)	951	1208	1165	1222

Výstup strojového prekladu prekladača spoločnosti Google sme posteditovali metódou jednoduchého posteditovania, pričom sme chceli dosiahnuť rýchlu úpravu textu do zrozumiteľnej podoby. Výsledkom však súčasne bol nie vždy jednotný či stylisticky ideálny preklad, skôr preklad informatívny.

Príklad jednoduchej posteditácie bez zmeny strojového prekladu, ktorej výsledkom je informatívny preklad:

(1) ST	• Operátor zoberie plášť a vloží ho do vymedzeného lôžka montážneho prípravku.
MT	• Der Bediener entfernt das Gehäuse und setzt es in das definierte Bett der Montagevorrichtung ein.
PEMT	• Der Bediener entfernt das Gehäuse und setzt es in das definierte Bett der Montagevorrichtung ein.
REF	• Der Bediener nimmt das Gehäuse und legt es in das definierte Bett der Montagevorrichtung.

5.2 Metódy automatickej evalvácie

Na hodnotenie chybovosti strojového prekladu sme použili metriky automatickej evalvácie TER a HTER. Metrika TER (Translation Error Rate, Snover a kol., 2006) je založená na vzdialenosti editovania. Počíta počet editácií, ktoré je potrebné vykonať bez tvorby nového prekladu, aby bol strojový preklad plynulý a adekvátny

voči originálu. Na základe priemernej dĺžky referenčných prekladov sa vypočíta minimálna editačná vzdialenosť (najmenší počet potrebných editácií).

Spomínané metriky môžu nadobúdať hodnoty medzi 0 a 1, ktoré hovoria o správnosti prekladu. V prípade metriky BLEU znamená hodnota bližšie k 1 kvalitný preklad a hodnota bližšie k hodnote 0 nekvalitný, chybný preklad. V prípade metrík TER a HTER je to naopak.

Formálne zapísané:

$$TER(H, R) = \frac{\sum_{i \in I} \min_{e \in E(h_i, r_i)} (vkladanie(e) + odstránenie(e) + nahradenie(e) + posun(e))}{\sum_{i \in I} |r_i|}$$

kde *vkladanie* (*e*) – počet vložených slov, *odstránenie* (*e*) – počet odstránených slov, *nahradenie* (*e*) – počet substitúcií a *posun* (*e*) – počet presunov blokov (v reťazci slov *e*), *I* je indexová množina, *H* množina všetkých hypotéz ($H = \{h_i, i \in I\}$) a *R* je množina všetkých referenčných prekladov ($R = \{r_i, i \in I\}$), pričom $\forall i \in I: r_i$ je referenčným prekladom hypotézy h_i . Na metriku TER priamo nadväzuje metrika HTER (Human Translation Error Rate). Nedostatkem metriky TER je nezohľadnenie možnosti, keď strojový preklad je akceptovateľný, avšak odlišný od referencie. Z tohto dôvodu sme použili aj metriku HTER, ktorá patrí medzi poloautomatické metriky, keďže vyžaduje intervenciu posteditora (zvyčajne prekladateľa). Najskôr sa vytvorí nový referenčný preklad (posteditovaný strojový preklad) a potom sa vypočíta minimálna editačná vzdialenosť (na transformáciu strojového prekladu/hypotézy na akceptovateľný preklad).

Formálne zapísané:

$$HTER(H, PE) = \frac{\sum_{i \in I} \min_{e \in E(h_i, pe_i)} (vkladanie(e) + odstránenie(e) + nahradenie(e) + posun(e))}{\sum_{i \in I} |r_i|}$$

kde *I* je indexová množina, *H* množina všetkých hypotéz ($H = \{h_i, i \in I\}$) a *PE* je množina všetkých posteditovaných prekladov ($PE = \{pe_i, i \in I\}$), pričom $\forall i \in I: pe_i$ je posteditovaným prekladom hypotézy h_i .

6. VÝSLEDKY A DISKUSIA

Výsledkom analýzy prostredníctvom metriky TER sme zistili (tab. 4), že nulovú až maximálne desaťpercentnú mieru chybovosti strojového prekladu voči referenčnému ľudskému prekladu prekladač dosiahol v 8,4 % prípadov, čo predstavuje 237 segmentov a až 37,7 % všetkých segmentov, t. j. 1068 segmentov vygenerovaných strojovým prekladom vykazovalo chybovosť do 50 % voči referenčnému ľudskému prekladu. To znamená, že menej ako 50 % textu v 1068 segmentoch, ktoré

vygeneroval prekladač, sa nezhodovalo s referenčným ľudským prekladom. Extrémne vysokú chybovosť na úrovni 90 – 100 % sme na druhej strane touto metrikou zistili pri 15,3 % segmentov, čo predstavuje 433 segmentov. V 433 segmentoch z celkového počtu 2833 segmentov teda musel byť strojový preklad posteditorom úplne, resp. takmer úplne zmenený.

Tab. 4: Výsledky metrik TER a HTER

Chybovosť	TER		HTER	
	počet segmentov	%	počet segmentov	%
0 – 10	237	8,4	1224	43,2
11 – 20	81	2,9	403	14,2
21 – 30	114	4,0	220	7,8
31 – 40	266	9,4	283	10,0
41 – 50	370	13,1	217	7,7
51 – 60	287	10,1	93	3,3
61 – 70	373	13,2	73	2,6
71 – 80	446	15,8	132	4,7
81 – 90	224	7,9	29	1,0
91 – 100	433	15,3	157	5,5

Pri porovnávaní miery chybovosti strojového prekladu voči posteditovanému prekladu, ktorú sme zisťovali metrikou HTER, sme zistili, že segmenty strojového prekladu, ktoré musel posteditor len minimálne upraviť, t. j. ktoré vykazovali chybovosť do 10 %, predstavovali až 43,2 % všetkých segmentov. Teda až 1224 segmentov strojového prekladu nemuselo byť vôbec upravených alebo bolo upravených maximálne 10 % ich obsahu. Keď sa zameriame na chybovosť do 10 % pri oboch metrikách, zistíme, že dôvodom rozdielu vysokej miery zhody posteditora s prekladačom a relatívne nízkej miery zhody prekladača s referenčným ľudským prekladom bola skutočnosť, že napriek tomu, že voči referenčnému prekladu strojový preklad vykazoval rozdiely, posteditor pri jednoduchšej posteditácii uvážil, že preklad nie je nesprávny a plní si svoju informatívnu funkciu aj v podobe, ktorú vygeneroval prekladač. Napríklad slovenský segment obsahujúci slovné spojenie *technologický postup* prekladač preložil ako *Technologischer Prozess*, ktorý posteditor ponechal v tejto podobe. Súčasne človek v referenčnom preklade použil (tiež nie úplne najvhodnejšie) spojenie *Technologische Vorgehensweise*. Je nutné na tomto mieste poznamenať, že ak by strojový preklad bol upravený prístupom úplnej posteditácie, zrejme by riešenie bolo skôr *Technologisches Verfahren* ako

preklad naturalizujúci a v odbornej komunikácii zrejme aj častejšie uplatňovaný, hoci obe slová *Vorgehensweise* aj *Verfahren* v slovenčine možno doslovne preložiť ako *postup*.

Pozornosť sme upriamili na segmenty, ktoré vykazovali nulovú chybovosť. Segmentov, ktoré podľa metriky TER aj podľa metriky HTER vykázali nulovú chybovosť, bolo spolu 215, kde strojový preklad, referenčný preklad, ako aj posteditor-ské riešenia boli rovnaké a pre posteditora predstavovali najmenšiu námahu. Išlo skôr o krátke, opakujúce sa segmenty pozostávajúce len z niekoľkých slov, ako *montážna stanica; plán údržby; možnosti nastavenia*. V týchto prípadoch bol strojový preklad rovnaký ako posteditovaný a ten ako referenčný ľudský preklad, t. j. *Montagestation; Wartungsplan; Einstellmöglichkeiten*.

Za zmienku stojí aj skutočnosť, že hoci východiskový slovenský text obsahoval vždy rovnaké slovné spojenie, strojový preklad ponúkol pre rovnaký východiskový text na rôznych miestach aj rôzne preklady (príklady 2a a 2b). Ak nešlo o významový posun v preklade, ani posteditor sa pri jednoduchšej posteditácii o jednotnosť nesažil, keď bolo splnené kritérium rovnakej funkčnosti prekladu.

Dva rôzne strojové preklady (MT) rovnakého východiskového segmentu (ST), pričom oba strojové preklady boli posteditorom prevzaté (PEMT):

(2a) ST	<i>Manipulácia</i>	(2b) ST	<i>Manipulácia</i>
MT	<i>Handhabung</i>	MT	<i>Manipulation</i>
PEMT	<i>Handhabung</i>	PEMT	<i>Manipulation</i>
REF	<i>Manipulation</i>	REF	<i>Manipulation</i>

Dôvodom faktu, že posteditor sa nesažil o jednotnosť, mohla byť aj samotná povaha nástroja na posteditáciu, ktorý bol vyvinutý ako online systém pre preklad, posteditáciu a revíziu pod názvom OSTPERE (Online System for Translation, Post-Editing, Revision and Evaluation) (Munková a kol., 2016) a v ktorom nebolo možné nájsť a nahradiť rovnaké slová vo viacerých segmentoch súčasne. Nebolo teda možné automatizovať zjednocovanie opakujúcich sa slovných spojení, ktoré boli na viacerých miestach preložené rôzne. So zreteľom na časovú náročnosť zjednocovania segmentov sa posteditor o jednotnosť nepokúšal. Napriek tomu, že pri úplnej posteditácii by zosúládovanie segmentov mohlo predĺžiť čas posteditácie, považujeme predmetný nástroj na posteditovanie okrem iného za výbornú didaktickú pomôcku v príprave prekladateľov a posteditorov. Vyššie uvedený príklad však nevylučuje fakt, že pre slovenské slovo *manipulácia* je vhodnejšie a plynulejšie riešenie nemec-ké slovo *Handhabung*. Posteditor pri jednoduchšej posteditácii môže mať tendenciu neopravovať nejednotné riešenia, no je si vedomý ich rôznosti, pričom niektoré riešenia v strojovom preklade môžu byť plynulejšie ako síce jednotné, ale nie vždy

plynulé riešenia prekladateľ a referenčného textu. Práve plynulejšie riešenia strojového prekladu na niektorých miestach môžu byť didaktickou pomôckou pre začínajúcich prekladateľov, najmä ak prekladajú z málo rozšírených jazykov z materinského do cudzieho jazyka. Svedčí o tom aj nižšie uvedený príklad, kde strojový preklad obsahuje aktívnu konštrukciu a prekladateľ referenčného prekladu využil polopasívnu konštrukciu. Posteditor ponechal preklad vygenerovaný strojovým prekladačom.

Príklady plynulejšieho riešenia strojového prekladu (MT) oproti referenčnému (REF) ľudskému prekladu:

- (3a) **ST** • *silu valca je možné nastaviť pomocou regulátora tlaku*
MT • *die Kraft des Zylinders kann mit dem Druckregler eingestellt werden*
PEMT • *die Kraft des Zylinders kann mit dem Druckregler eingestellt werden*
REF • *die Zylinderkraft kann man anhand des Druckreglers einstellen*
- (3b) **ST** • *doraz je výškovo nastaviteľný*
MT • *Der Anschlag ist höhenverstellbar*
PEMT • *Der Anschlag ist höhenverstellbar*
REF • *den Anschlag kann man auf Höhe einstellen*
- (3c) **ST** • *Operátor položí ľavú ruku na ľavé zelené tlačidlo, pravú ruku na pravé zelené tlačidlo, a súčasne zatlačí obe tlačidlá, čím spustí automatický proces.*
MT • *Der Bediener legt seine linke Hand auf die linke grüne Taste, seine rechte Hand auf die rechte grüne Taste und drückt gleichzeitig beide Tasten, um den automatischen Vorgang zu starten.*
PEMT • *Der Bediener legt seine linke Hand auf die linke grüne Taste, seine rechte Hand auf die rechte grüne Taste und drückt gleichzeitig beide Tasten, um den automatischen Vorgang zu starten.*
REF • *Der Bediener legt seine linke Hand auf die linke, grüne Taste, die rechte Hand auf die rechte, grüne Taste und sie gleichzeitig drückt, womit er einen automatischen Prozess auslöst.*

Strojový preklad využíval kompozitá aj na miestach, kde v referenčnom preklade neboli, a posteditor znenie strojového prekladu ponechal nezmenené. Súčasne strojový preklad pri tvorbe kompozít nevykazoval pri posteditovaní chyby, t. j. HTER = 0, ale kvôli odlišnosti strojového a referenčného prekladu vyšla hodnota metriky chybovosti TER = 1, čo demonštrujeme na príkladoch 4a a 4b.

Príklady segmentov strojového prekladu, posteditácie a referenčného prekladu, kde TER = 1 a HTER = 0 a strojový preklad obsahoval kompozitá na rozdiel od referenčného prekladu:

(4a)	ST	<i>Nastavenie PLC obrazovky</i>	(4b)	ST	<i>Nastavenie tlmenia</i>
	MT	<i>SPS-Bildschirmeinstellungen</i>		MT	<i>Dämpfungseinstellung</i>
	PEMT	<i>SPS-Bildschirmeinstellungen</i>		PEMT	<i>Dämpfungseinstellung</i>
	REF	<i>Einstellung des SPS-Bildschirms</i>		REF	<i>Einstellung der Dämpfung</i>

Vyplýva z toho, že síce strojový prekladač podľa automatickej metriky hodnotenia kvality TER vykazuje najvyššiu chybovosť oproti referenčnému prekladu, neznamená to, že strojový preklad je nesprávny. Tá istá nominálna fráza je formulovaná inak – cez kompozitum, čo dokonca pridá výslednému produktu väčšiu plynulosť. Avšak len za predpokladu, že by aj strojový prekladač postupoval jednotne a preferoval by kompozitá pred genitívnymi konštrukciami v celom texte v segmentoch podobného charakteru, čo sa nepotvrdilo.

Príklady rovnakých segmentov strojového prekladu, posteditácie a referenčného prekladu, kde TER = 1 a HTER = 0 a referenčný preklad obsahoval kompozitá na rozdiel od strojového prekladu:

(5)	ST	<i>Maximálny tlak:</i>	<i>Pracovisko</i>	<i>Rozmery pracoviska</i>
	MT	<i>Maximaler Druck:</i>	<i>Arbeitsplatz</i>	<i>Abmessungen des Arbeitsplatzes</i>
	PEMT	<i>Maximaler Druck:</i>	<i>Arbeitsplatz</i>	<i>Abmessungen des Arbeitsplatzes</i>
	REF	<i>Maximaldruck:</i>	<i>Arbeitsplatz</i>	<i>Arbeitsplatzabmessungen</i>

Ďalším príkladom prípadu, keď TER = 1 a HTER = 0, sú segmenty, kde by správnosť či plynulosť strojového alebo referenčného prekladu prostredníctvom kompozita závisela od účelu prekladu. Ak by sa prekladané segmenty vzťahovali na lokalizovaný softvér, nevyhnutným predpokladom na dosiahnutie jednotnosti a správnosti prekladu by bolo z pohľadu posteditora poznať preklad konkrétneho bodu menu v softvéri zariadenia. Obslužné panely zvyčajne musia mať text kratší, aby sa zmestil na displej. Prekladateľ referenčného prekladu by v ideálnom prípade zvolil taký prekladateľský postup, aby sa bod menu na displeji zariadenia a v návode na obsluhu a údržbu zhodovali. Ak posteditör vychádzal na druhej strane z predpokladu, že preklad tvorí len súčasť návodu, kompozitum by bola neutrálna voľba. V každom prípade na posúdení správnosti prekladu by mal spolupracovať prekladateľ technickej dokumentácie s prekladateľom lokalizovaného softvéru a ideálne aj s príslušným odborným pracovníkom zodpovedným za obsah technickej dokumen-

tácie. Predišlo by sa tak aj nedorozumeniam, ktoré môžu vzniknúť zo skutočnosti, že prekladateľ nepozná presnejší kontext, a teda technologický proces. Aj keď zariadenie nemá lokalizovaný softvér, konzultácie s odborným pracovníkom ostávajú stále prínosnou súčasťou prekladateľského procesu.

Rozdiel medzi referenčným (REF) a posteditovaným (PEMT) segmentom:

- (6) **ST** *Menu Proces:*
- MT** *Prozessmenü:*
- PEMT** *Prozessmenü:*
- REF** *Menü: Prozess*

Zaujímavý je aj príklad prekladu segmentov obsahujúcich slová s rovnakým slovotvorným základom v slovenčine, ale líšiacie sa v gramatických kategóriách (*manipulačné (priestory)*, *manipulácia*), kde v našom prípade plynulejší preklad môže byť ten posteditovaný. Posteditovaný text (PEMT) v nemčine nevykazuje jednotnosť slovotvorného základu na rozdiel od referenčného ľudského prekladu (REF) a súčasne je lexika PEMT vhodnejšia.

Príklad slov s rovnakým slovotvorným základom v slovenčine (*manipulačný, manipulácie*), ktoré si môžu vyžiadať rôzne preklady do nemeckého jazyka:

- (7a) **ST** *l. únikové cesty, manipulačné priestory okolo pracovísk a priestory pred elektrickými rozvodmi hasiacimi prístrojmi musia ostať nezaložené, voľné a čisté*
- MT** *l. Fluchtwege, Handhabungsbereiche an Arbeitsplätzen und Bereiche vor elektrischen Leitungen und Feuerlöschern müssen unbesetzt, frei und sauber bleiben*
- PEMT** *l. Fluchtwege, Handhabungsbereiche an Arbeitsplätzen und Bereiche vor elektrischen Verteilungen und Feuerlöschern müssen unversperrt, frei und sauber bleiben.*
- REF** *l. die Notausgänge, Manipulationsstellen um die Arbeitsplätze und der Raum vor den Stromversorgungsleitungen und den Feuerlöscheinrichtungen müssen unbelegt, frei und sauber bleiben*

- (7b) **ST** *p. za chodu pracoviska sú zakázané akékoľvek nebezpečné **manipulácie**, ktoré by viedli k úrazu*
- MT** *p. Hinter dem Arbeitsbereich sind gefährliche **Manipulationen** verboten, die zu einem Unfall führen können*

PEMT *p. Wenn der Arbeitsplatz im Gang ist, sind gefährliche Manipulationen verboten, die zu einem Unfall führen könnten*

REF *p. während der Arbeitsplatz im Gang ist, sind alle gefährlichen Manipulationen, die zum Unfall führen könnten, verboten*

7. ZÁVER

Napriek zisteniu, že len 8,4 % všetkých segmentov podľa metriky TER vykazovalo chybovosť 0 – 10 %, podľa metriky HTER chybovosť v rozmedzí od 0 do 10 % vykazoval strojový preklad v porovnaní s posteditovanými segmentami až v 43,2 % všetkých segmentov. Dospeli sme k názoru, že dôvodom môže byť skutočnosť, že posteditor zvolil prístup ľahkej posteditácie za cenu nejednotnosti prekladov rovnakých segmentov alebo za cenu priklonenia sa k strojovému prekladu, pretože aj preklad vygenerovaný strojom plnil svoju informačnú funkciu a bol z pohľadu posteditora správny. Nejednotnosť riešení strojového prekladu rovnakých segmentov považujeme za jednu z prekážok rýchlej posteditácie. Prekladanie do cudzieho jazyka má vplyv na voľbu riešení posteditorom a v niektorých prípadoch môže aj posteditácia predstavovať vhodný didaktický nástroj. V porovnaní s doterajším výskumom na Slovensku (Wrede a kol., 2020a, b) sme zistili, že pri jednoduchšej posteditácii je aj v prípade prekladu technickej dokumentácie zo slovenčiny do nemčiny presnosť strojového prekladu celkom výrazná. Na rozdiel od výskumu Bánika (in Munková – Vaňko, 2017), ktorý skúmal preklad technickej dokumentácie cez štatistický prekladač spoločnosti Google (GT) v roku 2016, sme v našom príspevku využívali GT fungujúci na princípe neurónových sietí. Súhlasíme s konštatovaním Koponenovej (2016, s. 147-148), že stále ostáva otvorenou otázkou, ako presne určiť, v ktorých prípadoch sa snaha o posteditovanie oplatí a v ktorých nie. V našom prípade sme sa nezameriavali na časové hľadisko posteditovania strojového prekladu, ktoré by dokázalo preukázať efektívnosť ľahkej posteditácie. Rovnako sme chyby neklasifikovali priamo v nástroji na posteditovanie, čo by nám umožnilo kvantifikovať jednotlivé typy chýb. Tieto obmedzenia sú podnetmi na ďalší výskum a do budúcnosti bude mať určite význam porovnať efektívnosť a presnosť strojového prekladu aj cez ďalšie dostupné nástroje strojového prekladu, ktoré fungujú v jazykovom páre slovenčina – nemčina, pričom bude zohľadnený aj smer prekladu z jazyka materinského do cudzieho jazyka.

Literatúra:

- ABSOLON, Jakub – MUNKOVÁ, Daša – WELNITZOVÁ, Katarína: Machine Translation: Translation of the Future? Machine Translation in the Context of the Slovak Language. Praha: Verbum 2018. 78 s.
- ABSOLON, Jakub: Human Translator 4.0. Príručka efektívneho využívania strojového prekladu pre moderného prekladateľa. Nitra: ASAP-transaltion.com, s. r. o. 2019. 49 s.

- BÁNIK, Tomáš: Evalvácia prekladu odborných textov z nemčiny do slovenčiny. In: *Mýliť sa je ľudské (ale aj strojové). Analýza chýb strojového prekladu do slovenčiny*. Eds. D. Munková – J. Vaňko a kol. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2017, s. 193 – 198.
- BRAUN, Manfred: Technische Dokumentation richtig und benutzerfreundlich übersetzen. Berlin: BDÜ Weiterbildungs- und Fachverlagsgesellschaft mbH 2015. 116 s.
- DE PALMA, A. Donald: Augmented translation intelligence: Integrating Human and Computer Capabilities. In: *Maschinelle Übersetzung für Übersetzungsprofis*. Hrsg. J. Pörsiel. Berlin: BDÜ Fachverlag 2020, s. 28 – 40.
- DJOVČOŠ, Martin – ŠVEDA, Pavol: Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku. Bratislava: Veda 2017. 206 s.
- FIT – Fédération internationale des traducteurs: Machine Translation: 10 questions and answers. Dostupný na: https://w1.fit-ift.org/wp-content/uploads/2016/09/MT_QA_exit2.pdf [cit. 4. 5. 2020].
- ISO 18587:2017 (en): Translation services – Post-editing of machine translation output – Requirements. Dostupný na: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:18587:ed-1:v1:en> [cit. 18. 5. 2021].
- KOEHN, Phillip: Neural Machine Translation. New York: Cambridge University Press 2020, s. 393.
- KERN: Machine Translation: Specialist, customer-specific MT engines for exact translations. Dostupný na: <https://www.e-kern.com/us/company/news-and-events/details/machine-translation-specialist-customer-specific-mt-engines-for-exact-translations/> [cit. 2. 8. 2021].
- KOPONEN, Maarit: Is machine Translation post-editing worth the effort? A survey of research into post-editing and effort. In: *The Journal of Specialised Translation*, 2016, roč. 25, s. 131 – 148.
- MUNKOVÁ, Daša – KAPUSTA, Jozef – DRLÍK, Martin: System for Post-Editing and Automatic Error Classification of Machine Translation. In: *DIVAI 2016: 11th International Scientific Conference on Distance Learning in Applied Informatics*, Štúrovo: Wolters Kluwer 2016, s. 571 – 579.
- MUNKOVÁ, Daša – WREDE, Oľga – ABSOLON, Jakub: Vergleich der menschlichen, maschinellen und Post-Editing-Übersetzung aus dem Slowakischen ins Deutsche mittels automatischer Evaluation. In: *Zeitschrift für Slawistik*, 2019, roč. 64/2, s. 231 – 261.
- OLOHAN, Maeve: Scientific and Technical Translation. New York: Routledge 2016. 340 s.
- SCHMID, Helmut: Part-of-speech tagging with neural networks. In: *Proceedings of the International Conference on Computational Linguistics*, Kyoto 1994, s. 172 – 176.
- SCHMITT, A. Peter: Handbuch Technisches Übersetzen. Berlin: BDÜ Weiterbildungs- und Fachverlagsgesellschaft mbH 2016. s. 713.
- Stanford University, School of Engineering: Lecture 10: Neural Machine Translation and Models with Attention. Dostupný na: <https://www.youtube.com/watch?v=IxQtK2SjWWM> [cit. 5. 5. 2020].
- WALLBERG, Ilona: Post-Editing und Projektmanagement – Fähigkeiten und Fertigkeiten jenseits der Uni-Ausbildung, 2020. Dostupný na: <https://astt.fb06.uni-mainz.de/files/2019/11/2020-01-29-Wallberg-in-Germersheim.pdf> [cit. 18. 5. 2021].
- WREDE, Oľga – MUNKOVÁ, Daša – PAVLOVÁ, Renáta: Bewertung der Qualität maschineller Übersetzung journalistischer Texte aus dem Deutschen ins Slowakische. In: *Jazyk a kultúra*, 2020a, roč. 11, č. 41/42, s. 173 – 185.
- WREDE, Oľga – MUNKOVÁ, Daša – WELNITZOVÁ, Katarína: Effektivität des Post-Editings maschineller Übersetzung: eine Fallstudie zur Übersetzung von Rechtstexten aus dem Slowakischen ins Deutsche. In: *Lingua et vita*, 2020b, roč. IX/1, č. 17, s. 117 – 127.

ZLOŽENÉ ČÍSLOVKY SO ZRETEĽOM NA PÍSANIE SPOLU A ODDELENE¹

Alexandra Jarošová

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied
Bratislava*

JAROŠOVÁ, Alexandra: Compound Numerals in Terms of their Spelling as a Single Word or as Separate Words. *Slovak Language*, 2021, Vol. 86, No. 2, pp. 208 – 229.

Abstract: In the first part, which takes the form of a brief overview, we show some problematic or, conversely, well-chosen solutions for writing compound cardinal and ordinal numerals in older codification manuals and reflections of linguists. In the second part of the study, we analyze the Rules of Slovak Spelling from 1991 and their supplemented edition from 1998 with regard to some inconsistent or ambiguous instructions contributing to the occurrence of double forms of compound numerals written both as one word and as separate words. We present a solution proposal, which is the result of a critical comparison of several options for formulating spelling instructions more clearly, and thus reduce the degree of user uncertainty in their application.

Key words: Slovak spelling, compound cardinal numerals, compound ordinal numerals, declinability/non-declinability of numerals

0. ÚVOD

Podľa otázok smerujúcich do jazykovej poradne² možno usudzovať, že stupeň neistoty používateľov v oblasti pravopisu zložených čísloviek je značný. Svedčia o tom aj dáta z korpusu³ ukazujúce variantnosť zápisov. Už dávnejšie sa poukazuje na tendenciu k nesklonnosti (napr. Dvonč, 1981). Preferenciu používateľov písať číslovkové stupne (rády) osve zaznamenáva zase J. Findra (2008). Súčasné *Pravidlá slovenského pravopisu* (1991, 1998; ďalej PSP 91 a pod.) tieto

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 2/0016/21 *Slovník súčasného slovenského jazyka [SSSJ] – 7. etapa (koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum)* a v spolupráci s projektom VEGA č. 2/0133/20 *Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe*.

Ďakujem autorkám a redaktorkám SSSJ Jane Hašanovej, Nicol Janočkovej a Martine Ivanovej za všetky podnetné myšlienky a otázky, ktoré vyslovili v rámci redigovania čísloviek v 4. zväzku SSSJ a v priebehu dlhotrvajúcej písomnej diskusie o problematike pravopisu zložených čísloviek.

Ďakujem aj členkám a členom Kodifikačnej komisie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra za stimulujúcu spätnú väzbu na predložené materiály, ktoré boli podkladom na diskusiu v komisii aj na napísanie tohto príspevku.

² Porov. príspevky [1], [2], [3], [4].

³ Porov. zdroj [5].

tendencie reflektujú len nedostatočne. Je zrejmé, že teoretický koncept nachádzajúci sa v pozadí pravopisných riešení (kritérium prítomnosti/neprítomnosti ohýbaných tvarov v zloženej číslovke) nie je možné používať v popularizačnom výklade PSP na podrobnejšie zdôvodňovanie alebo vysvetľovanie predkladaných poučiek. Na druhej strane priveľmi zjednodušená prezentácia podmienok uplatňovania pravidiel, nejednoznačnosť formulácií a ich nekonzistentnosť sa stali súčasťou inštrukcií, ktoré sú bežnému používateľovi (a nielen jemu) málo zrozumiteľné, a preto poskytujú priestor na domýšľanie rôznymi smermi. Pri niektorých číslovkách (tzv. „zložené prípady“) PSP umožňujú používateľom uplatňovať variantné zápisy, čo eliminuje výskyty nesprávnej podoby, ale rozsah tejto alternatívnej možnosti je nejasný.

Súčasná situácia v oblasti pravopisu čísloviek nie je ničím výnimočná. Normatívne príručky a texty nám poskytujú príklady, keď aj lingvisti používali pravopisné varianty, ktoré platná kodifikácia nepredpokladala.

1. RIEŠENIE ZÁPISU ZLOŽENÝCH ČÍSLOVIEK V STARŠÍCH NORMATÍVNYCH PRÍRUČKÁCH

B. Letz (1935/36) napísal prehľadový článok o stave pravopisu čísloviek, v ktorom ponúkol rozbor viacerých uplatnených prístupov a dva návrhy na riešenie pravopisného chaosu vládnuceho v danej oblasti. Autor navrhoval držať sa pri riešení pravopisu čísloviek najmä praktického zreteľa súvisiaceho s jednoduchosťou pravidiel. Svoju pragmaticky orientovanú analýzu čísloviek začal ich delením na relevantné skupiny: 1. jednotky (od 1 do 19), 2. okrúhle desiatky (od 20 do 90), 3. desiatky s jednotkami (od 21 do 99), 4. stovky, 5. tisícky, 6. iné.

Prvú aj druhú skupinu čísloviek pokladal za pravopisne ustálené, a preto neboli predmetom jeho rozboru. Pri 3. skupine (21 – 99) poukázal na dvojaký spôsob slovotvornej štruktúracie aj dvojaký pravopis: *dvadsaťjeden/dvadsať jeden* vs. *jedenadvadsať/jeden a dvadsať*⁴. Napr. u **S. Czambľa** (1919, s. 254) sa uvádza ako pravopisne náležitá podoba *dvadsaťjeden* a v *Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1931* (PSP 31) podoba *dvadsať jeden*. Poukázal na dvojaké pisanie pri číslovkách obsahujúcich viac rádov (stovky, desiatky, jednotky), napr. výskyt podôb *stoje-den* i *dvesto jeden*, *stopäťdesiattri* i *stopäťdesiat tri*, *štyristoosemdesiatpäť* i *stopäťdesiat päť* (Letz, 1935/36, s. 97). Pri písaní čísloviek obsahujúcich štyri číslovkové rády sa preferovalo pisanie čísloviek osve. Problém dvojakého zápisu sa týkal aj jednorádových čísloviek označujúcich len stovky alebo len tisícky, napr. *sedem tisíc* i *sedemtisíc* (takto dovedna Czambel, 1919. s. 254), *päťsto* i *päť sto*.

⁴ Typu s inverzným poradím komponentov (*triadvadsať*), ktorý sa v starších prácach a príručkách často a pomerne podrobne rozoberal, sa v našej štúdii (až na jednu výnimku) venovať nebudeme, pretože je z viacerých hľadísk príznakový a v súčasnosti sa skoro nepoužíva.

B. Letz podrobil kritickej analýze pravopisné podoby číslovkových spojení predložené **J. Damborským** vychádzajúcim pri ich opise z „**princípu skloňovateľnosti** alebo neskloňovateľnosti“⁵ komponentov daného spojenia. Pri číslovkách kombinujúcich desiatky s jednotkami postuluje J. Damborský (1935/36, s. 239, 241) oddelený pravopis členov kombinácie na základe možnosti skloňovať oba členy: *dvadsať päť* (lebo je o *dvadsiatich piatich*)⁶. Ako skloňovateľné, a teda písané oddelene, chápe J. Damborský i kombinácie *tri sto, päť tisíc* (lebo podľa autora sa používa *k trom stám* a *k piatim tisícom*⁷). B. Letz poukazuje na preferované neskloňovanie stoviek a tisícok, keď sú súčasťami zložených čísloviek⁸ (*tisíc deväťsto sedemadvadsiateho*) a takisto poukazuje na dvojaké písanie zložených čísloviek typu *o dvadsiatich piatich korunách/o dvadsaťpäť korunách, sedemdesiatšedem/sedemdesiati siedmi*.

Autor pochybuje, že používateľ pri prepisovaní štvormiestnej číslice do podoby zloženej číslovky uvažuje o flexii. Je pravdepodobné, že bez ohľadu na gramatické charakteristiky komponentov zloženej číslovky napíše túto číslovku mechanicky. S ohľadom na tieto okolnosti navrhuje B. Letz „dva jednoduchšie a praktickejšie spôsoby“:

1. Pokladať členy zloženej číslovky za súčasť kompozita, teda neoddeľovať ich: *dvadsaťtisícstopäťdesiat; stopäťdesiattisícšedemdesiatšedem*; v mužskom životnom rode pripustiť varianty typu *tridsaťštyri/tridsiati štyria* a v nepriamych pádoch varianty typu *tridsaťštyroch* (sic!)/*tridsiatich štyroch*.
2. Oddelovať všetky členy zloženej číslovky podľa číslovkových rádov, s výnimkou kombinácie desiatok s jednotkami, ktorá sa rieši tak, ako v prvom návrhu: *osemsto šesťdesiat, tristoosemtisíc dvesto sedemdesiatpäť, osemsto osemdesiati ôsmi*. Z tohto návrhu vychádza, že tisícky a stovky sa píše oddelene vždy.

Letzovu analýzu uvádzame preto, lebo ukazuje rozkolísanosť zápisu vyšších zložených čísloviek vo vtedajšej jazykovej praxi aj v normatívnych príručkách. Nejednotnosť v praxi pretrváva doteraz, a to aj tam, kde súčasná kodifikácia už s va-

⁵ „V zložených číslovkách píšeme oddelene všetky číslovky, ktoré možno oddelene skloňovať; ktoré však nemožno oddelene skloňovať, tie píšeme spolu“ (Damborský, 1930, s. 241). B. Letz nazýval tento prístup uplatňovaním „princípu skloňovateľnosti“ aj s ohľadom na príklady, s ktorými pracoval Damborský. Hovoriť v súčasnosti o **skloňovateľnosti**, resp. o **sklonnosti** nie je v prípade zložených základných čísloviek úplne presné, lebo aj číslovky *sto* a *tisíc* sú v princípe skloňovateľné, ale v zložených číslovkách (okrem iného) je táto ich vlastnosť „vypnutá“, neskloňujú sa, nie sú skloňované. Možno uviesť aj ďalší dôvod: tvar *dvadsiatich dvoch* je skloňovaná podoba lexémy *dvadsaťdva*. Primeranejšie by azda bolo hovoriť o **skloňovanosti** a **neskloňovanosti**. Inak sa situácia javí z pohľadu radových čísloviek; porov. poznámku č. 14.

⁶ V predchádzajúcej práci postuloval autor písanie tejto kombinácie dovedna: *dvadsaťtri, dvadsiatitraja* (Damborský, 1921, s. 82).

⁷ V poznámke však uznal, že „v obchodnom a obyčajnom živote“ sa tieto číslovky používajú v „ustrnutých tvaroch“, napr. *prišiel tam s päť sto vojakmi, s tisíc vojakmi* (Damborský, 1930, s. 247).

⁸ Toto v hovorovom jazyku pripúšťa aj Damborský (1930, s. 242).

riantnosťou explicitne alebo implicitne neráta (*stodva* i *sto dva*; *stodvadsať* i *sto dvadsať*, *stodvanásť* i *sto dvanásť*; v *dvetisícôsmom* i v *dvetisíc ôsmom*). Analýza je zaujímavá aj preto, že autor poukazuje na niektoré problémy s uplatňovaním „princípu skloňovateľnosti“ (zázpisy typu *tri sto* u Damborského, vychádzajúce z predpokladu bežného používania nepriamych pádov ako *trom stám*). Pri fungovaní kombinácie „desiatky + jednotky“ spolu s počítanými predmetmi je skloňovateľnosť tejto zloženej číslovky, ako hovorí B. Letz, len „fakultatívna“, resp. poučky o skloňovateľnosti členov tohto číslovkového výrazu „majú relatívnu platnosť“ (op. cit. s. 98, 99). K tomu možno dodať, že hoci členy kombinácie „desiatky + jednotky“ sú skloňovateľné, v základnom tvare nemá táto ich vlastnosť nijaké formálne markery (výnimkou je tvar manifestujúci svojimi koncovkami kongruentnosť s pomenovaniami mužskej osoby *dvadsiati dvaja*). Preto sú podoby v nepriamych pádoch z hľadiska oddeleného písania pomerne jednoznačné, ale v základnom, nepríznačnom tvare kodifikátori v minulosti prijímali odlišné riešenia: *dvadsaťdva* vs. *dvadsať dva* (porov. dva odlišné návrhy u J. Damborského). Skloňovanosť stoviek a tisícok má pozičný charakter, teda v zložených číslovkách sa neskloňujú.

Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1940 (PSP 40) stabilizovali písanie desiatok spolu s jednotkami v podobe kompozita *dvadsaťdva* (teda v súlade s Czamblom) a v tomto kompozitnom duchu kodifikovali aj písanie zloženín typu *päťsto*, *sedemdesiattisíc* a dokonca aj typu *päťmilionov*. V PSP 40 sa uplatnilo aj oddelené písanie číslovkových rádov vo vyšších zložených číslovkách: *päťmilionov tristoosedemdesiattisíc osemsto dvadsaťdeväť*.

Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1953 (PSP 53) pokračovali v tejto línii, ale explicitne upozornili na nesklonnosť zložených čísloviek obsahujúcich v druhej časti zloženiny číslovku *jeden*: *dvadsaťjeden*, *stojeden*, *tisícjeden vojakov*, *žien*; *k dvadsaťjeden vojakom*, *ženám*; *so stojeden družstvami* a pod. (op. cit., s. 88 – 89).

Skloňovanosť kombinácie „desiatky + jednotky“, ktorá bola v PSP 40 ilustrovaná na inverznom variante neskloňovateľnej číslovky *dvadsaťjeden* (*od jedenadvadsiatich vojakov*), bola v PSP 53 už ilustrovaná primeranejšími príkladmi typu *od dvadsiatich piatich*. Ako protiklad k tomuto skloňovanému tvaru sa však neuviedol neskloňovaný, teda základný tvar *dvadsaťpäť*, ale uviedli sa principiálne neskloňovateľné číslovky *dvadsaťjeden* a *stojeden*, o ktorých sa v PSP 53 písalo vyššie v odseku o nesklonnosti. Zápis zložených čísloviek PSP 53 sformulovali takto: „tisícky, stovky a číslovky od 1 do 99 [píšeme] ako osobitné slová, napr. *tristoosedemdesiattisíc osemsto sedemdesiatdeväť*“ (op. cit., s. 89). Tým PSP 53 potvrdili nastavenie PSP 40.

L. Dvonč (1954) upozornil na to, že poučka o oddelenom písaní stoviek a tisícok nie je v súlade s ilustračnými príkladmi *stojeden*, *tisícjeden* uvedenými v poučke o nesklonnosti zložených čísloviek s komponentom *jeden*. Podľa poučky o oddelenom písaní by mali mať spomínané zložené číslovky podobu *sto jeden*, *tisíc jeden*.

Takto to učila aj *Slovenská gramatika* (Pauliny – Ružička – Štolc, 1953, s. 56, 141) vydaná v tom istom roku ako PSP 53. L. Dvonč upozorňuje na to, že v inej učebnici od tých istých autorov sa dané číslovky píše inak: *stojeden mužov* (na rozdiel od podoby *sto jeden* deklarovanej v *Slovenskej gramatike*), *sto desať*, ale vyskytujú sa tam aj (v danom čase nekodifikované) podoby *stopäťdesiat*, *dvestopäťdesiat*.

L. Dvonč bol presvedčený, že spôsoby písania navrhované B. Letzom, teda písanie zloženej číslovky buď ako kompozita, alebo ako slovného spojenia, je potrebné posudzovať len so zreteľom na jazykovú prax. Autor tiež konštatoval, že v jazykovej praxi sa oddelené písanie stoviek a tisícok nedodržiava. Toto zistenie dokladá citátmi excerpovanými z beletrie (najmä prekladovej), kde sa číslovky v základnom tvare píše ako jedno zložené slovo: *stodvadsať*, *tisícšesťsto*, *štyristosedemdesiatpäť*. Túto prax (nešlo o výlučnú prax, ale o prax nedodržiavajúcu kodifikáciu) sformuloval do pravidla, že pri skloňovaní sa v číslovkách od 21 do 99 píše oddelene jednotky od desiatok, ale číslovky *sto* a *tisíc* sa píše dohromady s nasledujúcou číslovkou: *stodvadsiatich piatich*, *tristošesťdesiatich*, *tisícdeväťdesiatich piatich*. Radové číslovky ako celok sa správajú ako skloňované základné číslovky – desiatky s jednotkami sa píše samostatne a číslovky *sto* a *tisíc* sa spájajú s nasledujúcou číslovkou: *dvadsiaty prvý*, *stodvadsiaty prvý*. Tieto pravidlá teda explicitne idú proti kodifikačnej poučke písať v zložených číslovkách stovky a tisícky oddelene. V poznámke redakcie časopisu *Slovenská reč* reagujúcej na Dvončov text sa píše, že poučky zdedené zo starých PSP „možno meniť len tam, kde je k dispozícii dostatočný dokladový materiál, ktorý svedčí o nesprávnosti tej alebo inej poučky. Pri číslovkách bolo takého materiálu v Ústave slovenského jazyka málo... O istých typoch zložených čísloviek v *Pravidlách* niet poučky.“ Redakcia sa nazdávala, že s postupujúcim výskumom materiálu, ktorý sa zhromažďuje v Ústave slovenského jazyka, sa postupne podarí nedostatky odstrániť.

V roku 1957 vyšlo zrevidované vydanie *Pravidiel* z roku 1953. PSP 57 zobrali do úvahy prax písania zložených základných aj radových čísloviek podľa PSP 53 (stovky a tisícky sa píše oddelene, skloňované jednotky sa oddeľujú od skloňovaných desiatok a v radových číslovkách sa jednotky oddeľujú vždy) a zobrali do úvahy aj prax, na ktorú poukazoval L. Dvonč (zápisy zložených čísloviek, v ktorých sa stovky a tisícky neoddeľujú). Pravidlo v PSP 57 (§ 127) znie takto: „Vyššie zložené číslovky, pokiaľ sa vnútri výrazu neskloňujú, píšeme alebo dovedna, alebo oddeľujeme tisícky a stovky (najmä pri dlhých výrazoch). Napr.: *stopäťdesiatdva*, *dvestodvadsaťpäť*, *osemstojeden*, *deväťstodva*, *tisícpäť*, *tisícdeväťstopäťdesiatsedem*, alebo: *tisíc deväťsto päťdesiatsedem*, ale: *dvestodvadsiatich piatich*, *tisícdeväťdesiatich piatich* alebo *tisíc dvesto dvadsiatich piatich* a pod.“ Poučka o písaní radových čísloviek od 101. vyššie (§ 129) sa upravila takto: „Tieto číslovky píšeme v nesklonnej časti alebo dovedna, alebo oddeľujeme tisícky a stovky (najmä pri dlhých výrazoch).

Napr. *stoprvý, stojedenásty, stošesťdesiaty siedmy, osemstotridsiaty tretí, tisícdeväťstopäťdesiaty siedmy* alebo *sto prvý, sto jedenásty, sto šesťdesiaty siedmy, osemsto tridsiaty tretí, tisíc deväťsto päťdesiaty siedmy*. Podobne pri skloňovaní: *do tisícosemstoštyridsiateho ôsmeho, v tisícdeväťstopäťdesiatom siedmom* alebo *do tisícosemsto štyridsiateho ôsmeho, v tisíc deväťsto päťdesiatom siedmom*.“

Š. Peciar (1957, s. 337) konštatuje: „Pri vyšších číslovkách (základných i radových) sa teda pripúšťa dvojaký spôsob písania nesklonnej časti výrazu, dovedna alebo oddelene. Toto je vlastne jediná pravopisná zmena, ktorá zasahuje väčší počet výrazov. V skutočnosti však ani v tomto prípade nejde o zásadnú zmenu, pretože písanie vyšších zložených číselných výrazov dovedna pripúšťali aj doterajšie vydania *Pravidiel*. Okrem toho najnovší výskum ukázal, že v praxi sa takéto výrazy píše veľmi často dovedna. Ponechaním dvojakeho spôsobu písania autori *Pravidiel* iba zachytili skutočný stav.“

Morfológia slovenského jazyka (1966, s. 330; ďalej aj *Morfológia*) prevzala toto pravidlo prakticky doslova a okrem toho explicitne opísala doklady z PSP 57 ilustrujúce skloňované tvary: „Keď sa [zložené číslovky] vnútri výrazu skloňujú, možno ich písať dvojako – všetky vyššie číslovky spolu a osve jednotky, napr. *dvetisícdeväťstosedemdesiatich troch, sedemstodvadsiatich siedmich*, alebo všetky číslovkové stupne osve: *dvetisíc deväťsto sedemdesiatich piatich, sedemsto dvadsiatich siedmich*.“ O zložených radových číslovkách (od 101. vyššie) sa konštatuje, že podobu radových čísloviek v nich majú len desiatky a jednotky. Zložené vyššie radové číslovky sa píše alebo spolu, alebo sú členené ako zložené základné číslovky (op. cit., s. 346).

J. Ondrus (1969; 1978) zopakoval výhrady, ktoré voči riešeniam v PSP 53 vyslovil L. Dvonč (1954). Okrem toho navrhol nahradiť, podľa neho príliš zložené, pravidlo uverejnené v PSP 57 dvoma poučkami, ktoré by boli založené na jave kongruentnosti: „1. Komponenty zložených čísloviek píšeme oddelene len vtedy, keď sú kongruentné. Napr. *tisícstodvadsiaty piaty, tisícstodvadsiatich piatich*, ba i *tisícstodvadsiateho piateho*. 2. Nekongruentné číslovky, komponenty zložených čísloviek, sa priradujú k nasledujúcemu kongruentnému tvaru jednotiek a desiatok. Napr. *tisícstopiaty, stopiaty, tisícstodvadsiaty, stodvadsiaty, tisícstopiatich, stopiatich*, ba i *tisícdeväťstodvadsiateho piateho*“ (Ondrus, 1969, s. 67).

Nestotožňujeme sa s presvedčením autora, že tieto poučky sú z hľadiska používateľa PSP jednoduché a zrozumiteľné.

Na záver tejto časti zopakujeme, že B. Letz, ktorý vo svojej štúdii zhodnotil z pohľadu čísloviek staršie kodifikačné obdobie (S. Czambel, J. Damborský, PSP 31), pripojil k prehľadu dva alternatívne návrhy na zlepšenie stavu v tejto oblasti: 1. Písať všetky komponenty zložených čísloviek dokopy s výnimkou spojenia „desiatky + jednotky“ (možnosť písať skloňované tvary a nominatív mužskej osoby **aj**

oddelené⁹). 2. Písať číslvkové rády oddelene s výnimkou kombinácie „desiatky + jednotky“ (komponenty tejto kombinácie písať v základnom tvare dokopy). Neskorší kodifikátori sa, samozrejme, výberom medzi kompozitami a slovnými spojeniami tiež zaoberali. V PSP 53 sa uplatnila druhá z navrhovaných alternatív. V PSP 57 a v *Morfológii slovenského jazyka* (1966) sa kodifikovala paralelná platnosť oboch riešení, teda používateľom sa ponúkla možnosť používať variantné zápisy zložených čísloviek s dvoma bezvariantnými výnimkami v kombinácii desiatok s jednotkami. V najnovších PSP, ktorým sa budeme venovať v druhej časti, sa uplatnila prvá alternatíva.

Zreteľná progresívna tendencia vo vývoji čísloviek je, ako sme spomínali, trend k nesklonnosti, ktorý zachytili nielen jednotlivé kodifikácie, ale aj vedecká reflexia tohto slovného druhu (Dvonč, 1981, s. 80, 83; Dvonč, 1984, s. 92; Sokolová a kol., 2012, s. 215). Ide o ustálenie pozičnej nesklonnosti čísloviek *sto a tisíc*, nesklonnosť desiatok a jednotiek v numerickom použití (ale už aj v iných pozíciách), uprednostňovanie nekongruentných tvarov nominatívu/akuzatívu pri spájaní sa s názvami mužskej osoby.

Pretože nesklonnosť slovenských čísloviek má (najmä) pozičný charakter a ide v nej o tendencie a preferencie, nie je jednoduché pri takejto pestrej jazykovej praxi stanoviť pravidlá zápisu zložených čísloviek, ktoré by boli najmenej kontroverzné.

Na základe doterajšej analýzy usudzujeme, že PSP 57 spolu s akademickou *Morfológiou* položili svojim opisom zložených čísloviek dobrý základ ďalšieho uvažovania o používateľsky orientovanom pravopise tohto slovného druhu.

2. RIEŠENIE ZÁPISU ZLOŽENÝCH ČÍSLOVIEK V SÚČASNÝCH PSP

Ako motto našej aktivity smerom k zracionalizovaniu pravopisu čísloviek môže slúžiť vyjadrenie M. Ivanovej, jednej z vedeckých redaktoriek *Slovníka súčasného slovenského jazyka*: „Často sa sťažujeme, ako nejasne a bežnému človeku neprístupne sú formulované právnické texty, ale pre bežného používateľa je rovnako ťažko dešifrovateľná časť PSP o pravopise čísloviek.“

Súčasná slovenská pravopisná konvencia je nastavená tak, že základným postupom tvorenia slovenských čísloviek je kompozícia bez spájacej submorfémy (Sokolová a kol., 2012, s. 212). Najfrekvencovanejšie číslvkové kompozitá, ktoré majú povahu systémovej (nie textovej, ad hoc utvorenej) lexémy, sú kombinácie desiatok s jednotkami – *štyridsaťpäť*. Kombinácie desiatok s jednotkami netvorí kompozitá vtedy, ak ide o základné číslvky v tvare kongruenčnej kategórie mužskej osoby

⁹ Prezentovať túto výnimku v podobe variantnosti zápisov mohol Letz len preto, lebo postuloval zdánlivo „variantnú“ dvojicu *tridsaťštyroch/tridsiatich štyroch*. Tvar typu *tridsaťštyroch* žiadna kodifikácia neakceptovala. Výskyt podobných tvarov možno označiť za raritný a v slovenčine majú dané tvary status chyby.

(*štyridsiati piati*) alebo o radové číslovky (*štyridsiaty piaty*). V texte sa číslovkové kompozitá (typ *štyridsaťpäť*) za istých podmienok môžu správať ako dve osobitné slová: komponenty tohto kompozita sa pri skloňovaní rozpadajú a každý komponent sa ohýba zvlášť (*štyridsiatich piatich*).

Tvorenie čísloviek spájaním morféme je „čisto teoreticky“ neobmedzené do nekonečna (op. cit., s. 212). PSP 91 (s. 44) riešia túto otázku tak, že dovoľujú, resp. umožňujú používateľom odstúpiť od základného pravopisného formátu čísloviek – písania rádovo vyšších čísloviek dovedna: „V zložitých prípadoch možno na zvýšenie prehľadnosti oddeľovať tisícky, stovky a desiatky s jednotkami, napr. 7283 – *sedemtisíc dvesto osemdesiattri*, 15 348 848 – *pätnásť miliónov tristoštyridsaťosemtisíc osemsto štyridsaťosem*.“

Takto nastavená kompozícia je špecifikum čísloviek¹⁰. V porovnaní s číslovkami sú nečíslkové kompozitá v slovenčine spravidla dvojčlenné. Trojčlenné, resp. štvorčlenné kompozitá sú záležitosťou úzko špecializovanej, obyč. latinizovanej terminológie (*otorinolaryngológia*, *minizemetrasenie*); v športe môže ísť o angl. prevzatia (*snoubordkros*); mimo nášho uvažovania ostávajú také slovotvorné extrémny (z hľadiska bežného jazyka), ako je chemická nomenklatura.

Napriek konštatovaniu, že tvorenie čísloviek kompozíciou je teoreticky neobmedzené, treba dodať, že aj zápisy čísloviek v texte sú orientované na prakticky použiteľné útvary, teda aj v nich sa uplatňuje kompozitná normalita.¹¹ Pri zložitých číslovkách typu *sedemdesiatdvatisícštyristoosemdesiaty šiesty* sa naša pozornosť sústreďuje na to, aby sme si v mysli tento útvar nejako rozčlenili na komponenty, čo nám umožní jeho význam vôbec mentálne uchopiť a pochopiť. A pri zápise čísloviek tohto typu skoro vždy využívame „dovolenie“ PSP 91 písať jednotlivé číslovkové stupne oddelene: *sedemdesiatdvatisíc štyristo osemdesiaty šiesty* (v prípade základných čísloviek v nominatíve oddeľovanie jednotiek od desiatok neplatí *sedemdesiatdvatisíc štyristo osemdesiatšesť*).

Nastavenie písať viacrádové číslovky spolu vzniklo z obavy, že pri rozčlenenom zápise číslovky by sa stratila jej konceptuálna jednota (Letz, 1935/36, s. 98). Predchádzajúci doklad ukazuje, že napriek rozčlenenosti je konceptuálna jednota pomenovania v prípade zložených čísloviek zachovaná. Súvisí to aj s vedomím, že číslovke v takejto podobe zodpovedá jeden číslicový zápis.

Takže aj z hľadiska kompozitných jazykových útvarov je istý počet koreňov normálny a za touto normalitou sú už len teoreticky možné kombinácie. Zápis rado-

¹⁰ Iným špecifikom čísloviek je, že patria medzi slovotvorne najpotentnejšie slová slovenčiny. Medzi prvou desiatkou sú štyri číslovky (*dva*, *jeden*, *štyri*, *tri*). 23 čísloviek má 10 a viac motivátov (Ološtiak – Ološtiaková, 2018, s. 165 – 166).

¹¹ Pripomeňme si konštatovanie J. Findru (2008), že bežnejší je pravopis, keď všetky číslovkové stupne zloženej (radovej) číslovky píšeme osve.

vej číslovky v podobe *sedemdesiatdvatisícštyristoosemdesiaty šiesty* sa javí skôr ako umelý konštrukt, aj keď ide o reprezentanta adjektíválií, ktoré sa ako kategoriálny druh vyznačujú tendenciou k písaniu dovedna (*dva milióny – dvojmiliónový*).

To, čo sme doteraz povedali, nám umožňuje konštatovať, že varírovanie medzi písaním komponentov vyššej číslovky spolu alebo oddelene je napojené na dve kritériá. Prvé kritérium je spomínaný „**princíp (ne)skloňovanosti**“, s ktorým pracoval už J. Damborský (1930, s. 241). Druhé kritérium, spomínané v PSP 57 ako „dlhý výraz“, môžeme podľa úvodných slov príslušnej poučky v PSP 91 nazvať „**kritériom zložitých prípadov**“, teda prípadov čísloviek s vyšším stupňom rádivosti.

2.1. KRITÉRIUM SKLOŇOVANOSTI

Pri tomto kritériu sa vychádza z konceptu, ktorý na základe súčasných pravopisných poučiek možno sformulovať takto: v zásade všetko píšeme spolu a komponenty oddeľujeme len v tých prípadoch, ak sa objaví okolnosť, ktorá realizáciu tejto zásady znemožňuje (výnimky z východiskového konceptu „všetko píšeme spolu“ sú substantívne číslovky *milión* a *miliarda*). Takouto „znemožňujúcou“ okolnosťou je skloňovanosť komponentov zloženej číslovky tvorenej len desiatkami a jednotkami, či už je táto kombinácia samostatnou lexémou, alebo súčasťou vyššej zloženej číslovky. Uplatňovanie tohto kritéria sa týka základných aj radových čísloviek. Z kritéria skloňovanosti vychádzajú podľa všetkého PSP 91, keďže sa upriamujú na vysvetlenie toho, kedy sa jednotky – prezentované ako výnimka – píše osve. Opieranie sa o kritérium skloňovanosti pri formulovaní pravidiel zápisu zložených čísloviek sa teda neprejavuje tak, že PSP 91 ukazujú kľúčové postavenie spojenia desiatok a jednotiek ako zloženín, v ktorých sa obidva číslovkové stupne skloňujú. Explicitne sa nespomína fakt, že stovky a tisícky sa vo vyšších zložených číslovkách nesklonujú, ani možnosť nesklonného variantného používania zložených čísloviek: *letecká katastrofa sa stala pred osemdesiatpäť rokmi/pred osemdesiatimi piatimi rokmi*.¹² V PSP 91 sa zreteľ na skloňovanosť čísloviek prejavuje tak, že sa forsíruje osobitný status jednotiek pri zápise čísloviek. Toto nastavenie pravdepodobne spôsobilo, že kritérium (ne)skloňovanosti sa v PSP neuplatnilo konzistentne. Pri tomto konštatovaní sa pristavíme bližšie.

Kodifikované podoby kombinácie „stovky/tisícky + jednotky“ sú v nominatíve základných aj radových čísloviek z hľadiska zápisu zhodné – píše sa spolu: *stodva – stodruhý*. Pri ohýbaní sa základná číslovka *stodva* píše oddelene (*sto dvoch*) a radová číslovka *stodruhý* sa píše spolu (*stodruhého*)¹³. Táto situácia v uvedených zlo-

¹² Pripúšťame, že tento typ informácie môže náležitejšie sprostredkovať gramatika.

¹³ Pre **základné číslovky** sa uplatňuje bod a) nasledujúceho pravidla: „V číslovkách od 21 vyššie píšeme oddelene od ostatnej časti jednotky: a) **pri skloňovaní** základných čísloviek, napr. *stodvadsiatich štyria muži, stodvadsiatich štyroch mužov, so stodvadsiatimi štyrmi mužmi*; b) v radových číslovkách, napr.

žených vyšších číslovkách vznikala preto, lebo v prípade radových a základných čísloviek existujú odlišné pravidlá, ktoré generujú v danej kombinácii opozíciu *sto dvoch* vs. *stodruhého*. Disparátne riešenie vzniklo napriek tomu, že nič nebráni „pri-lepiť“ skloňovanú jednotku (*dvoch, troch*) k nesklňovanej stovke (*sto, dvesto*), teda napr. *dvestodvoch*. Pri zložených číslovkách tvorených kombináciou desiatok a jednotiek nachádzame v prípade základných a radových čísloviek analógiu: *od dvadsiatich dvoch* a *od dvadsiateho druhého*. Tu sa kritérium skloňovanosti uplatnilo dôsledne, pretože sa skloňujú oba komponenty.

Inak povedané, doposiaľ platí, že:

- a) v **radových**¹⁴ číslovkách sa **oddeľujú jednotky od sklonných desiatok** (*dvadsiaty druhý*) a **neoddeľujú sa** (explicitne) **od nesklonných stoviek a tisícok** (*stodruhý, tisícdruhý*);
- b) v **základných** číslovkách sa takisto pri ohýbaní **oddeľujú jednotky od skloňovaných desiatok** (*dvadsiatich dvoch*) a, dost' nelogicky, **sa oddeľujú aj od nesklňovaných stoviek a tisícok** (*sto dvoch, tisíc dvoch*).

Túto disparátnosť pri **ohýbaných tvaroch** by bolo potrebné riešiť. Možno to urobiť minimálne dvoma spôsobmi.

1. Zjednotenie v prospech spojitého písania komponentov čísloviek

V tomto prípade je možné navrhnúť explicitnú modifikáciu spomínaného pravidla: „V číslovkách od 21 vyššie píšeme **oddelené** od ostatnej časti jednotky **pri skloňovaní základných čísloviek**.“ Urobilo by sa to pridaním informácie, že ak ide o kombináciu **stovky/tisíciky + jednotky (bez desiatok)**, tak sa jednotka od stoviek a tisícok neoddeľuje, podobne ako to je v radových číslovkách, kde sa takéto pravidlo (až od 2. vydania PSP z roku 1998) uplatňuje. Teda v ohýbaných tvaroch bez

stodvadsiaty štvrtý účastník, stodvadsiateho štvrtého účastníka, v tisícdeväťstoosemdesiatom piatom roku“ (PSP 91, s. 44). Bod b), teda platnosť oddeleného písania jednotiek v **radových číslovkách**, sa modifikuje vo vydaní PSP 98 takto: „**Spolu sa píšú radové číslovky zložené z jednotiek, stovák a tisícok**, napr. *stoprvý, dvetisíc druhý*“ (PSP 98, s. 24). To značí, že sa píše *stodvadsiaty druhý, stodvadsiateho druhého* (s oddelenými jednotkami), ale *stodruhý, stodruhého* (s pripojenými jednotkami). Poučený používateľ uvidí súvislosť s príznakom nesklňovanosti číslovky *sto* stojacej pred číslovkou *druhý*. Treba povedať, že formulácia samotného pravidla je problematická (až príklady objasňujú, že ide o prípad „stovka + jednotka“, „tisíčka + jednotka“, a nie len o prípad „tisíčka + stovka + jednotka“). V PSP 91 sa explicitne nehovorí, že sa to týka nielen jednotiek v užšom zmysle, ale aj čísloviek so sufikoidom *-násť* (11 – 19) a okrúhlych desiatok (20 – 90), hoci by sa ich to týkať malo. Možno je to preto, lebo sa tento spojitý spôsob zápisu dáva do (nie explicitného) protikladu s oddeleným písaním jednotiek, ak sú v kombinácii s desiatkami. To, že spôsob písania dovedna typu *stodruhý* sa týka ako nominatívu/akuzatívu, tak aj nepriamych pádov (*sto-druhého*), sa v poučke nehovorí a toto doplnenie poskytuje až usmernenie z webovej jazykovej poradne. Tento fakt nemusí byť používateľovi až taký zřejmý, ak si porovná riešenie týkajúce sa analogických základných čísloviek *stodva – sto dvoch*, kde sa odlišuje zápis nominatívu od zápisu ohýbaných tvarov.

¹⁴ V prípade radových čísloviek od 1. do 99. možno použiť aj termín sklonnosť/nesklonnosť, pretože ide o flektívne adjektíválum a (základné) číslovky *sto* a *tisíc* sú ako komponent zložených radových čísloviek vďaka tejto „dodatocnej“ funkcii tiež systémovo nesklonné.

desiatok bude *stodvoch*, *tisíc dvoch*, podobne ako je *stodruhého*, *tisíc druhého*. Takže spomínané číselné kombinácie budú zjednotené smerom k písaniu komponentov **dovedna pri ohýbaní**. Toto riešenie by zjednocovalo zápis základných a ohýbaných tvarov nielen v radových číslkách (*stodruhý* a *stodruhého*), ale aj v základných číslkách (*stodva* aj *stodvoch*).

2. Zjednotenie v prospech oddeleného písania komponentov čísloviek

Bolo by možné zrušiť poučku „**spolu** sa píšú **radové číslkovky zložené z jednotiek, stovák a tisícok**, napr. *stoprvý*, *dvatisíc druhý*“ dodatočne vloženú do PSP 98. Jednotky v radových číslkách bez desiatok by sa potom písali oddelene tak, ako sa píšú v radových číslkách s desiatkami: *dvadsiaty druhý* aj *sto druhý*. Takže relevantné číselné kombinácie základných a radových čísloviek bez desiatok by sa pri ohýbaní zjednotili smerom k písaniu komponentov oddelene: nielen *sto dvoch*, *tisíc dvoch* aj *sto druhého*, *tisíc druhého*. Toto riešenie umožňuje oddelené písanie jednotiek v zložených základných aj radových číslkách bez desiatok (*sto dvoch*, *sto druhý*, *sto druhého*) okrem nominatívu základnej číslkovky (typ *stodva*).

Prvé riešenie zjednocujúce písanie tohto typu zložených čísloviek dovedna by bolo síce logicky konzistentné (išlo by o dôsledné uplatnenie kritéria skloňovanosti/neskloňovanosti), ale nereflektovalo by jazykovú prax. To isté sa týka druhého riešenia, ktoré je navyše nekonzistentné. Jazyková prax je rozkolísaná tak, ako to svojho času konštatoval L. Dvonč (1954) v súvislosti s kritikou nekonzistentných pravidiel uvádzaných v PSP 53 a poukázaním na nesúlad poučiek a jazykovej praxe. V práci *Dynamika slovenskej morfológie* používa autor variantné formy zápisu rozoberaného typu čísloviek: *stodva*, *stodesať* i *sto päť*; *stodvoch* i *sto dvoch*; *sto deväťdesiatich deviatich* i *stopäťdesiatich piatich* (Dvonč, 1984, s. 92). Autor daný stav opísal takto: „V bežnej praxi je pri skloňovaní značná neistota. Skloňovanie, aj keď sa spomína v literatúre, nie je dôkladnejšie preskúmané na konkrétnom materiáli, preto nemožno robiť definitívnejšie závery.“

2.1.1. Aká je súčasná jazyková prax?

My pripisujeme výskytu variantných foriem zložených čísloviek okrem iného aj vágnosti a nekonzistentnosti poučiek v PSP 91 a PSP 98. Niektorí používatelia v skloňovaných číslkách od 21 vyššie oddeľujú jednotky od predchádzajúcej číslkovky dôsledne všade, teda bez ohľadu na prítomnosť/absenciu desiatok – analogicky s tvarom *dvadsiatich dvoch* píšú aj *sto dvoch*, *tisíc dvoch*. Spomínané pravidlo v PSP 91 podobnú interpretáciu umožňuje a analýza dokladov z korpusu *Omnia Slovaca III* ukazuje, že tento spôsob písania mierne prevažuje. Časť používateľov sa riadi presvedčením, že podobne ako pri radových číslkách sa skloňovaná jednotka pripája k neskloňovanej stovke/tisícke priamo – *stodvoch*, *tisíc dvoch*. Aj keď je tento zápis v menšine, z hľadiska pomeru ide o regulárny variant k podobe *sto dvoch*;

časť používateľov tieto poučky nechápe alebo chápe, ale nevidí v tom logiku (*stodva*, *sto dvoch*, *stodruhý*, *stodruhého*) a riadi sa momentálnou intuíciou. V spomínanom korpuse sa popri 136 výskytoch kodifikovaného tvaru *stodva* vyskytuje 9-krát aj podoba *sto dva*, popri kodifikovanom tvare *sto štyroch* (15-krát) nachádzame takmer v paritnom pomere nekodifikovaných podobu *stoštyroch* (o jeden výskyt menej), podoby radovej číslovky *stotretí* a *sto tretí* sú v pomere 29 : 16, *dvetisícprvý* a *dvetisíc prvý* majú rovnaký výskyt atď. Aj v prípade stoviek s okrúhlymi desiatkami sa pri skloňovaní objavuje zápis s oddelenými komponentmi (*sto dvadsiatich* (100-krát), *sto tridsiatich* (38-krát)), ale podoba so zložkami písanými dovedna (*stodvadsiatich* (236-krát), *stotridsiatich* (87-krát)) jasne prevažuje.

Pravidlo z PSP 98 o písaní „stoviek/tisícok + jednotiek“ v radových číslovkách dovedna sa teda v bežnej praxi nedodržiava. Neberie sa do úvahy ani v novej didaktickej literatúre, napr. v učebnici *Slovenčina a poľština* (Sokolová a kol., 2012, s. 216) sa uvádza doklad *V knihe chýbala dvesto šiesta strana, tisíc dvesto dvadsiata prvá strana a tisíc prvá strana*.

Stav v jazykovej praxi, teda výskyt variantných zápisov zložených čísloviek u bežných používateľov aj u lingvistov, sa týka nielen dvojíc „stovky + jednotky“ a „tisícky + jednotky“ (teda ide o vyššie zložené číslovky bez desiatok), ale aj spomínaných „-nášť-ok“, okrúhlych desiatok, spojení „tisícky + stovky“. Teda riešenia navrhované vyššie v bodoch 1. a 2. by len vytrhli istý okruh zložených čísloviek z problematiky zápisu zložených čísloviek ako celku.

Ak by sme v poučke, že pri radových číslovkách píšeme kombináciu „stovky/tisícky + jednotky“ dovedna, pripustili aj písanie oddelene, teda variantnosť (*stodruhý/sto druhý*, *stodruhého/sto druhého*, *tisícruhý/tisíc druhého*), tak by sme opäť riešili len istý fragment z okruhu radových čísloviek a celú problematiku pravopisu zložených čísloviek ako komplexného celku by sme ešte viacej znejasnili.

Širší rámec pre riešenie problematiky variantného zápisu zložených čísloviek poskytuje spomínané kritérium zložitých prípadov.

2.2. KRITÉRIUM ZLOŽITÝCH PRÍPADOV

Poučka aplikujúca toto kritérium v PSP 91 znie: „**V zložitých prípadoch možno na zvýšenie prehľadnosti oddeľovať tisícky, stovky a desiatky s jednotkami.**“ Použitie tohto kritéria sa v PSP ilustruje len na **základnej štvormiestnej číslovke** a v odporúčaníach webovej jazykovej poradne možno čítať, že v radových číslovkách sa píše oddelene len jednotky (ak sú spolu s desiatkami). Iné oddelené písanie sa nespomína.¹⁵ O variantnom zápise pri radových číslovkách sa teda v PSP 91 ani v poradni neuvažuje.

¹⁵ Predpis neoddeľovať žiadne časti zloženej radovej číslovky okrem jednotiek nie je úplne akceptovateľný. A v textoch sa ani neakceptuje. Okrem menej zložitých prípadov (relatívne ľahko

Viacero dôvodov hovorí pre to, **aby sa pravidlo o možnosti oddeľovania číselných rádo- (stupňov) aplikovalo aj na radové číslovky**. Pred tým si skúsme odpovedať na otázku, čo budeme pokladať za **zložené prípady**.

Pretože v pravidle sa hovorí o možnosti oddeľovania tisícok a stoviek, tak za kandidátov na oddelené písanie môžeme pokladať prakticky všetky vyššie zložené **základné aj radové číslovky začínajúce sa od 101, resp. 101. vyššie**.

Pretože nielen štvormiestne alebo trojmiestne, ale aj dvojmiestne číslovky obsahujú stovky a tisícky, potom kombinácie „**tisícky a/alebo stovky + jednotky/-nást'-ky/okružle desiatky**“ by bolo možné písať variantne – **spolu aj oddelene**.

Pri **vyšších základných číslkoch** v základnom tvare to bude vyzeráť takto: *stodva/sto dva, tisíc dva/tisíc dva, tritísícosemstopäť/tritísíc osemsto päť, osemtisícdeväťsto/osemtisíc deväťsto, osemdesiatdvatisíc sedemstopäť/osemdesiatdvatisíc sedemsto päť*.

Dvojaký zápis by bol, pochopiteľne, možný **aj pri vyšších radových číslkoch**: *stodvadsiaty/sto dvadsiaty, stojedenásty/sto jedenásty, stodruhý/sto druhý, stodruhého/sto druhého; tisíc druhý/tisíc druhý, tisíc druhého/tisíc druhého; stotrinásty/sto trinásty, tisícosemstopiatom/tisíc osemsto piatom, osemtisícdeväťstý/osemtisíc deväťstý, osemdesiatdvatisíc sedemstopiatom/osemdesiatdvatisíc sedemsto piatom* (toto nie je v intenciách PSP 91, ale v intenciách jazykovej praxe to je).

Dá sa povedať, že kritérium zložitých prípadov, pomocou ktorého sa usilujeme riešiť variantnosť v oblasti vyšších zložených čísloviek konzistentne, eliminuje uplatňovanie kritéria skloňovanosti v tej podobe, v akej bolo aplikované na styku nesklonných stoviek/tisícok a sklonných jednotiek vo vyšších základných aj radových číslkoch. Rozširujeme ho aj na ďalšie sklonné číslovky, teda širšie chápané jednotky (explicitne od 1 do 19), okružle desiatky (bez jednotiek; explicitne od 20 do 90) a aj na kombinácie tisícok a stoviek.

Kritérium skloňovanosti ostáva v plnej platnosti pri kombinácii „desiatky + jednotky“. Podoby tejto kombinácie sú v základných a radových číslkoch zdôvodniteľne odlišné. V **základných číslkoch** sa kombinácia „desiatky + jednotky“ píše v **základnom** tvare len **dovedna** (*dvadsaťdva*) a v **ohýbaných** tvaroch len **oddelene** (*dvadsiatich dvoch*). V **radových číslkoch** sa komponenty tejto kombinácie píše vždy (v základných aj ohýbaných tvaroch) iba **oddelene** (*dvadsiaty druhý, dvadsiateho druhého*).

zrakovo vnímateľných napriek tomu, že sú napísané spolu) typu *stodvadsiaty štvrtý, tisícštvrtý, stoštvrtý, stovadsiaty, tisícstovadsiaty* sú tu aj iné prípady. Treba rátať s faktom, že stovky a tisícky sa môžu vyskytovať v podobe viackoreňových kompozít: stovky ako dvojkoľňové (*štyristo*) a tisícky až štvorkoreňové (*tristopäťdesiatdvatisíc*). Ak sa za ne pripájajú číslovky nižších rádo- (stupňov), potom číslovka môže dosiahnuť podobu neprehľadnej skrumáže (*tristopäťdesiatdvatisícdeväťstoštyridsiaty ôsmy*). Námietka, že používatelia také číslovky píše spravidla v čísllicovej podobe, nepredstavuje teoretické riešenie nastoleného problému. Je to len konštatovanie toho, že používatelia sa uchýľujú k alternatívnemu riešeniu, ktoré formálne leží na inej rovine.

V nasledujúcej časti ukážeme, ako by bolo možné sformulovať poučky o variantných zápisoch zložených základných a radových čísloviek.

2.3. PRAVIDLÁ ZÁPISU ZLOŽENÝCH ČÍSLOVIEK

2.3.1. Zápis zložených základných čísloviek

Kombinácia „desiatky + jednotky“, teda zložené číslovky typu *dvadsaťdva*, sa **v základnom tvare** píše **vždy spolu**.¹⁶ V **tvare mužskej osoby** a **pri skloňovaní** sa **jednotka odpája od desiatky** a **píše sa vždy osobitne**: *dvadsiati dvaja*, *dvadsiatich dvoch*, *dvadsiatim dvom*, *dvadsiatimi dvoma*.¹⁷ Je to zložená číslovka, ale nepatrí medzi vyššie zložené.

Za vyššie zložené základné číslovky sa považujú číslovky od 101 vyššie¹⁸. V týchto číslovkách sa číslokové stupne (tisícky, stovky, desiatky, jednotky) môžu písať **spolu aj oddelene** (*stodva/sto dva*, od *stodvoch/sto dvoch*; *dvestojedenásť/dvesto jedenásť*, *päťstoosemdesiat/päťsto osemdesiat*; *osemtisíc dva/osemtisíc päť*; *osemtisíc päťsto dva/osemtisíc päťsto dva*) okrem prípadu, keď obsahujú kombináciu „desiatky + jednotky“, kde sa v základnom tvare píše desiatky s jednotkami **vždy dovedna** (*dvetisíc tristo dvadsaťdva* aj *dvetisíc tristo dvadsať dva*) a pri skloňovaní sa jednotky píše **vždy** (v oboch variantoch) **oddelene** od desiatok (*dvetisíc tristo dvadsiatich dvoch* aj *dvetisíc tristo dvadsiatich dvoch*).

2.3.2. Zápis zložených radových čísloviek

Kombinácia „desiatky + jednotky“, teda zložené číslovky typu *dvadsiaty prvý*, nemajú variantný zápis spolu a oddelene. Jednotky sa tu píše **vždy – v základnom aj skloňovanom tvare – oddelene od desiatok**: *dvadsiaty prvý* aj *dvadsiateho prvého*. Je to zložená číslovka, ale nepatrí medzi vyššie zložené.

Za vyššie zložené radové číslovky sa považujú číslovky od 101. vyššie. V týchto číslovkách sa číslokové stupne (tisícky, stovky, desiatky, jednotky) môžu písať **spolu aj oddelene** (*stoprvý/sto prvý*; *stoprvého/sto prvého*; *dvestotrinásť/dvesto trinásť*, *dvestotrinásť/dvesto trinásť*; *deväťstotridsiaty/deväťsto tridsiaty*; podobne *tisícprvý/tisíc prvý*, *tisícprvého/tisíc prvého*, *osemtisíc dvesto stoprvý/osemtisíc dvesto prvý* atď.) **okrem prípadu**, keď obsahujú kombináciu „desiatky + jednotky“, v ktorej sa **jednotky** (v základnom tvare aj pri skloňovaní) píše **vždy oddelene** od desiatok (*dvetisíc tristo štyridsiaty druhý* aj *dvetisíc tristo štyridsiaty druhý*; *dvetisíc tristo štyridsiateho druhého*, *dvetisíc tristo štyridsiateho druhého*).

¹⁶ Podoba vyjadrujúca kategóriu mužskej osoby sa píše vždy (v základnom tvare aj pri skloňovaní) oddelene *dvadsiati dvaja muži*, *dvadsiatim dvom mužom* a podobne.

¹⁷ Číslovka *dvadsaťjeden* (-dna, -dno) a všetky kombinácie „desiatka + jeden“ (*tridsaťjeden*, *deväťdesaťjeden*) sú nesklonné. Nerealizuje sa v nich ani kategória mužskej osoby. Ak chceme tieto obmedzenia prekonať, musíme použiť variant *jedenadvadsať* – od *jedenadvadsiatich*, *jedenadvadsiati* muži.

¹⁸ Vo vyšších zložených číslovkách sa *milióny* a *miliardy* píše vždy oddelene.

Na záver tejto časti možno konštatovať, že z pohľadu navrhovaných oddelených zápisov číslkových stupňov jestvuje len jedna výnimka a to je zápis neskloňovanej číslvky zloženej z desiatok a jednotiek (typ *dvadsaťdva*), ktorá sa vždy píše spolu, či už vystupuje ako samostatná číslvka, alebo ako komponent vyššej číslvky (*dvadsaťdva*, *tristodvadsaťdva*, *tristo dvadsaťdva*).

2.4. PREHĽAD MOŽNOSTÍ UVÁDZANIA ČÍSLOVIEK

Po zhodnotení rozkolísanej jazykovej praxe a nie celkom konzistentných poučiek v oblasti písania zložených čísloviek sme predložili návrhy, ktoré sa usilujú daný stav zohľadniť a riešiť. V tejto časti pripájame názorné tabuľky¹⁹, v ktorých ilustrujeme na konkrétnych príkladoch variantný spôsob uvádzania zložených čísloviek v základnom aj skloňovanom tvare. Aj keď sa táto štúdia venuje primárne možnosti variantného zápisu zložených čísloviek, treba – aj pomocou nasledujúcich tabuliek – pripomenúť, že pravopis čísloviek obsahuje aj úseky, v ktorých sa s variantnosťou neuvažuje, či už z podstaty veci (simplexné číslvky prvej desiatky + *sto*, *tisíc*; odvodené číslvky typu *jedenásť* a typu *dvadsať*), alebo vďaka stabilizovanej pravopisnej konvencii (číslvkové kompozitá typu *dvesto* a *dvetisíc*²⁰).

Na tomto mieste sa pristavíme pri pomenovaní **zložené číslvky**. V priebehu doterajšieho textu sme toto pomenovanie používali na označenie čísloviek, ktoré sú slovotvornými kompozitami obsahujúcimi číslvky rozličných rádov (jednotky, desiatky, stovky, tisícky). Táto vlastnosť je pravopisne relevantná.

Pri zložení vytvorenej v rámci jedného číslkového rádu ako *dvesto*, *dvetisíc*, *dvestopäťdesiatistisíc* nepoužívame pomenovanie zložené číslvky. Číslvky *sto* a *päťsto* sú vyššie číslvky (slovotvorne je *päťsto* zloženina) a číslvka *stopäť*, resp. *sto päť* je **vyššia zložená číslvka**.

Kombinácie od 21 do 99 (desiatky + jednotky) nepatria, ako sme naznačili v predchádzajúcej časti, medzi vyššie zložené číslvky. Pre rad spomínaných špecifik by bolo vhodné mať k dispozícii osobitné označenie pre túto skupinu. Ponúka sa spojenie **nižšie zložené číslvky**.

Z povedaného vyplýva, že časť čísloviek uvedených v tabuľke nemá variantné pravopisné podoby, ale len dva, resp. tri gramatické tvary generované kategóriou rodu (*jeden*, *jedna*, *jedno*; *dva*, *dve*) a/alebo kongruenčnou kategóriou mužskej oso-

¹⁹ Návrh rozšírenej tabuľky pripravila Nicol Janočková.

²⁰ Typ *dvesto* je prakticky nesklonný a typ *dvetisíc* sa skloňuje obyčajne vtedy, ak syntakticky neurčuje substantívum (napr. v spojení *počet členov sa blíži k dvom tisícom*). Ak v prívlastkovej pozícii takáto číslvka určuje substantívum, tak sa spravidla používa ako nesklonná. Túto jej vlastnosť reflektuje aj *Morfológia* (1966. s. 329): „Zložené číslvky s *tisíc* sa obyčajne neskloňujú, napr. *päťtisíc robotníkov*, *od päťtisíc robotníkov*.“ V korpuse *Omnia Slovaca III* je 77 výskytov spojenia *od päťtisíc*, 7 výskytov spojenia *od piatich tisíc* a 1 spojenie *od piatich tisícov*. Číslvky, ktoré vyjadrujú počet tisícov v desiatkach alebo stovkách sa pri určovaní substantív skloňujú ešte menej.

by (*dva, dve, dvaja; dvanásť, dvanásť; dvadsať, dvadsiati; dvadsaťdva, dvadsiati dvaja*). Túto kategóriu majú formálne vyjadrenú len simplexné a odvodené číslovky (okrem *sto* a *tisíc*). Sprostredkovane aj zložené číslovky.

V nižších zložený **základných** číslovkách sa príznak oddeleného a spojitého písania distribuuje komplementárne v závislosti od opozície základný tvar pre všetky rody (*dvadsaťtri*) vs. tvar mužskej osoby (*dvadsiati traja*) + ohýbané tvary (*dvadsiatic troch*). Teda nejde o pravopisné varianty. V nižších zložených **radových** číslovkách ide o výlučné oddelené písanie.

Možnosť variantného – oddeleného aj spojitého – zápisu majú len **vyššie zložené číslovky**.

V tabuľkách (s výnimkou číslovky *dva*) sa po základnom (rodovo neutrálnom) tvare číslovky uvádza na druhom mieste kongruenčný tvar mužskej osoby (s výnimkou zložených čísloviek končiacich sa na číslovku *jeden*) a na tretej pozícii sa uvádza podoba danej číslovky v genitíve, ktorý je spoločný pre číslovkové aj kongruenčné skloňovanie.

2.4.1. Možnosti variantného uvádzania základných čísloviek

- 2 dva, dve, dvaja; dvoch
- 12 dvanásť, dvanásť; dvanástich
- 20 dvadsať, dvadsiati; dvadsiatic
- 21 dvadsaťjeden – nesklonné, bez kongruenčnej kategórie mužskej osoby²¹
- 22 dvadsaťdva – pri všetkých substantívach základný tvar (porov. *dvadsaťdva žien, detí* a *dve ženy, deti*)²²; pri mužskej osobe aj kongruenčný tvar *dvadsiati dvaja; dvadsiatic dvoch*
- 23 dvadsaťtri, dvadsiati traja; dvadsiatic troch
- 101 stojeden / sto jeden – nesklonné, bez kongruenčnej kategórie mužskej osoby
- 102 stodva / sto dva, stodvaja / sto dvaja; stodvoch / sto dvoch
- 112 stodvanásť / sto dvanásť, stodvanásť / sto dvanásť; stodvanástich / sto dvanástich
- 120 stodvadsať / sto dvadsať, stodvadsiat / sto dvadsiati; stodvadsiatich / sto dvadsiatic
- 122 stodvadsaťdva / sto dvadsaťdva, stodvadsiat dvaja / sto dvadsiati dvaja; stodvadsiatich dvoch / sto dvadsiatic dvoch
- 322 tristodvadsaťdva / tristo dvadsaťdva, tristodvadsiat dvaja / tristo dvadsiati dvaja; tristodvadsiatich dvoch / tristo dvadsiatic dvoch
- 1 002 tisíc dva / tisíc dva, tisíc dvaja / tisíc dvaja; tisíc dvoch / tisíc dvoch

²¹ V inverznej podobe sklonné a vyjadrujúce kongruenčnú kategóriu mužskej osoby: *jedenadvadsať – jedenadvadsiati; jedenadvadsiatic*.

²² Platí to aj pre ďalšie číslovky 102, 122, 322 atď.

- 1 012 tisícdvanásť / tisíc dvanásť, tisícdvanásti / tisíc dvanásti; tisícdvanástich / tisíc dvanástich
- 1 020 tisícdvadsať / tisíc dvadsať, tisícdvadsiati / tisíc dvadsiati; tisícdvadsiatich / tisíc dvadsiatich
- 1 022 tisícdvadsaťdva / tisíc dvadsaťdva, tisícdvadsiati dvaja / tisíc dvadsiati dvaja; tisícdvadsiatich dvoch / tisíc dvadsiatich dvoch
- 1 100 tisícsto / tisíc sto
- 1 102 tisícstodva / tisíc sto dva, tisícstodvaja / tisíc sto dvaja; tisícstodvoch / tisíc sto dvoch
- 1 112 tisícstodvanásť / tisíc sto dvanásť, tisícstodvanásti / tisíc sto dvanásti; tisícstodvanástich / tisíc sto dvanástich
- 1 120 tisícstodvadsať / tisíc sto dvadsať, tisícstodvadsiati / tisíc sto dvadsiati; tisícstodvadsiatich / tisíc sto dvadsiatich
- 1 122 tisícstodvadsaťdva / tisíc sto dvadsaťdva, tisícstodvadsiati dvaja / tisíc sto dvadsiati dvaja; tisícstodvadsiatich dvoch / tisíc sto dvadsiatich dvoch
- 3 322 tritísictristodvadsaťdva / tritísic tristo dvadsaťdva, tritísictristodvadsiatich dvoch / tritísic tristo dvadsiatich dvoch
- 543 326 päťstoštyridsaťtritísictristodvadsaťšesť / päťstoštyridsaťtritísic tristo dvadsaťšesť, päťstoštyridsaťtritísictristodvadsiatich šiesti / päťstoštyridsaťtritísic tristo dvadsiati šiesti; päťstoštyridsaťtritísictristodvadsiatich šiestich / päťstoštyridsaťtritísic tristo dvadsiatich šiestich
- 1 234 567 milión dvestotridsaťštyritisícpäťstošesťdesiatšesťdesem / milión dvestotridsaťštyritisícpäťstošesťdesiatšesťdesiatich siedmi / milión dvestotridsaťštyritisícpäťstošesťdesiatich siedmi; milión dvestotridsaťštyritisícpäťstošesťdesiatich siedmich / milión dvestotridsaťštyritisícpäťstošesťdesiatich siedmich
- 5 234 567 päť miliónov dvestotridsaťštyritisícpäťstošesťdesiatšesťdesem / päť miliónov dvestotridsaťštyritisícpäťstošesťdesiatšesťdesiatich siedmi / päť miliónov dvestotridsaťštyritisícpäťstošesťdesiatich siedmi; päť miliónov dvestotridsaťštyritisícpäťstošesťdesiatich siedmich / päť miliónov dvestotridsaťštyritisícpäťstošesťdesiatich siedmich

2.4.2. Možnosti variantného uvádzania radových číselníkov

2. druhý
12. dvanásť
20. dvadsiaty
22. dvadsiaty druhý; dvadsiateho druhého

102. stodruhý / sto druhý; stodruhého /sto druhého
 112. stodvanásť / sto dvanásť; stodvanásťteho /sto dvanásťteho
 120. stodvadsať / sto dvadsať; stodvadsaťteho / sto dvadsaťteho
 122. stodvadsať druhý / sto dvadsať druhý; stodvadsaťteho druhého /sto dvadsaťteho druhého
 322. tristodvadsať druhý / tristo dvadsať druhý; tristodvadsaťteho druhého / tristo dvadsaťteho druhého
 1 002. tisícdruhý / tisíc druhý; tisícdruhého / tisíc druhého
 1 012. tisícdvanásť / tisíc dvanásť; tisícdvanásťteho / tisíc dvanásťteho
 1 020. tisícdvadsať / tisíc dvadsať; tisícdvadsaťteho / tisíc dvadsaťteho
 1 022. tisícdvadsať druhý / tisíc dvadsať druhý; tisícdvadsaťteho druhého / tisíc dvadsaťteho druhého
 1 100. tisícstý / tisíc stý; tisícstého / tisíc stého
 1 102. tisícstodruhý / tisíc sto druhý; tisícstodruhého / tisíc sto druhého
 1 112. tisícstodvanásť / tisíc sto dvanásť; tisícstodvanásťteho / tisíc sto dvanásťteho
 1 120. tisícstodvadsať / tisíc sto dvadsať; tisícstodvadsaťteho / tisíc sto dvadsaťteho
 1 122. tisícstodvadsať druhý / tisíc sto dvadsať druhý; tisícstodvadsaťteho druhého / tisíc sto dvadsaťteho druhého
 3 322. tritísictristodvadsať druhý / tritísic tristo dvadsať druhý; tritísictristodvadsaťteho druhého / tritísic tristo dvadsaťteho druhého
 543 326. päťstoštyridsaťtritísictristodvadsať šiesty / päťstoštyridsaťtritísic tristo dvadsať šiesty; päťstoštyridsaťtritísictristodvadsaťteho šiesteho / päťstoštyridsaťtritísic tristo dvadsaťteho šiesteho
 1 234 567. milión dvestotridsaťštyritisícpäťstošesťdesať siedmy / milión dvestotridsaťštyritisíc päťsto šesťdesať siedmy; milión dvestotridsaťštyritisícpäťstošesťdesaťteho siedmeho / milión dvestotridsaťštyritisíc päťsto šesťdesaťteho siedmeho
 5 234 567. päť miliónov dvestotridsaťštyritisícpäťstošesťdesať siedmy / päť miliónov dvestotridsaťštyritisíc päťsto šesťdesať siedmy; päť miliónov dvestotridsaťštyritisícpäťstošesťdesaťteho siedmeho / päť miliónov dvestotridsaťštyritisíc päťsto šesťdesaťteho siedmeho

3. ZHRNUTIE A ZÁVER

Pre perspektívne PSP predkladáme v oblasti čísloviek nasledujúce návrhy.

Pri riešení pravopisnej problematiky čísloviek sa predchádzajúci autori orientovali na niektorý z týchto zreteľov: a) na skloňovanosť komponentov zloženej číslov-

ky; b) na „jednoduchosť a praktickosť“ sformulovaných pravidiel zápisu; c) na jazykovú prax.

Navrhujeme uprednostniť ohľad na jazykovú prax, ale neignorovať ani ostatné zretele. Reflexia praxe sa uplatnila aj v tejto štúdii. Opierame sa o údaje z korpusových zdrojov zachytávajúce variantné zápisy kompozitných čísloviek vyšších hodnôt. Zistenia uverejnené v starších prácach iných autorov potvrdzujú predpoklad, že ide o dlhodobý pravopisný trend.

V *Morfológii* sa vyskytujú terminologické spojenia *vyššie číslovky*, *vyššie zložené číslovky*, *zložené radové číslovky od 101.*; v rozličných vydaniach PSP sa stretávame s vágnejšími pomenovaniami typu *dlhý výraz*, *zložitý prípad* [čísllovky]. Sú chápané ako kritérium možného oddeleného zápisu komponentov číslovky. Pojmový obsah týchto pomenovaní nebol jasne vymedzený. Preto pri riešení problematiky variantného zápisu vyšších čísloviek **navrhujeme opierať sa o koncept zloženosti**, ktorý by popri slovotvornom význame spájania koreňov obsahoval podmienku, aby **spájajúce sa komponenty označovali rozličné číslovkové stupne/rády**: jednotky (1 až 19), desiatky, stovky a tisícky. **Navrhujeme rozlišovať nižšie a vyššie zložené číslovky.**

Nižšie zložené základné číslovky (v hodnote od 21 do 99) **variantný zápis nemajú** a ani sa o ňom neuvažuje, hoci z hľadiska slovenskej morfológie predstavujú nezvyčajný jav v tom zmysle, že kompozitum sa v procese skloňovania mení na slovné spojenie – *dvadsaťdva*, *dvadsiatich dvoch*; porov. odlišnú českú a poľskú pravopisnú konvenciu: *dvacet dva*, *dvaceti dvou*; *dwadzieścia dwa*, *dwudziestu dwóch*. Podobu slovného spojenia má táto číslovka aj v špecializovanom základnom tvare určenom na číselnú charakteristiku mužskej osoby (*dvadsiati dvaja* úradníci). **Nižšie zložené radové číslovky** (v hodnote od 21. do 99.) sa v základnom tvare aj v ohýbaných tvaroch píšú **vždy ako dve slová**, teda desiatky a jednotky oddelene (*dvadsiaty prvý*, *dvadsiateho prvého*).

Variantný zápis navrhujeme pre **vyššie zložené číslovky**, teda pre základné a radové číslovky od *stojeden/sto jeden* vyššie a *stoprvý/sto prvý* vyššie. Treba pripomenúť, že vyššie zložené číslovky končiace sa na číslovku *jeden* (podobne ako typ *dvadsaťjeden*) sú nesklonné a nemajú kategóriu mužskej osoby.

Vo **vyšších zložených základných číslovkách** môžeme písať vyššie číslovkové stupne – stovky a tisícky – spolu s ostatnými komponentmi aj oddelene od nich (*stodva/sto dva*, *stodvoch/sto dvoch*; *dvestojedenásť/dvesto jedenásť*, *päťstoosemdesiatich/päťsto osemdesiatich*; *osemtisícpäťstodva/osemtisíc päťsto dva*) a kombináciu „desiatky + jednotky“ píšeme so zreteľom na jej vlastné pravopisné pravidlá – nerozdeľovanie kombinácie v základnom tvare a oddeľovanie jednotky v ohýbaných tvaroch + v tvare mužskej osoby (*dvetisícristodvadsaťdva/dvetisíc tristo dvadsaťdva*; *dvetisícristodvadsiat dvaja/ dvetisíc tristo dvadsiati dvaja*, *dvetisícristodvadsiatich dvoch/dvetisíc tristo dvadsiatich dvoch*).

Aj vo vyšších zložených radových číslovkách treba prihliadať na prítomnosť kombinácie „desiatky + jednotky“, v ktorej sa **jednotky píšú vždy oddelene od desiatok**, teda aj vo variante, v ktorom sú ostatné komponenty napísané spolu (*dvetisíctristoštyridsiaty druhý* aj *dvetisíc tristo štyridsiaty druhý*; *dvetisíctristoštyridsiateho druhého* aj *dvetisíc tristo štyridsiateho druhého*).

Variantné zápisy vyšších zložených číselníkov by boli z hľadiska kodifikovanej spisovnosti rovnocenné. Na prvom mieste by v príručke bol uvedený variant písaný dovedna, pretože frekvenčne dominuje (v niektorých prípadoch jasne, v iných takmer nebadane alebo vôbec). Okrem toho je daný variant súčasťou doteraz platnej kodifikácie. Teda v prvom rade, ako sme boli povedali, berieme ohľad na jazykovú prax. Nazdávame sa, že aj komplexnosť číselkového výrazu, teda počet koreňov určitej číselky, môže byť kritériom pri rozhodovaní sa o variante. Porov. číselky *stodvadsať/sto dvadsať*, *dvetisícôsmy/dvetisíc ôsmy* a *sedemdesiatdvatisícštyristo-osemdesiatšesť/ sedemdesiatdvatisíc štyristo osemdesiatšesť*.

Popri ohľade na existenciu variantov a ich pomer v **jazykovej praxi** má zmysel pozrieť sa aj na druhú kritériovo dôležitú vlastnosť navrhovaného riešenia: **na jednoduchosť, praktickú použiteľnosť pravopisnej poučky**. V tomto zmysle má, nazdávame sa, výhodu **variant s oddelenými zápsmi číselkových stupňov**, pretože formulácia poučiek o písaní vyšších základných aj radových číselníkov určených pre širšiu verejnosť je jednoduchšia. V **základných** číselkách od 101 vyššie platí v tvare mužskej osoby a pri skloňovaní pravidlo o možnom oddelenom písaní číselkových stupňov, teda tisícok, stoviek, desiatok a jednotiek, bezvýnimočne a výnimka týkajúca sa spojitého písania kombinácie „desiatky + jednotky“ platí len v základnom tvare. V **radových** číselkách od 101. vyššie sa všetky číselkové stupne v rôznych vzájomných kombináciách môžu písať oddelene bez ohľadu na to, či sú v základnom, alebo skloňovanom tvare.

Pri nižších zložených číselkách sme konštatovali istú nezvyčajnosť v rámci ich kompozitnosti, teda zmenu kompozita na slovné spojenie za istých podmienok. Logické zdôvodnenie tohto javu sa opiera o skloňovanosť oboch komponentov nižšej zloženej číselky. Táto vlastnosť sa teda „neznefunkčňuje“ v procese ohýbania ani pri prvom komponente (pri druhom komponente je jej zachovávanie zvyčajné). **Skloňovanosť komponentov** je tretie spomínané kritérium, na ktoré sa odvolávali, resp. odvolávajú pravopisné riešenia. V doterajšej kodifikácii platí oddeľovanie jednotiek od predchádzajúcej číselky pri skloňovaní aj pre stovky a tisíceky, teda *sto-dva – sto dvoch*, *sto dvaja*, *tisíc-dva – tisíc dvoch*, *tisíc dvaja*. Tu sa už o logiku kritéria skloňovanosti oprieť nemožno. V danom prípade by mal mať rovnakú šancu variant *stodvoch*, *tisíc-dvoch*. Z hľadiska jednotného prístupu k jasne vymedzeným vyšším zloženým číselkám by mal zase dostať šancu oddelene písaný variant pre základný tvar, teda *sto dva*, *tisíc dva*.

Predložené návrhy nepredstavujú úplné novum v riešení tejto problematiky. Ide o istý návrat (na inom stupni vývojevej špirály) k tomu, čo sa už v minulosti riešilo (porov. *Morfológia*, PSP 57).

Nazdávame sa, že pripustenie alternatívnych zápisov typu *stodva/sto dva*, *stodvovch/sto dvoch*; *dvestojedenást'/dvesto jedenást'*, *päťstoosemdesiat/päťsto osemdesiat*; *osemtisíc dva/osemtisíc dva*; *osemtisíc päťstodva/osemtisíc päťsto dva*, resp. zápisov typu *stodruhé/sto druhý*, *dvestojedenásty/dvesto jedenásty*, *päťstoosemdesiaty/päťsto osemdesiaty* vyrovnáva nedôslednosť a nejednoznačnosť predchádzajúcich poučiek a eliminuje možnosť označovať varianty vyšších zložených čísloviek vyskytujúce sa často v jazykovej praxi za nespisovné podoby, teda za chyby. Cieľom navrhovaného rozšírenie pravidiel je zvýšiť ich konzistentnosť a byť ústretový k používateľovi.

Literatúra

- CZAMBEL, Samo: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. 3. vyd. Turčiansky Sv. Martin: Tlačou a nákladom Kníhtlačiarkeho účastinárskeho spolku 1919. VIII-330 s.
- DAMBORSKÝ, Ján: Slovenská mluvnica so zvláštnym zreteľom na pravopis. 3. vyd. Nitra: nákladom a tlačou Štefana Huszára 1924. 265 s.
- DAMBORSKÝ, Ján: Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy. I. Hlásoslovie – Náuka o slove. 5. vyd. Nitra: nákladom s tlačou Štefana Huszára 1930.
- DVONČ, Ladislav: Nesklonné slová v spisovnej slovenčine. In: *Studia Academica Slovaca*. 10. Prednášky XVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. Š. Ondruš. Bratislava: Alfa 1981, s. 63 – 85.
- DVONČ, Ladislav: K otázke písania zložených čísloviek. In: *Slovenská reč*, 1954, roč. 19, č. 1 – 2, s. 46 – 49.
- DVONČ, Ladislav: Dynamika slovenskej morfológie. 1. vyd. Bratislava: Veda 1984. 121 s.
- FINDRA, Ján: O problémoch s pravopisom čísloviek. In: *Slovensko – Verejná správa*, 19. 2. 2008. Dostupné na: <https://www.e-obce.sk/clanky/555.html> [cit. 8. 8. 2021].
- Morfológia slovenského jazyka*. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied 1966. 895 s.
- LETZ, Belo: Písanie čísloviek. In: *Slovenská reč*, 1935/36, roč. 4, č. 4 – 5, s. 95 – 101.
- OLOŠTIAK, Martin – OLOŠTIAKOVÁ, Lucia: Morfematika a slovtvorba slovenčiny. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2018. 243 s.
- Omnia Slovaca III Maior [interný korpus zahŕňajúci Slovenský národný korpus a viaceré špecializované a webové korpory], verzia 4.1.30. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2018.
- ONDRUS, Pavel: Číslovky v súčasnej spisovnej slovenčine. Bratislava: Univerzita Komenského 1969. 147 s.
- ONDRUS, Pavel: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 187 s.
- PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: Slovenská gramatika. 1. vyd. Martin: Vydavateľstvo Osveta 1953. 317 s.
- PECIAR, Štefan: Poznámky k zrevidovanému vydaniu Pravidiel slovenského pravopisu. In: *Slovenská reč*, 1957, roč. 22, č. 6, s. 334 – 340.
- Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným a pravopisným slovníkom. Red. V. Vážný. 1. vyd. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, nákladom Štátneho nakladateľstva v Prahe 1931. 360 s.

- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Red. A. A. Baník. 1. vyd. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská 1940. 475 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1953. 408 s.; 2., zrevidované vyd. 1957. 425 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 1. vyd. Bratislava: Veda 1991. 533 s.; 2., dopln. a preprac. vyd. 1998. 573 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava a kol.: Slovenčina a poľština. Synchronne porovnanie s cvičeniami. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2012. 336 s.

Internetové zdroje

- [1] Ako sa píšu vyššie zložené číslovky, ktoré sa skloňujú? Dostupné na <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/5924/#ixzz6pYqJJbqI> [cit. 8. 8. 2021].
- [2] Ako mám napísať tieto radové číslovky: sto pätnásť alebo stopätnásť, tisíc dvanásť alebo tisícdvanásť? Dostupné na <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/8178/> [cit. 9. 8. 2021].
- [3] Ako sa správne píše slovom suma, napr. 1 745 126, 56 eura? Dostupné na <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/3048/#ixzz6pYrdbuoS> [cit. 9. 8. 2021].
- [4] V Morfológii slovenského jazyka som našla radovú číslovku päťstodvadsiatyôsmy písanú ako jedno slovo. Znamená to, že číslovku dvadsiatydeviaty mám písať ako jedno slovo? Dostupné na <https://jazykovaporadna.sme.sk/q/8177/#ixzz6pYrq78uD> [cit. 13. 8. 2021].
- [5] Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2020. Dostupné na <https://korpus.juls.savba.sk> [cit. 1. 9. 2021].

PROBLÉMY SLOVENSKÉHO PRAVOPISU ČIARKY Z HĽADISKA FORMY

Marek Mikušiak

*Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Trnava*

MIKUŠIAK, Marek: Problems with the Codified Punctuation Rules for the Slovak Language in Terms of Form. *Slovak Language*, 2021, Vol. 86, No 2, pp. 230 – 253.

Abstract: The aim of this paper is to explore certain significant problems with the officially codified punctuation rules for the Slovak language related to comma. Firstly, the principles of the well-formed orthographic system are introduced as a methodological basis for a rational discussion about the possibilities of an orthographic reform. Next section deals with general arguments in favour of a simplification of the official comma rules for the Slovak language and it is followed by the analysis of the particular formal problems of the punctuation system. With regard to identified problems I argue that we should change the classification system of the rules, reduce some redundant elements and make the rules more specific, so they are functionally justified, intuitive, and unambiguous. The paper also includes specific proposals for a formal simplification of the rules to improve user friendliness of the official Slovak punctuation rules.

Key words: comma, Slovak punctuation, orthography, punctuation rules, spelling reform

ÚVOD

Pravopisná sústava je systém konvencií umožňujúci písomnú reprezentáciu jazykových prejavov. Aj keď možno vytvoriť viacero alternatívnych pravopisných sústav, roky zaužívané pravopisné konvencie sa nezvyknú meniť ani príliš často, ani príliš radikálne. V spoločnosti etablovaný pravopis má svoju prirodzenú zotrvačnosť, pretože dynamika jazykových štruktúr nás spravidla nenúti meniť princípy, ktorými sa riadime pri písaní. Navyše, ak sa nimi riadime sústavne a dlhodobo, upevňujeme si silné návyky, zodpovedné za emocionálny odpor voči zmenám daných pravidiel. Prečo sa však napriek tomu objavujú pokusy o väčšiu či menšiu reformu pravopisnej sústavy? Hlavný dôvod štandardne spočíva v snahe optimalizovať pravopisný systém tak, aby funkčne vyhovoval aktuálnym požiadavkám komunikačnej praxe a zároveň bol jednoduchší a/alebo racionálnejší.

V tomto príspevku sa zameriam na niektoré významné problémy súčasného slovenského pravopisu čiarky a na možnosti jeho optimalizácie. Pod „optimalizáciou“ rozumiem úpravu pravopisného systému v súlade s nasledujúcimi princípmi dobre utvorenej pravopisnej sústavy:

a) *princíp systémovosti* – pravopisný systém by mal byť konzistentný a mal by obsahovať čo najmenej lokálne platných pravidiel (tzv. výnimiek);

b) *princíp funkčnosti* – pravopisný systém by mal funkčne zodpovedať aktuálnym požiadavkám komunikačnej praxe;

c) *princíp jednoduchosti* – pravopisný systém by mal byť čo najjednoduchší, a to s ohľadom na i) znenie a klasifikáciu pravidiel, ii) systém pravidiel a iii) intuitívnosť pravidiel.

1. O POTREBE PRAVOPISNEJ REFORMY

Od poslednej výraznejšej reformy slovenského pravopisu čiarky uplynulo 30 rokov. V predhovore k 1. vydaniu *Pravidiel slovenského pravopisu* z roku 1991 sa ako všeobecný dôvod pravopisnej reformy uvádza potreba reagovať na aktuálny stav jazyka a spoločenských potrieb. Deklarovaným cieľom pravopisnej komisie bolo hlavne zjednodušenie pravopisnej sústavy a jej racionalizácia, pričom úsilie o racionalizáciu pravopisu čiarky viedlo ku kodifikácii pravidla o písaní čiarky pred priraďovacími spojkami *a, i, aj, ani, alebo, či* (pozri nižšie).

Samozrejme, súčasná kodifikácia pravopisu čiarky sa od tej predchádzajúcej líši v mnohých ďalších ohľadoch. Namiesto odborného posudzovania týchto odlišností je však dnes oveľa dôležitejšie posúdiť aktuálne kodifikovaný pravopis čiarky so zreteľom na to, do akej miery vyhovuje súčasným spoločenským potrebám.

Podľa J. Kačalu (2009b, s. 30) širšia kultúrna verejnosť prijala PSP z roku 1991 pozitívne a kodifikované pravidlá sa osvedčili aj v praxi (t. j. nespôsobujú žiadne problémy ani vo vyučovaní, ani v publicistike, ani pri tvorbe legislatívnych textov a pod.). Uvedený záver však nemožno priamočiaro premietnuť do hodnotenia súčasného pravopisu čiarky. Nemáme totiž k dispozícii bližšie informácie o zmieňovaných hodnotiteľoch z radov „širšej kultúrnej verejnosti“ (približný počet hodnotiteľov, vzdelanie, pomer súhlasných a nesúhlasných stanovísk k jednotlivým bodom pravopisnej reformy) ani o metodike kontroly potenciálnych pravopisných problémov (nezaregistrovaný/neohlásený problém $\neq$ neexistujúci problém). Navyše, novšie zistenia vedú skôr k opačnému záveru: prekladatelia, novinári, redaktori a hlavne učitelia slovenského jazyka dnes volajú po určitom zjednodušení pravidiel. Vyplýva to z prieskumu realizovaného v roku 2020 na vzorke 108 respondentov, v rámci ktorého sa za úplné zachovanie *statusu quo* vyjadrilo len 12 % opýtaných (bližšie pozri Mikušiak 2021). O potrebe zjednodušiť pravopis čiarky pritom svedčí aj prieskum I. Vančovej (2009), mapujúci výlučne názory učiteľov slovenského jazyka.

Návrhy úprav na zjednodušenie pravopisu možno podľa miery potenciálneho vplyvu na pravopisné zvyklosti jazykovo vzdelaných používateľov slovenčiny rozdeliť na *formálne* a *obsahové úpravy*. Formálne úpravy nevedú k zmenám pravopisných zvyklostí, spočívajú v zmene usporiadania a znenia pravidiel alebo precizujú systém na úrovni *de iure*. Obsahové úpravy spočívajú v zmene pravopisného systému s potenciálom aktuálne pravopisné zvyklosti meniť.

V slovenských jazykovedných kruhoch sa už dlhšie diskutuje o potrebe vytvoriť nové PSP, ktoré budú v porovnaní s tými aktuálnymi používateľsky prívetivejšie. Reformovať aktuálne PSP s ohľadom na túto požiadavku znamená realizovať prinajmenšom výrazné formálne úpravy. Vo všeobecnosti je potrebné aktualizovať textové exemplifikácie (pravopisné javy hodno ilustrovať nielen príkladmi z beletrie, ale aj z bežnej komunikačnej praxe), zredukovať nepotrebné informácie a zmodernizovať dizajn, t. j. grafické spracovanie aj usporiadanie obsahových prvkov (pozri Bosák 2009; Mislovičová 2009). K tomu treba dodať, že prinajmenšom v rámci pravopisu čiarky je namiesto aj formálna zmena znenia niektorých pravidiel. Spoločným menovateľom všetkých formálnych úprav by, samozrejme, mala byť optimalizácia pravopisnej sústavy so zreteľom na spomínaný princíp jednoduchosti.

2. KLASIFIKAČNÝ SYSTÉM PRAVIDIEL PÍSANIA ČIARKY

2.1 Klasifikácia a usporiadanie

V PSP¹ tvoria normy písania čiarky sústavu 38 pravidiel doplnených o niekoľko spresňujúcich poznámok či pravopisných upozornení. Základné usporiadanie pravidiel vychádza z klasifikácie funkcií čiarky, pričom niektoré pravidlá sú združené do skupín podľa príslušnosti k určitému syntaktickému javu (voľný vetný člen, podradňovacie súvetie, viacnásobný vetný člen, priradňovacie súvetie). Tento systém klasifikácie a usporiadania má určité systémovolingvistické zdôvodnenie, nezodpovedá však požiadavke používateľsky prívetivej sústavy pravidiel.

Pravidlá písania čiarky sú v PSP uvedené v troch hlavných kapitolách o vyčleňovacej, pripájacej a odčleňovacej funkcii čiarky. Tieto funkcie bližšie objasnil J. Horecký (1995), v textovej časti PSP sa však spomínajú bez vysvetlenia. Problém je v tom, že slovu „odčleniť“ štandardne rozumieme v zmysle *vyčleniť* (pozri KSSJ, 2020) a čiarkou odčlenené časti zas možno v niektorých prípadoch vnímať aj ako čiarkou pripojené (napr. pričlenený vetný člen, ktorý je podľa PSP čiarkou odčlenený; pozri kap. 2.4.3.). Na podobný problém upozornil aj J. Findra (1992), podľa ktorého čiarku v jednoduchom podradňovacom súvetí vnímame skôr ako prostriedok pripojenia vedľajšej vety (a nie jej vyčlenenia, ako sa od r. 1991 uvádza v PSP). Pravdaže, ak by boli termíny „vyčleňovanie“, „odčleňovanie“ a „pripájanie“ definované s ohľadom na praktický zmysel tohto terminologického rozlišovania, Findrova pripomienka by bola irelevantná, resp. zrejme by sa medzi pripomienkami k PSP ani neobjavila.

Z praktického hľadiska je kľúčové rozlišovať na jednej strane pripájanie a odčleňovanie a na druhej strane vyčleňovanie. Zatiaľ čo na pripojenie alebo odčlenenie

¹ Bližšie neurčenú skratku „PSP“ v texte používam na označenie aktuálnych PSP (2013).

konkrétneho výrazu používame jednu čiarku, na vyčlenenie sú potrebné dve (ak nejde o vyčlenenie výrazu na začiatku alebo na konci formulácie, keď stačí jedna čiarka). Definovať rozdiel medzi vyčleňovaním na jednej strane a pripájaním/odčleňovaním na strane druhej je však podstatné predovšetkým vo vzťahu k interpretácii konkrétnych pravidiel, pretože klasifikácia založená na odlišovaní funkcií čiarky (hoci aj definovaných) je problematická. Usporiadanie pravidiel tu totiž vedie k neintuitívnemu zaradeniu pravidiel o podrad'ovacích súvetiach do skupiny s pravidlami o osloveniach alebo citoslovciach.

Podradené vety sú z psychologického hľadiska základnou jazykovou kategóriou, intuitívne ich vnímame ako niečo úplne iné, než sú oslovenia či citoslovčia. Napokon, ani z lingvistického hľadiska nejde o syntaktické konštrukcie rovnakého druhu; všetky síce pravopisne vyčleňujeme, ale kým oslovenia či citoslovčia fungujú ako samostatné výpovede s osobitou komunikačnou funkciou, podradené vety takto nefungujú. Okrem toho oslovenia či citoslovčia použité vo vete nikdy neovplyvňujú na referenciu nominálnych skupín (na to, o čom vetou vypovedáme; pozri aj nižšie). Podradené vety (konkrétne vzťazné vety) takýto vplyv mať môžu – ak ich z formulácie vypustíme, referencia nominálnej skupiny sa môže zmeniť. Syntaktická motivácia vyčleňovania oslovení je teda úplne iná než v prípade podradených viet.²

So zreteľom na praktické používanie PSP je však podstatné hlavne to, že pravidlá písania čiarky platné pre podrad'ovacie súvetia si nefixujeme podľa inšancií žiadnej inej, štruktúrne podobnej kategórie. Kým povedzme vyčleňovanie hodnotiacich častíc môžeme vnímať ako analogické vyčleňovaniu vsuviek (v oboch prípadoch ide o voľne vloženú sekundárnu výpoveď), pravidlo o vyčleňovaní podradených viet si nemožno zafixovať podľa žiadnej spoľahlivej analógie. Vzhľadom na to by v používateľsky prívetivej klasifikácii mali byť podrad'ovacie súvetia spracované v samostatnej, hlavnej kapitole. Klasifikácia v takom prípade nebude založená na identifikácii funkcie čiarky, ale na prirodzenom povedomí o syntaktickej role príslušnej jazykovej jednotky.

Podľa tohto princípu možno pravidlá jednoducho rozdeliť na 1) pravidlá o priradených vetách a vetných členoch, 2) pravidlá o podradených vetách a 3) pravidlá o voľne vložených a pripojených častiach.

2.2 Klasifikačná redundancia

Prijat' navrhovaný klasifikačný princíp znamená čiastočne sa vrátiť k PSP z roku 1971, kde sa v § 168 *Všeobecné pravidlá* píše:

„1. Čiarkou sa oddeľujú jednotlivé členy viacnásobného výrazu, ak nie sú spojené zlučovacou spojkou *a*, *i*, *aj*, *ani* alebo spojkou *alebo*.

² Iné je to v angličtine, ktorej pravopisná sústava zachytáva rozdiel medzi tzv. identifying relative clauses a non-identifying relative clauses. Vplyv vzťaznej vety na nominálnu skupinu sa v angličtine pravopisne signalizuje analogicky, ako to robíme v slovenčine v prípade voľných a tesných prívlastkov.

2. Čiarkou sa oddeľujú samostatné vety, ak nie sú spojené zlučovacou spojkou *a*.
3. Čiarkou sa oddeľuje podradená veta od nadradenej.
4. Čiarkou sa oddeľujú vložky, dodatky a vysvetlivky, ktoré sú do základnej vety voľne vložené alebo k nej voľne priradené a tvoria samostatný rytmický celok“ (PSP, 1971, s. 94).

V PSP z roku 1971 sú tieto všeobecné zásady ďalej rozpracované v častiach o čiarkach v jednoduchých vetách (§ 169), v súvetí (§ 170) a v časti o vloženej vete (§ 171). Toto triedenie malo svoje opodstatnenie, pretože, ako sme videli, v minulosti platili pre vetné a nevreté priradenia odlišné pravidlá. Od roku 1991 však platí, že pred spojkami *a*, *i*, *aj*, *ani*, *alebo*, *či* nemusíme písať čiarku ani pri nevětných, ani pri větných priradeniach. Došlo teda k citelnému zjednoteniu zápisov pred priradovacími spojkami (hoci pri tých větných platí variantnosť), v dôsledku čoho členenie pravidiel podľa druhu priradovania (větné vs. nevětné) stráca opodstatnenie. Samozrejme, problém, na ktorý tu narážame, nespočíva v samotnom triedení pravidiel, ale v tom, že následkom tohto triedenia je redundancia. Porovnajme napríklad pravidlá pre nevětné a větné priradenia so spojkou *a to*:

1) „Čiarka sa píše aj pred spojkovým výrazom *a to*, ktorý má zvyčajne stupňovací význam, napr. *Nastáva nečakaný, a to až revolučný zlom v myslení*“ (PSP, 2013, s. 103).

2) „Čiarka sa píše pred spojkovým výrazom *a to* s vysvetľovacím (dôvodovým) významom, napr. *Ledva sme sa pomestili do autobusu, a to ešte neprišli všetci*“ (ibid., s. 104).

Odhládnuv od faktu, že spojka *a to* nemá v exemplifikácii druhého pravidla vysvetľovací význam, hlavný problém citovaných pravidiel spočíva v tom, že kodifikujú to isté: písanie čiarky pred spojkovým výrazom *a to*. Podobne redundantné sú pravidlá týkajúce sa tzv. dvojitého spojok typu *ani – ani* a viaceré ďalšie.

Osobitým druhom pravopisnej redundancie sú podpravidlá, ktoré jasne vyplývajú z nadradeného, všeobecného pravidla. Tento druh klasifikačnej redundancie sa v PSP objavuje najmä v časti o viacnásobných větných členoch, kde nájdeme podpravidlá pre jednotlivé větné členy.³ Prostredníctvom týchto podpravidiel sa bližšie konkretizuje, na aké druhy jazykových konštrukcií sa vzťahuje dané všeobecné pravidlo. O klasifikačnej redundancii tu možno hovoriť preto, lebo pravopisné riešenie si čitateľ dokáže vo väčšine prípadov odvodiť na základe porozumenia pojmu *viacnásobný větný člen* a prirodzenej schopnosti usudzovať analogicky podľa vzorových exemplifikácií. Inak povedané, pokiaľ čitateľa netreba v jednotlivých odsekoch upozorňovať na to, že čiarkami vyčleňujeme podmetové

³ Namiesto štandardnej postupnosti aa), ab), ac)... sú tieto podpravidlá v PSP označené v postupnosti aa), bb), cc)...

vedľajšie vety, predmetové vedľajšie vety, doplnkové vedľajšie vety a pod., nie je potrebné upozorňovať ho v samostatných odsekoch ani na pripájanie viacnásobných podmetov, predmetov, doplnkov a pod. To, na čo treba v tejto súvislosti upozorniť, sú javy, ktoré v praxi spôsobujú problémy: zapisovanie prívlastkov a príslovkových určení. Na objasnenie prípadov s inými vetnými členmi postačuje uviesť k všeobecnému pravidlu príslušné exemplifikácie – tak ako sú exemplifikácie uvedené v časti o vedľajších vetách.

3. PÍSANIE ČIARKY VO VETÁCH S VOĽNE VLOŽENÝMI/PRIPOJENÝMI ČASŤAMI (VOĽNE ZAPOJENÝMI ČASŤAMI)

Formálnou redukciou pravidiel možno zvýšiť mieru prístupnosti pravopisnej sústavy bežnému používateľovi. Tento efekt je o to výraznejší, o čo náročnejšie sú pôvodné pravidlá sformulované. V PSP sa v kapitole o čiarkke využíva hlavne terminológia závislostnej syntaktickej teórie, ktorá je pre bežného čitateľa pomerne náročná, v dôsledku čoho sa pri osvojovaní niektorých pravidiel čitateľa opierajú viac o príklady než o sformulované zásady. Aj vzhľadom na to je namieste určitá klasifikačná (a tým aj terminologická) redukcia. Zjednodušiť pravopisnú sústavu na úrovni znenia pritom neznamená nahradiť exaktné formulácie menej exaktnými. Redukcia syntaktickej terminológie je prípustná len potiaľ, pokiaľ prispieva k formálnemu zjednodušeniu pravidiel bez vplyvu na presnosť ich znenia.

Na formálne zjednodušenie klasifikačného systému pravopisu čiarky môžeme o. i. uplatniť pojem *voľne vlozenej/pripojenej časti*, príp. pojem *voľne zapojenej časti*. V reči voľne zapojené časti spravidla intonačne vyčleňujeme, a čím je takéto intonačné vyčlenenie v konkrétnych prípadoch prirodzenejšie, tým intuitívnejšie je v daných prípadoch pre bežného používateľa slovenčiny aj grafické vyčlenenie. Vo všeobecnosti platí, že zásada o pravopisnom vyčleňovaní voľne zapojených častí je nielen základná (nevyplýva zo zásad o priradovaní či podradovaní), ale aj intuitívne zrozumiteľná. Svedčí o tom aj fakt, že termín „prístavok“ používajú laici práve vo význame *voľne vložená časť* – ako „prístavok“ totiž označujú aj niektoré voľné prívlastky či vsuvky. Súvisí to, samozrejme, s tým, že pri osvojovaní si pravidla o vyčleňovaní *prístavku* si žiaci primárne všimajú jeho voľnú zapojenosť (hoci identifikovanú skôr intonačne než sémanticky) a nie vlastnú gramatickú charakteristiku tejto polopredikatívnej konštrukcie.

3.1 Čiarka pri písaní vsuvky, prístavku, doplnku, dodatku

Všeobecnú zásadu o voľne vložených/pripojených častiach v PSP nenájde, v istej podobe však bola uvedená v PSP z roku 1971, kde sa v tejto súvislosti píše o oddeľovaní tzv. vložiek, dodatkov a vysvetliviek. Bez ohľadu na použitú terminológiu je zrejmé, že daná všeobecná zásada prispieva k lepšej prehľadnosti a ľah-

šej osvojiteľnosti pravopisu čiarky. Príslušné pravopisné pravidlá sa pritom dajú usporiadať podľa *vzorov* voľne zapojených častí (vsuvka pre časti s povahou samostatnej výpovede, prístavok pre nevetné časti), a to od evidentnejších po menej evidentné prípady. Navyše, na adekvátne zachytenie všetkých druhov vyčleňovaných konštrukcií niektoré súčasné pravidlá nepotrebujeme. Napríklad pravidlo o vyčleňovaní tzv. *konštrukcií s trpným prídastím vyjadrujúcich isté postoje, hodnotenie* (konštrukcií typu *logicky vzaté, schematicky vyslovené*) spadá pod vyčleňovanie vsuviek (v širšom chápaní). Porovnajme v tejto súvislosti nasledujúce vety:

(1) *Boli sme, stručne povedané, premotivovaní.*

(2) *Boli sme, keď to poviem stručne, premotivovaní.*

V oboch prípadoch sú čiarkami vyčlenené sprievodné, metajazykové komentáre, ktoré intuitívne vnímame ako voľne zapojené do inak úplnej vety a ktoré môžeme presunúť na jej začiatok alebo koniec.

Podobným spôsobom sa môžeme vyrovnáť aj s pravidlom o voľne pripojených rozvitých doplnkoch. Čiarka vo vetách s voľne pripojenou doplnkovou konštrukciou totiž nezávisí od charakteristiky danej konštrukcie ako doplnkovej ani od toho, že je rozvitá – podstatné je len jej voľné zapojenie. Pravdaže, ak je doplnková konštrukcia zároveň prechodníkovou konštrukciou, tak o vyčleňovaní rozhoduje práve rozvitosť – pravopis čiarky tu však vyplýva zo samostatného pravidla o prechodníkových konštrukciách, a teda pravidlo o rozvitých doplnkoch nepotrebujeme ani s ohľadom na tento typ poloviet. Skrátka, spôsob zápisu viet s doplnkovými konštrukciami bez prechodníka jednoznačne vyplýva zo všeobecného pravidla o voľne zapojených častiach a zo vzorových príkladov (bez ohľadu na to, či sú exemplifikáciami voľných doplnkov alebo voľných prívlastkov).

Napokon v súvislosti s voľne zapojenými časťami treba spomenúť ďalšie dve pravidlá, ktoré s ohľadom na funkcionalitu pravopisu čiarky nevyhovujú princípu jednoduchosti: pravidlo o osamostatnených vetných členoch a pravidlo o pričlenených vetných členoch. Obe pravidlá totiž vyplývajú zo všeobecnej zásady o vyčleňovaní *dodatočne pripojených častí*. To, či dodatočne pripojenú časť tvorí osamostatnený vetný člen alebo pričlenený vetný člen, je z hľadiska pravopisu čiarky irelevantné – tak ako je povedzme zo syntaktického hľadiska irelevantné to, či sa v pozícii osamostatneného vetného člena nachádza slovo alebo slovné spojenie. V súvislosti s pravidlom o dodatočne pripojených častiach (dodatkoch) je oveľa dôležitejšie poukázať na funkčne podmienenú variantnosť zápisov, ktorá vyplýva z toho, že aj integrálna súčasť vety môže byť v niektorých prípadoch autorom vyčlenená ako dodatok. Napríklad:

(3) *Vyspevovali na celú ulicu do piatej rána.*

(4) *Vyspevovali na celú ulicu, do piatej rána.*

Medzi exemplifikáciami pravidla o voľne vložených/pripojených častiach, prípadne podpravidla o dodatočne pripojených častiach, treba, samozrejme, uviesť aj vety s dodatkami začínajúcimi priradovacou spojkou:

(5) *Pridem, a veľmi rád.*

Z hľadiska funkcionality pravopisnej sústavy však nie je detailná syntaktická klasifikácia týchto exemplifikácií opodstatnená.

3.2 Čiarka pri písaní voľných prívlastkov

Medzi konštrukcie, ktorým sa pri výučbe pravopisu štandardne venuje osobitá pozornosť, patria o. i. aj voľné prívlastky. Keďže prívlastkové polovetné konštrukcie predstavujú problematický pravopisný jav, je bezpochyby potrebné objasniť ho aj v samotných PSP. Na tento účel sa v PSP nachádza poznámka o tesných prívlastkoch:

„Čiarkami sa nevyčleňuje tesný prívlastok stojaci za nadradeným členom (tesný postponovaný prívlastok), ktorý je významovo úzko spätý s obsahom celej vety (ak má mať veta daný význam, nemožno ho z nej vypustiť), napr. *Dom postavený na piesku sa ľahko zrúti*. Čiarkami sa nevyčleňuje tesný prívlastok so spojkou *ako*, napr. *Jazyky ako slovenčina a čeština sú západoslovanské*. – *Z takých bylín ako mäta, ľubovník sa varí čaj*, ako ani prívlastok typu *my Slováci*, napr. *My Slováci od vekov žijeme medzi Tatrami a Dunajom*.“ (PSP, 2013, s. 100)

Teoretické vysvetlenie rozdielu medzi voľným a tesným prívlastkom sa tu výrazne opiera o príklady. Správna interpretácia poznámky o tesnom prívlastku totiž závisí od schopnosti čitateľa usúdiť na základe porovnania exemplifikácií voľných a tesných prívlastkov, v akom zmysle sa vo všeobecnej poučke píše o význame a obsahu vety. Ako ukazuje aj školská prax, pre časť čitateľov je tento interpretačný úsudok triviálny, iní s ním však majú väčšie či menšie ťažkosti. Interpretčné problémy tu pritom nemožno určiť výlučne ako problémy na strane čitateľa. Podstatným spôsobom súvisia tak s uvedeným teoretickým vysvetlením, ako aj s exemplifikáciami.

Voľný prívlastok v PSP (ibid.) ilustrujú vety:

(6) *Dievčence, opášané bielymi zásterami, roznášali jedlá.*

(7) *Kráčal popod brezy, zaprášené inovatou.*

(8) *Vo dvore ležal zelený súmrak, presýtený vôňou surovej zeme.*

Z uvedených exemplifikácií v skutočnosti obsahuje voľný prívlastok len jedna (7), vo zvyšných dvoch sú doplnky. Treba však povedať, že z praktického (pravopisného) hľadiska je tu rozlišovanie medzi prívlastkom a doplnkom irelevantné; príklady čitateľ intuitívne vníma ako formálne identické (ako prislúchajúce k otázke *Kto-*

ré?/Aké?, resp. *Ktorý?/Aký?*). Vzhľadom na nevšednú obraznosť vety (8) môžeme zároveň predpokladať, že čitatelia sa pri interpretácii pravidla o voľnom prívlastku opierajú hlavne o prvé dva príklady (6, 7). Ako sme videli, podľa tohto pravidla napríklad v prvej vete (6) vyčleňujeme časť *opášané bielymi zásterami*, pretože ide o konštrukciu, po vypustení ktorej sa význam danej vety nezmení. Takéto vysvetlenie je však problematické, a to z dvoch dôvodov.

Prvý spočíva v tom, že po vypustení voľného prívlastku sa, prísne vzaté, význam vety mení (ak chceme byť ešte presnejší, nemôžeme tu hovoriť dokonca ani o *jednej a tej istej vete*); to, čo sa nemení, je referencia príľahlej nominálnej skupiny.⁴ Druhý dôvod spočíva v tom, že uvedená exemplifikácia predpokladá porozumenie, ku ktorému má sama prispieť; časť *opášané bielymi zásterami* totiž nedokážeme identifikovať ako voľný „prívlastok“, ak neberieme do úvahy grafický zápis s čiarokami, a grafický zápis s čiarkami zas môžeme brať do úvahy až vtedy, keď rozumieme pravidlu o voľnom prívlastku.

Pozrime sa najprv bližšie na problém vágneho vysvetlenia podstaty tesného prívlastku. Ako už bolo povedané, tesný prívlastok sa od voľného neodlišuje tým, že ovplyvňuje význam vety, ale tým, že ovplyvňuje referenciu príľahlej nominálnej skupiny. Ak by však znenie pravidla obsahovalo odkaz na „referenciu nominálnej skupiny“, tak by pre bežného čitateľa nebolo príliš zrozumiteľné. Vyvstáva teda otázka, akým spôsobom možno vysvetliť podstatu tesného prívlastku jednak presne a jednak dostatočne jednoducho.

V PSP z roku 1971 sa v tejto súvislosti používa pojem *významového rozsahu* a v súčasnej jazykovede sa zas môžeme stretnúť s pojmom *reštriktívnej konštrukcie* v zmysle konštrukcie ovplyvňujúcej pravdivostnú hodnotu vety (pozri napr. Vaňko, 2009, s. 79; Ivanová, 2016, s. 127). Azda najjednoduchšie však možno tesný prívlastok definovať ako prívlastkovú konštrukciu podieľajúcu sa na identifikácii toho, o čom danou vetou vypovedáme (t. j. na identifikácii referencie nominálnej skupiny). Vzhľadom na to môžeme poznámku o tesnom prívlastku sformulovať aj takto:⁵

(N1) Čiarkami nevyčleňujeme prívlastkové konštrukcie, ktoré sú do vety zapojené tesne. Na rozdiel od voľného prívlastku sa tesný prívlastok podieľa na identifikácii toho, o čom presne vetou vypovedáme; ak by sme ho z vety vypustili, predmet našej výpovede by sa zmenil. Porov. *Deti navštevujúce základnú školu majú vstup zadarmo*. – *Deti majú vstup zadarmo*.

⁴ Zjednodušene povedané, voľný prívlastok neovplyvňuje referenciu substantívnej časti, na ktorú sa viaže. Bližšie k pojmu *nominálnej skupiny* pozri [4].

⁵ Konkrétne návrhy znenia jednotlivých pravidiel alebo poznámok k pravidlám budem označovať systémom N1, N2, N3 atď.

Druhý problém, na ktorý sme pri pravidle o voľnom prívlastku narazili, môžeme odstrániť jednoduchou zmenou exemplifikácií. Optimálnym riešením je uvedenie takých príkladov, kde nie je ani teoreticky možné pochopiť voľný prívlastok ako tesný (t. j. kde nie je zápis bez čiarky/čiarok zmysluplný); napr.:

(9) *Minulý rok, pamätný najmä vďaka úspechom našich športovcov, bol vskutku výnimočný.*

(10) *Jej otec, vysoký takmer dva metre, vzbudzoval prirodzený rešpekt.*

(11) *Navštívila hlavné mesto Francúzska, označované za mesto lásky.*

Exemplifikácie tohto typu majú potenciál pomôcť čitateľovi osvojiť si pravidlo o voľnom prívlastku jednoduchšie, a to vďaka jasnému kontrastu s exemplifikáciami tesného prívlastku. Pravdaže, jednoznačné príklady hodno doplniť nejednoznačnými, avšak s náležitým upozornením; napr.:

(N2) Niektoré časti môžu byť v závislosti od významu vo vete zapojené voľne aj tesne. – *Dievčence, opásané bielymi zásterami, roznášali jedlá.* (Opisujeme situáciu, kde sú všetky dievčence opásané bielymi zásterami.) – *Dievčence opásané bielymi zásterami roznášali jedlá.* (Opisujeme situáciu, kde len niektoré dievčence roznášali jedlá, tie opásané bielymi zásterami.)

V súlade s Bosákovou (2009) požiadavkou aktualizácie exemplifikácií by však bolo vhodnejšie uviesť radšej vety z bežnej komunikácie; napr.:

(N3) *Andrejova sestra, študujúca v Londýne, poslala správu.* (Andrej má jednu sestru, študuje v Londýne a poslala správu.) – *Andrejova sestra študujúca v Londýne poslala správu.* (Správu poslala tá z Andrejových sestier, ktorá študuje v Londýne.)

Upozornenie na takéto prípady sa nachádza aj v spomínaných PSP z roku 1971, v aktuálnych PSP ho však už nenájdeme. Ilustrácia možnosti dvoch zápisov je pritom kľúčová z hľadiska vysvetlenia funkčného využívania čiarky.

3.3 Čiarka pri písaní konštrukcií s časticou *respektíve*

V súvislosti s pravidlom o voľne zapojených konštrukciách je potrebné osobitne upozorniť nielen na prívlastky, ale aj na konštrukcie uvedené časticami *respektíve*, *prípadne* a pod. V PSP sú konštrukcie s týmito výrazmi objasnené v rámci pravidla o vyčleňovaní prístavku, k čomu je pripojená poznámka: „Ak za rektifikačnými výrazmi *respektíve* (*resp.*), *eventuálne*, *prípadne* nasleduje iba jeden vetný člen (holý alebo rozvitý zhodný prívlastok), za týmto členom sa čiarka nepíše, napr. *Kúpime si ojazdené, resp. aj nové auto*“⁶ (PSP, 2013, s. 101).

⁶ Táto poznámka bola do súčasných PSP doplnená v druhom vydaní (Považaj, 1998).

Znenie tejto poznámky je pomerne neštandardné. Časť v zátvorkách obyčajne chápeme ako voľne vloženú, tu je však jej interpretácia otázna. Svedčia o tom aj niektoré pripomienky k súčasnemu pravopisu čiarky zozbierané v rámci už spomínaného prieskumu z roku 2020. Hoci respondenti bližšie nešpecifikovali, prečo pokladajú pravidlo o konštrukciách s rektifikačnými výrazmi za ťažko zrozumiteľné, zdá sa, že jedným z dôvodov môže byť lavírovanie medzi dvomi interpretáciami:

1) Ak za rektifikačnými výrazmi *respektíve (resp.)*, *eventuálne*, *prípadne* nasleduje iba jeden vetný člen (prípadne rozvitý zhodný prívlastok), čiarka sa za ním nepíše.

2) Ak za rektifikačnými výrazmi *respektíve (resp.)*, *eventuálne*, *prípadne* nasleduje zhodný prívlastok (holý alebo rozvitý), čiarka sa za ním nepíše.

Vzhľadom na pripojenú exemplifikáciu (*Kúpime si ojazdené, resp. aj nové auto.*) sa javí ako náležitá skôr druhá interpretácia. Avšak v takom prípade nie je jasné, prečo platí výnimka iba pre zhodné prívlastky a nie iné vetné členy; napr.:

(12) *O prijatí, resp. neprijatí zákona nás informujú zajtra.*

(13) *Výstražený, resp. prekvapený návštevu začal rýchlo upratovať.*

Pravdaže, pravidlo o konštrukciách s rektifikačnými výrazmi vôbec netreba podmieňovať detailnou vetnočlenskou analýzou (identifikáciou prívlastkov, prípadne iných vetných členov). Spôsob zápisov týchto konštrukcií totiž *de facto* závisí len od toho, či ich vnímame ako voľne vložené časti alebo ako priradené časti. Ak by to tak nebolo, tak by pravopis konštrukcií s časticou *respektíve* porušoval princíp systematickosti; niektoré priradené časti by sa totiž napriek všeobecnej zásade o priradzovaní nepripájali, ale vyčleňovali. V konečnom dôsledku by tak bol pravopis lokálne nezávislý od gramatickej funkcie častice *respektíve*.

Časticu *respektíve* dnes používame viacerými spôsobmi: ako náhradu za výraz *presnejšie povedané*, ako synonymum spojky *alebo* či ako intelektuálny pendant hovorových výrazov typu *či vlastne*, *teda* a pod. používaných na odvolanie predchádzajúcich slov.⁷ Predovšetkým pri druhom a treťom type použitia možno príslušné konštrukcie vnímať nielen ako voľne vložené, ale aj ako priradené časti. Práve preto sa vo vete

(14) *Kúpime si ojazdené, resp. aj nové auto.*

nepíše druhá čiarka, časť *resp. aj nové* tu prirodzene vnímame ako priradenie realizované pomocou častice *respektíve* (= alebo). Pravdaže, v iných prípadoch sú možné obidve interpretácie; napr.:

(15) *Diplom, resp. výpis absolvovaných premetov(.) doručte na podateľňu.*

Nič to však nemení na tom, že pravopis tu závisí od rozlíšenia voľne vložených a priradených častí. Vzhľadom na to možno poznámku o rektifikačných výrazoch sformulovať aj takto:

⁷ K problematike konverzačných opráv pozri bližšie Mrázková – Homoláč (2019).

(N4) Čiarkami vyčleňujeme aj voľne vložené časti, ktoré sú uvedené rektifikačnými výrazmi *respektíve* (*resp.*), *prípadne* (*príp.*), *eventuálne* (*event.*); napr. *Gogoľov najslávnejší román, resp. jeho slovenský preklad, som prečítala za jeden večer*. Pred rektifikačnými výrazmi píšeme čiarku vždy, ak však pripájajú časť, ktorá nie je voľne vložená (nepredstavuje len doplňujúcu vsunutú poznámku), ale priradená, druhú čiarku nepíšeme; napr. *Chcel, resp. požadoval od nich povolenie*. (V niektorých kontextoch sú možné obidve chápania; napr. *Diplom, resp. výpis absolvovaných premetov(,) doručte na podateľňu.*)

4. ČIARKA PRI PRIRAĐOVANÍ VIET A VETNÝCH ČLENOV

Konstrukcie s časticou *respektíve* sú, ako sme videli, gramatickým javom, ktorý čiastočne patrí do aplikačnej domény pravidiel o priraďovaní. Už sme sa zaoberali tým, že tieto pravidlá sú v PSP rozdelené podľa toho, či regulujú priraďovanie vetných členov alebo viet. Dôsledkom tohto systému je spomínaná redundancia niektorých pravidiel – to však nie je jediný problém, na ktorý čitateľ v súvislosti s pravidlami o priradeniach naráža. Pozrime sa preto na pravidlá o priraďovaní viet a vetných členov bližšie.

4.1 Čiarka pri písaní viacnásobných vetných členov

V rámci kodifikácie pravidiel o priraďovaní sa tradične upozorňuje na potrebu rozlišovať *viacnásobný* a *postupne rozvíjací* prívlastok. Pravidlo o viacnásobnom prívlastku síce vyplýva z pravidla o viacnásobných vetných členoch, viacnásobné prívlastky si však napriek tomu vyžadujú osobitú pozornosť, pretože s ich identifikáciou majú ľudia v praxi pomerne často problémy.

V PSP sa môže čitateľ v tejto súvislosti oprieť o rozlíšenie založené na dvoch kľúčových pojmoch, a to 1. *rovnorodosť* a 2. *významová rovnocennosť*.

Pojem *rovnorodosti* sa uplatňuje pri všeobecnom vymedzení podstaty viacnásobného vetného člena ako logicky primitívny (nedefinovaný) pojem. Už spomínaný prieskum z roku 2020 však ukázal, že tento pojem buď nie je dostatočne jasný, alebo je z hľadiska vysvetlenia podstaty viacnásobného vetného člena nefunkčný. Súčasťou prieskumu bola o. i. aj otázka, čo sú rovnorodé vetné členy, pričom prevažná väčšina respondentov uviedla, že sú to časti viacnásobného vetného člena, prípadne rovnocenné časti (tretia najčastejšia odpoveď znela, že ide o nejasný pojem). Pochopiteľne, ak rovnorodosť vetných členov vysvetľujeme pomocou pojmu *viacnásobný vetný člen*, tak nemôžeme zároveň viacnásobný vetný člen vysvetľovať pomocou pojmu *rovnorodosti vetných členov*; z tohto hľadiska pojem *rovnorodosti vetných členov* neplní žiadny účel. Na druhej strane, ak rovnorodé vetné členy vysvetľujeme ako rovnocenné vetné členy, tak stále nie je dostatočne jasné, či tu ide o gramatické alebo sémantické rovnocennosť. Svedčia o tom aj niektoré odpovede respondentov; napr.:

- „Sú to slová s rovnakou funkciou vo vete/podobným významom.“
- „Sú rovnocenné, majú rovnaké vlastnosti/funkciu.“
- „Ja ich chápem ako synonymné výrazy, významovo rovnocenné.“
- „Ide o rovnaké vetné členy, na rovnakej pozícii, keď menujem.“
- „Tie, ktoré sú rovnaké, majú rovnakú platnosť.“
- „Významovo rovnocenné alebo veľmi podobné.“
- „Majú rovnaký význam.“
- „Rovnorodé = rovnocenné; i keď neviem, do akej miery je zohľadnená rovnocennosť z hľadiska sémantiky.“

Predísť tomuto interpretačnému rozptylu možno nahradením pojmu *rovnorodosti* pojmom *gramatickej rovnocennosti*, ktorý sa uplatňuje aj pri všeobecnom vymedzení vetného priradovania. To neznamená, že pojem *gramatickej rovnocennosti* je vo všetkých ohľadoch jednoznačný, ale možno ho chápať ako prostriedok ukotvenia interpretačnej perspektívy. Pri definovaní pravidla o viacnásobných vetných členoch je totiž primárna gramatická, nie sémantická perspektíva. Ide o triviálny fakt, ktorý sa však pri vysvetľovaní problematiky prívlastkov často dostáva do úzadia. Vidieť to aj v PSP, kde sa rozdiel medzi viacnásobným a postupne rozvíjajúcim prívlastkom vysvetľuje sémanticky: „Postupne rozvíjacie prívlastky (významovo nerovnocenné) sa nepripájajú čiarkou, napr. *moja rodná dedina, náš prvý slovenský romantický básnik*“ (PSP, 2013, s. 102).

Postupne rozvíjajúci prívlastok sa tu vysvetľuje v kontraste s viacnásobným prívlastkom, a tak z danej poznámky vyplýva (na úrovni pragmatickej implikácie), že viacnásobné prívlastky sú významovo rovnocenné. Pojem *významovej rovnocennosti* však nie je pre bežného čitateľa o nič jasnejší než pojem *rovnorodosti*. Ako ilustrujú aj vyššie uvedené reakcie respondentov, mnohí ľudia v tejto súvislosti uvažujú jednoducho o lexikálnej synonymii, čo je však chybné chápanie, keďže časti viacnásobného prívlastku nemusia byť nevyhnutne synonymné; napr.:

(16) *Nakúpili bavlnené, ľanové a nylonové textilie.*

Dezinterpretáciám sa pritom dá predísť, poznámka o postupne rozvíjacom prívlastku totiž vôbec nemusí obsahovať sémantickú špecifikáciu. Podstatná je len gramatická charakteristika: prívlastky v rámci postupne rozvíjacieho prívlastku rozvíjajú rozličné vetné časti (jeden prívlastok rozvíja substantívum, druhý rozvíja syntagmu s prívlastkom, tretí rozvíja syntagmu s dvomi prívlastkami atď.; pozri Oravec – Bajžíková, 1982; Vaňko, 1992). Keďže táto charakteristika sa dá zreteľne objasniť pomocou otázok, ktoré si pri určovaní prívlastkov kladieme, poznámku o postupne rozvíjacom prívlastku možno reformulovať takto:

(N5) Pri zápise prívlastkov treba rozlišovať viacnásobné a postupne rozvíjacie prívlastky. Pri viacnásobnom prívlastku sa na každý z nich pýtame rovnako; napr.

Očakávala milý, potešujúci rozhovor. (Aký rozhovor? Milý./Potešujúci.). Pri postupne rozvíjajúcich prívlastkoch sa na jednotlivé prívlastky pýtame odlišne; napr. *Získali sme zlatú olympijskú medailu.* (Akú medailu? Olympijskú./Akú olympijskú medailu? Zlatú.) Podobne zapisujeme vety s príslovkovými určeniami; napr. *Pôsobil beznádejne, zúfalo.* (Ako pôsobil? Beznádejne./Zúfalo. – Pôsobil veľmi zúfalo. (Ako pôsobil? Zúfalo./Nakoľko zúfalo pôsobil? Veľmi.)

Pravdaže, tak ako v poznámke o tesných prívlastkoch, aj tu hodno upozorniť na možnosť dvoch zápisov; napr. *Nocoval v najmenej, host'ovskej izbe.* (Host'ovská izba, kde nocoval, bola najmenšia izba v dome.) – *Nocoval v najmenej host'ovskej izbe.* (Host'ovská izba, kde nocoval, bola spomedzi host'ovských izieb v dome najmenšia.)

4.2 Čiarka pri spojkách z nepravého prirad'ovania

V časti o prirad'ovaní si vyžaduje určitú reformuláciu aj pravidlo o spojkách z nepravého prirad'ovania. Hoci termín „nepravé prirad'ovanie“ zrejme nie je pre bežného čitateľa dostatočne zrozumiteľný (téma tzv. nepravých súvetí už vypadla z učebných osnov), hlavný problém spočíva v neurčitej aplikačnej doméne daného pravidla. Spojkové výrazy z tzv. nepravého prirad'ovania sú totiž v PSP uvedené len ilustračne a pre bežného čitateľa nie je vôbec zrejmé, na ktoré ďalšie spojkové výrazy sa toto pravidlo vzťahuje. Diskutabilné sú napríklad výrazy *a totiž, a zato, a bez-tak, a iba preto, a tým.*

Pravidlo o spojkách z nepravého prirad'ovania sa v PSP nachádza v časti o pri-pájaní vetných členov. Dá sa povedať, že ide o zásadu odvodenú z nasledujúceho pravidla o vetnom prirad'ovaní.

„Čiarka sa píše pred spojkami a spojkovými výrazmi, ktorých súčasťou je spojka *a* a ktoré majú iný ako zlučovací význam, napr. *a preto, a tak, a teda, a pred-sa, a jednako, a pritom,* napr. *Bolo sa treba starať o lúky, a preto ich rozdelili občanom.* – *Nenašiel som nikoho doma, a tak som odišiel.* – *Nemusel, a predsa prišiel.*“ (PSP, 2013, s. 104)

Kým v PSP z roku 1971 bol pravopis čiarky naviazaný na použitie spojky *a* v inom než zlučovacom význame, v súčasnosti je, ako vidíme, naviazaný na použitie *spojkových výrazov so spojkou a*. Pravopisná sústava sa touto nepatrnou zmenou skomplikovala, pretože okrem identifikácie druhu prirad'ovacieho vzťahu je na aplikáciu daného pravidla potrebná aj identifikácia relevantného spojkového výrazu. Súčasná jazyková prax nasvedčuje tomu, že za relevantné spojkové výrazy sa dnes pokladajú tie, ktoré sú v PSP uvedené explicitne. Inými slovami, mnohí čitatelia PSP

akoby chápali „napr.“ vo význame *a to*. Paradoxne, vďaka tejto zjednodušujúcej interpretácii sa dané pravidlo javí ako bezproblémové. Ak sa však naň zameriame pozornejšie, narazíme na niekoľko problémov.

Po prvé, pravopis niektorých bežných typov súvetí nie je dostatočne jasný; porov.::

(17) *Nemal peniaze, a preto neprišiel.*

(18) *Nemal peniaze(,) a asi preto neprišiel.*

(19) *Nemal peniaze(,) a asi najmä preto neprišiel.*

Ak v súvetiach (18) a (19) čiarky napíšeme, nemožno to pokladať za chybu, zo samotných pravidiel však jasne nevyplýva, či sú v poriadku aj zápisy bez čiarok.

Po druhé, v súvetí

(20) *Nemusel a prišiel.*

dnes čiarku písať môžeme, ale nemusíme, pretože na zdôraznenie odporovacieho vzťahu nie je potrebná. V sémanticky identickom súvetí

(21) *Nemusel, a predsa prišiel.*

však už čiarku písať musíme, hoci ani tu na zdôraznenie odporovacieho vzťahu nie je potrebná. Pravopis čiarky si tu teda vyžaduje rozlišovanie prípadov, ktoré sú zo syntaktického hľadiska rovnaké.

Po tretie, vety priradené pomocou spojkeho výrazu *a dokonca* netvorí zlučovacie súvetie a napriek tomu sa zápis bez čiarky v praxi nepokladá za chybu (pozri [2]). Pravdaže, zápis bez čiarky možno obhájiť jednak tým, že stupňovacie súvetia so spojkou *a* sú špeciálnym prípadom zlučovacích súvetí, a jednak tým, že tu nemáme spojkový výraz *a dokonca*, ale spojkou *a* s časticou *dokonca*. Prvé zdôvodnenie však naráža na syntaktickú teóriu v pozadí nášho pravopisu čiarky, v rámci ktorej sa zlučovacie, odporovacie, stupňovacie a vylučovacie súvetia štandardne vysvetľujú ako štyri vzájomne sa vylučujúce kategórie.⁸ Druhé zdôvodnenie zas nie je v našom kontexte presvedčivé: prečo výraz *a dokonca* pokladáme za spojenie spojky a častice, zatiaľ čo výraz *a predsa* pokladáme za jeden spojkový výraz? Kým bol pravopis čiarky naviazaný výlučne na povahu priradovacieho vzťahu, otázky tohto typu nevystávali, po reforme z roku 1991 sú však otázky o aplikačnej doméne určite namieste.

V tejto súvislosti sú, prirodzene, namieste aj otázky o samotnom zmysle daného pravidla. Témou tohto článku však nie je obsahová, ale formálna optimalizácia pravopisu čiarky, pozrime sa teda hlavne na to, akým spôsobom možno upraviť znenie spomínaných pravidiel v súlade so súčasnými pravopisnými návykmi jazykovo vzdelaných používateľov spisovnej slovenčiny.

⁸ Pozri štruktúru výkladu napr. v monografii M. Ivanovej, 2016; pozri tiež Kesselová, 2010. K chápaniu stupňovacích súvetí ako špeciálneho druhu zlučovacích, odporovacích a vylučovacích súvetí pozri Oravec – Bajžiková, 1982.

Ako už bolo povedané, v rámci optimalizácie pravopisnej sústavy možno zásady písania čiarky pri vetných a nevetných priradeniach zjednotiť. Pokiaľ ide o priradenia realizované pomocou spojkových výrazov so spojkou *a* (v inom než zlučovacom význame), príslušnú pravopisnú zásadu možno v súlade so súčasnými pravopisnými tendenciami upraviť jednoduchou zmenou otvoreného zoznamu spojkových výrazov na uzavretý. Inými slovami, aplikačnú doménu daného pravidla možno stotožniť s tými spojkovými výrazmi, ktoré sú v PSP uvedené len ako príklady, t. j. *a preto, a tak* (vo význame *a preto*), *a teda, a predsa, a pritom, a jednako*. Prípadne by mohol byť zoznam doplnený aj o spojkový výraz *a to* – samozrejme, s dopĺňujúcou spresňujúcou poznámkou potrebnou na jeho náležitú identifikáciu v texte. Pre formulácie s ostatnými spojkovými výrazmi so spojkou *a* (nech už sú akékoľvek) by v takom prípade platil pravopis definovaný pre spojkou *a* – čiže buď variantný pravopis (ako platí dnes), alebo funkčne podmienený variantný pravopis (pozri nižšie).

4.3 Čiarka pri spojkách *a, i, aj, ani, alebo, či*

Ako už bolo povedané, úsilie o racionalizáciu pravopisu čiarky viedlo autorov PSP z r. 1991 (o. i.) ku kodifikácii pravidla o písaní čiarky pred priradovacími spojkami *a, i, aj, ani, alebo, či*. Ak sú tieto spojky použité v inom než zlučovacom význame, v rámci bezprostredného priradovania dvoch viet pred nimi čiarku písať môžeme, ale nemusíme, pretože na signalizovanie syntaktických vzťahov medzi danými vetami nie je potrebná.

Variantný pravopis vyplývajúci z tohto pravidla však v súčasnosti niektorí používatelia vnímajú skôr kriticky. Svedčia o tom reakcie respondentov zaznamenané v spomínanom prieskume z roku 2020, ako aj reakcie respondentov, ktoré v prieskume medzi učiteľmi zaznamenala I. Vančová (2009). Otázka znie, či tieto reakcie spochybňujú racionalitu uvedeného pravidla alebo sú z hľadiska diskusie o racionalizácii pravopisu irelevantné. Textová časť PSP ani pravopisné diskusie v jazykovedných časopisoch nám na túto otázku nedávajú uspokojivú odpoveď, pretože odvolávanie sa na *racionalizáciu pravopisu* je pomerne vágne a v diskusiách sa uplatňuje skôr ako súčasť rétoriky než argumentácie. V každom prípade môžeme predpokladať, že kodifikovanie variantného pravopisu pri priradovacích spojkách vyplynulo zo snahy zjednodušiť pravopis a zároveň rešpektovať vtedajšie pravopisné návyky jazykovo vzdelaných používateľov slovenčiny. Kodifikovaná variantnosť sa v podobných prípadoch buď stane pevnou súčasťou pravopisnej sústavy, alebo poslúži na preklopenie prechodného obdobia, počas ktorého sa, obrazne povedané, postupne vystriedajú generácie pravopisných návykov.

V súvislosti s pravidlom o priradovacích spojkách je dnes aktuálna skôr druhá z uvedených možností. Konštatovať to však možno len vďaka dostatočnému časovému odstupu. Až dnes, po 30 rokoch sa kodifikovaná variantnosť javí ako neopodstat-

nená, pretože v súčasnosti sú už používatelia slovenčiny poväčšine zvyknutí na zápisy bez čiarky (až na prípady so spojkou *a* v odporovacom význame, ktoré však možno vysvetľovať ako funkčne podmienené). Na rozdiel od obdobia deväťdesiatych rokov je teda dnes možné hovoriť o prípadnom odstránení funkčne nepodmienenej variantnosti ako o formálnej pravopisnej úprave. Táto úprava by totiž nemala takmer žiadne konzekvencie pre jazykovú prax, len by sa to, čo dnes platí *de facto*, stalo platným aj *de iure*.

V súčasnosti je *de iure* korektný napríklad aj takýto zápis súvetia:

(22) *Na rozdiel od mojej sestry si nemyslím, že vyhrajú, alebo remizujú.*

Korektný je aj v prípade, ak časť *alebo remizujú* nie je mienená ako dodatok, ktorý by bol v hovorenej reči intonačne odčlenený od predchádzajúcej vety.⁹ Zápisy tohto typu sa však napriek tomu v praxi takmer neobjavujú a bežne sa hodnotia ako *de facto* chybné. V nasledujúcom súvetí sa čiarka pred vylučovacou spojkou *alebo* nepíše dokonca ani podľa jazykovej poradne JÚLŠ.

(23) *Nezáleží na tom, či si tú zmes pripravíte sami doma alebo si kúpite hotovú.*^[1]

Jednoznačné uprednostňovanie zápisov bez čiarky pred spojkou *alebo* možno v prípade obidvoch súvetí (22, 23) pokladať za prirodzené, pretože použitie danej spojky tu vnímame ako funkčne ekvivalentné jej použitiu pri priradovaní vetných členov, kde sa čiarka ani podľa PSP nepíše; napr.:

(24) *Predpokladá, že príde dnes alebo zajtra.*¹⁰

Aj vzhľadom na to je dnes namiesto formálnej úpravy pravidiel o priradovacích spojkách, ktorou sa zásady pre vetné a nevetné priradenia *de iure* zjednotia. Toto formálne zjednodušenie možno realizovať prijatím pravidla o priradovaní viet a vetných členov v nasledujúcom znení:

(N6) Čiarkami sa pripájajú gramaticky rovnocenné časti (vety alebo vetné členy) okrem priradení so spojkami *a*, *i*, *aj*, *ani*, *alebo*, *či* (čiarka pred týmito spojkami je však možná, ak zdôrazňujeme odporovací vzťah alebo ak vyplýva z iného pravidla, napr. keď signalizujeme pripojenie dodatku).

4.4 Čiarka pri spojkách typu *alebo* – *alebo*

Spomedzi pravidiel o priradovaní viet a vetných členov treba napokon spomenúť aj zásadu o spojkách typu *alebo* – *alebo*. V PSP sa spojka *alebo* – *alebo* nazýva

⁹ Tento záver vyplýva z prvej poznámky o priradovacích spojkách *a*, *i*, *aj*, *ani*, *alebo*, *či* uvedenej v PSP na strane 104. Pravidlo 2.4.2. 1.b), podľa ktorého by sa pred spojkou *alebo* čiarka písať nemala, nie je v tomto prípade relevantné, pretože toto pravidlo sa vzťahuje na nevetné priradenie.

¹⁰ Podľa inej interpretácie sa v súvetí (23) nenachádza spojka *alebo*, ale tzv. súvzťažné spojky *či* – *alebo*, pre ktoré je definovaný osobitý pravopis (pozri nižšie). Takáto interpretácia je však problematická, pretože spojka *či* tu môže existovať aj samostatne: *Nezáleží na tom, či si tú zmes pripravíte sami doma*. Pri súvzťažných spojkách takéto skrátenie možné nie je; napr.: *Zmes si buď pripravíte doma, alebo si ju kúpite hotovú*. – **Zmes si buď pripravíte doma*.

„dvojitá spojka“, pravidlo však, ako vieme, platí pre všetky n-ité spojky (kde $n > 1$). Kým v časti o priradovacích súvetiach je sformulované veľmi stručne ako pravidlo o dvojitých, trojitých, štvoritých spojkách, v časti o viacnásobných vetných členoch nájdeme aj bližšie vysvetlenie:

„Ak sa vo viacnásobnom vetnom člene opakuje tá istá zlučovacia alebo vylučovacia spojka viac ráz, pred druhou a každou nasledujúcou spojkou sa píše čiarka. Ide o tzv. dvojité, trojité atď. priradovacie spojky *i – i – i*, *aj – aj – aj*, *ani – ani*, *či – alebo*, *bud’ – alebo*, napr. *I hrobár; i zvonár; i poštár; aj pána notára ja holiavam...* – *Musíš všetko sám, aj z voza nosiť, aj dávať pozor; aj voda, aj mlyn...* – *Ktovie, v čom to bolo, či v oblečení, alebo v reči...* – *Ani pre jedno, ani pre druhé sa však netrápil.*“ (PSP, 2013, s. 103)

Prvú vetu môžeme chápať dvojako: buď ako *vysvetlenie* pravidla o n-itých spojkách, alebo ako *pravidlo* o n-itých spojkách. Ani jedna možnosť však nie je bezproblémová. Ak totiž ide o vysvetlenie, tak sa dá ukázať, že nie je presné; a ak ide o pravidlo, tak zas nie je (vo všeobecnosti) opodstatnené.

Odhladiac od znenia citovaného pravidla, pre dvojitú spojku platí, že prvá časť si gramaticky vyžaduje druhú. Pre trojitú spojku platí to isté, pričom tretiu časť (tretiu spojku) vnímame ako gramaticky späť s prvými dvomi. Vzhľadom na túto späťnosť, ktorú pravopisne signalizujeme čiarkou, resp. čiarkami, môžeme hovoriť o *súvzťažných spojkách*.

Aplikovať v konkrétnom prípade pravidlo o súvzťažných spojkách v konečnom dôsledku znamená napísať vo formuláciách s týmito spojkami pred druhú a každú nasledujúcu spojku čiarku. Napriek tomu však toto pravidlo nemôžeme „prepísať“ ako pravidlo o opakovane použitých spojkách. Pozrime sa napríklad na nasledujúce súvetia:

(25) *Údaje vyplní vlastník domu alebo správca domu alebo nájomca domu.*

(26) *Môžete platiť alebo kartou, alebo v hotovosti.*

Podľa pravidla o opakovane použitých spojkách je správne napísaná len veta (26), avšak podľa pravidla o súvzťažných spojkách sú správne napísané obidve. Len vo vete (26) sú totiž použité súvzťažné spojky.¹¹

Vo všeobecnosti platí, že prvá zo súvzťažných spojok sa nachádza vždy pred prvým členom priradovacieho skladu (resp. pred prvou vetou priradovacieho súvetia). V tejto pozícii sama osebe ako spojka fungovať nemôže, vždy je súčasťou viac-slovného spojkového výrazu. Ako už bolo povedané, v týchto prípadoch môžeme čiarku, resp. čiarky vnímať ako signál gramatickej súvzťažnosti príslušných výrazov

¹¹ Termín „súvzťažná spojka“ používam na označenie spojok, ktoré sú gramaticky späté s inou spojkou. Sú to teda *časti* zloženého spojkového výrazu. Spojkový výraz *ani – ani* obsahuje dve súvzťažné spojky, spojkový výraz *alebo – alebo – alebo* obsahuje tri takéto spojky a pod.

(hoci pôvodne bolo zrejme pravidlo motivované skôr sémanticky). Čiarka pred opakovane použitou nesúvzťažnou spojkou gramatické opodstatnenie nemá.

Vzhľadom na obsahový rozdiel medzi pravidlami o súvzťažných a opakovane použitých spojkách je potrebné znenie citovanej pravopisnej zásady upraviť. Keďže len pravidlo o súvzťažných spojkách má určité gramatické opodstatnenie, vetu o opakovane použitých spojkách hodno z pravopisnej sústavy vypustiť, resp. nahraďť stručným vysvetlením podstaty súvzťažných spojok. Takúto úpravu možno pokladať za úpravu *de iure*, pretože pravidlo o opakovane použitých spojkách je v PSP v skutočnosti *mienené* ako pravidlo o súvzťažných spojkách. Svedčia o tom tri skutočnosti: po prvé, medzi príkladmi tzv. dvojitých a trojitých spojok sa nenachádza „spojka“ označená ako $a - a$, príp. $a - a - a$; nenachádza sa medzi nimi preto, lebo spojka a , hoci môže byť vo vetách a súvetiach použitá opakovane, nemôže byť použitá ako súvzťažná spojka. Po druhé, exemplifikácie pravidla ilustrujú použitie výlučne súvzťažných spojok. A po tretie, ak by sme čítali vysvetlenie o opakovane použitých spojkách doslovne, pravidlo by nebolo vnútorne konzistentné, keďže do jeho aplikačnej domény patria aj spojky *bud' – alebo* a *či – alebo*; napriek tomu, že pri použití týchto spojkových výrazov sa *tá istá* spojka neopakuje, pravidlo sa vzťahuje aj na ne, pretože ide o súvzťažné spojky *par excellence*.

5. ČIARKA V PODRAĎOVACÍCH SÚVETIACH

Napokon sa pozrime aj na pravopis podraďovacích súvetí, pri ktorom sú tiež namieste určité formálne úpravy. Ako už bolo povedané, z hľadiska pravopisu čiarky predstavujú podradené vety základnú jazykovú kategóriu, pretože príslušné pravidlá si osvojujeme bez relevantnej analogickej opory. Podradené vety vsunuté do hlavnej vety sa v školskej praxi niekedy pripodobňujú k voľne vloženým konštrukciám, ide však o veľmi nespoľahlivú, resp. vágnu analógiu, pretože vzťahné vety vyčleňujeme čiarkami bez ohľadu na to, či ovplyvňujú alebo neovplyvňujú referenciu príľahlej nominálnej skupiny. Pokiaľ ide o vyčleňovanie viet, kľúčová nie je sémantická, ale gramatická charakteristika.

V PSP sa v tejto súvislosti píše o vyčleňovaní vedľajšej vety z hlavnej, prípadne nadradenej vety. Hoci je táto charakteristika pomerne jednoduchá, aj toto znenie obsahuje terminologickú redundanciu, keďže každá hlavná veta je vo vzťahu k vedľajšej vete nadradená. Skrátka, podľa základného pravidla o podraďovacích súvetiach vyčleňujeme podradenú vetu z nadradenej.

Toto všeobecné pravidlo si, pravdaže, vyžaduje doplňujúce poznámky k pravopisu v konkrétnych typoch podraďovacích súvetí. V PSP sú tieto informácie uvedené formou samostatných pravidiel, v dôsledku čoho sa na jednej úrovni nachádzajú informácie o aplikovaní všeobecného pravidla (napr. v súvetiach typu $H \leftarrow V - V$) aj výnimky z daného pravidla (napr. v súvetiach typu $H \text{ a } V \rightarrow H$). Navyše, v časti

o podrad'ovacích súvetiach chýbajú informácie o zápisoch súvetí so špecifickými druhmi konštrukcií (dnes tieto vysvetlenia čitatelia hľadajú hlavne v online databáze jazykovej poradne JÚLŠ).

Medzi špecifické druhy jazykových konštrukcií možno v súvislosti s podrad'ovacími súvetiami zaradiť podradené vety s časticou pred spájacím výrazom (*Zaplaťím za tovar, iba ak bude v poriadku.*), kvázi podradenia s výrazom s oslabenou vetnou platnosťou (*Hlavne(,) že sme vyhrali.*), konštrukcie pripojené spájacím výrazom *ako* alebo jeho ekvivalentmi (*Milan je už dnes vyšší, ako bol jeho otec.*), prípadne neurčitkové konštrukcie vo funkcii podradenej vety (*Neviem, čo spraviť./Ide o to, zdolať súpera.*). V zvyšnej časti článku sa na niektoré z týchto prípadov pozrieme bližšie.

5.1 Konštrukcie s výrazom s oslabenou vetnou platnosťou

Čo sa týka konštrukcií s výrazom s oslabenou vetnou platnosťou, podľa *Akademickej príručky českého jazyka* (2019) ide o prechodný jav medzi vetou a súvetím, čo sa v českom pravopise odráža vo variantom zapisovaní (hoci v praxi prevláda zápis bez čiarky). V slovenskej pravopisnej sústave tieto prípady nie sú explicitne zachytené. Použitie tzv. vetnej príslovky *hlavne* je síce v KSSJ (2020) ilustrované zápisom s čiarkou (*h., že máme čo jesť*), zo samotnej exemplifikácie však nemožno odvodzovať záver o nesprávnosti alternatívneho zápisu bez čiarky (*hlavne že...*).

V slovenskej jazykovej praxi sa v signifikantnej miere používajú obidve alternatívy.¹² Pravopisná tendencia zápisov bez čiarky svedčí o spomínanej oslabenej vetnej platnosti výrazu *hlavne*, ktorý sa na rovine vyjadrenej myšlienky spája s podrad'ovacou spojkou (*„hlavne-že“*). Zápis s čiarkou zas vyplýva z chápania konštrukcie *hlavne*, *že* ako skrátenej formy konštrukcie *hlavné je, že*. Na základe toho možno konštatovať, že aj v slovenčine je v týchto prípadoch opodstatnený variantný pravopis.

5.2 Konštrukcie so spájacím výrazom *ako*

Ako už bolo povedané, špecifickým pravopisným javom sú aj konštrukcie so spájacím výrazom *ako* (a jeho ekvivalentmi). Špecifiká zapisovania konštrukcií s týmto spájacím výrazom súvisia s jeho osobitými syntaktickými vlastnosťami. Hoci podľa klasického chápania súvetnej syntaxe sú podrad'ovacie spojky „v našom jazyku univerzálnym či všeobecným znakom podradenej vety“ (Kačala 2009a, s. 332; pozri tiež Závodný 2016, s. 80), niektoré konštrukcie s podrad'ovacou spoj-

¹² V SNK prevláda variant s čiarkou. Zápis *hlavne, že* má v SNK 2845 výskytov, na účel presného porovnania by však bolo potrebné odfiltrovať niektoré irelevantné prípady, napr.: *Prekáža im hlavne, že vedenie elektrárne o nehode vôbec neinformovalo...* Zápis *hlavne že* má v SNK 516 výskytov, čo je v porovnaní s prvým variantom síce výrazne menej, rozhodne však počet dokladov tohto variantu nemôžeme pokladať za zanedbateľný.^[3]

kou *ako* pokladáme za *nevetné*.¹³ Toto teoretické protirečenie sa v praxi premieta do nutnosti rozlišovať vetnú a nevetnú povahu konštrukcií s podradovacou spojkou *ako* len pri prirovnaniach a porovnaniach. V iných prípadoch buď absencia verba finita vetnú platnosť neruší (*Nevedel, ako ju presvedčiť.*), alebo nejde o signifikantný pravopisný jav (*Pôsobil ako lekár.*), alebo pravopis vyplýva z pravidla o tesných prívlastkoch (*Žánre ako jazz a blues ma fascinujú.*).

Spomínané prirovnania a porovnania sú v PSP vysvetľované vedno ako *nevetné prirovnania*. Svedčí o tom nasledujúca exemplifikácia:

(27) *Je to lepšie ako (než) vlni.*

Hoci chápanie porovnaní ako druhu prirovnaní nie je v rámci syntaktických teórií vôbec ojedinelé, zo sémantického hľadiska sú to zásadne odlišné typy jazykových výrazov. Porovnania sú symetrické – ak porovnávame A s B, tak porovnávame aj B s A; avšak prirovnania sú asymetrické, keďže prirovnať A k B neznamená prirovnať B k A (porov. Bredin, 1998). V poznámke o pripájaní nevetných častí so spojkou *ako* by sa preto mali spomenúť obidva typy konštrukcií. Odstráni sa tým neintuitívne označenie vety (27) ako nevetného prirovnania.

5.3 Neurčitkové konštrukcie

Napokon v časti o podradovacích súvetiach by nemali chýbať informácie o zápise neurčitkových konštrukcií. Táto problematika sa sčasti prelína s otázkou (ne) písania čiarky pred spájacím výrazom *ako*, pretože aj pomocou tohto spájacieho prostriedku v slovenčine pripájame niektoré neurčitkové konštrukcie. Navyše, tak ako pri konštrukciách so spájacím výrazom *ako*, aj pri neurčitkových konštrukciách je potrebné rozlišovať to, či sú vetné alebo nevetné.

Podľa PSP sa čiarka „píše aj pred zámenom *ako* vo funkcii spájacieho výrazu, keď uvádza jednočlennú vetu vyjadrenú neurčitkom a prípadným ďalším vetným členom, napr. *Nevedel, ako sa zachovať*“ a, naopak, nepíše sa „v konštrukciách typu *Mám kde bývať*“ (s. 102). Keďže v teoretickom rámci aktuálnej kodifikácie je každá veta vyjadrená neurčitkom a prípadným ďalším vetným členom jednočlenná, tak tu v konečnom dôsledku ide o nutnosť pripájať čiarkou len *vetné* neurčitkové konštrukcie. Rozdiel medzi vetnými a nevetnými neurčitkovými konštrukciami môžu čitatelia PSP pochopiť na základe porovnania príslušných exemplifikácií, ale dá sa predpokladať, že by uvítali aj stručné explicitné vysvetlenie. Za tohto predpokladu je opodstatnené upraviť znenie pôvodného pravidla, a to napríklad takto:

¹³ Podľa J. Štěpána (2014) sa prirovnávanie pomocou spojky *ako* javí, zo sémantického hľadiska, ako *priradovanie* (myšlienkové koordinatívne spojenie dvoch javov). Ide o zaujímavé, no pomerne diskutabilné stanovisko, ktoré si vyžaduje hlbšie zdôvodnenie. V každom prípade z gramatického hľadiska sa spojka *ako* štandardne hodnotí ako podradovacia.

(N7) Čiarkou vyčleňujeme všetky konštrukcie pripojené podradňovacou spojkou, ktoré vnímame ako vety, čiže aj vety s evidentne vypusteným slovesom v určitom tvare; napr. *Nevedel, ako (môže) pomôcť. – Tušil, čo (má) spraviť.* (Naopak, čiarku nepíšeme v konštrukciách typu *Nemal ako pomôcť. – Niet čo spraviť.* Nejde totiž o vety s vypusteným slovesom v určitom tvare.)

Napokon v časti o podradňovacích súvetiach hodno spomenúť aj špecifický (hoci okrajový) typ vetných neurčitkových konštrukcií bez podradňovacej spojky:

(28) *Ide o to, zdolať súpera.*

V takýchto prípadoch je písanie čiarky opodstatnené analógiou s ekvivalentným súvetím s explicitne vyjadrenou podradňovacou spojkou (napr. *Ide o to, aby sme zdolali súpera.*, príp. *Ide o to, aby človek zdolal súpera.*).

ZÁVER

Predkladaný rozbor problémov súčasného slovenského pravopisu čiarky nemožno pokladať za úplný, cieľom tohto príspevku však nebolo vypracovanie úplného zoznamu problematických častí, ale analýza (relatívne) signifikantných problémov príslušného pravopisného podsystemu na pozadí prijatého teoreticko-metodologického rámca (princípy dobre utvorenej pravopisnej sústavy). Hoci vo všeobecnosti sú aktuálne PSP funkčnou a prakticky užitočnou kodifikačnou príručkou, vzhľadom na aktuálny stav a potreby spoločnosti je dnes potrebné pravopisnú sústavu určitým spôsobom optimalizovať.

Z analýzy vyplynula potreba nasledujúcich formálnych úprav:

1. Definovať pravopisne relevantný rozdiel medzi vyčleňovaním a pripájaním/odčleňovaním.
2. Usporiadať pravidlá do troch hlavných kategórií: a) vyčleňovanie voľne vložených/pripojených častí; b) pripájanie/odčleňovanie priradených viet a vetných členov; c) vyčleňovanie podradených viet.
2. Zredukovať redundantné podpravidlá a náročnú terminológiu.
3. Nahradiť alebo doplniť literárne exemplifikácie príkladmi z bežnej komunikácie.
4. Spresniť poznámku o tesnom prívlastku a doplniť upozornenie na tzv. nejednoznačné prípady (v zmysle návrhov N1, N2 a N3).
5. Zmeniť poznámku o rektifikačných výrazoch so zreteľom na rozlišovanie voľne vložených a priradených častí (N4)
6. Zjednodušiť poznámku o postupne rozvitom prívlastku a doplniť upozornenie na tzv. nejednoznačné prípady (N5).
7. Uviesť úplný zoznam viacnásobných spojkových výrazov so spojkou *a*, pred ktorými sa v slovenčine píše čiarka (*a preto, a tak* (vo význame *a preto*), *a teda, a predsa, a pritom, a jednako, a to*).

8. Zjednotiť zásady písania čiarky pri vetných a nevetných priradeniach a odstrániť funkčne nepodmienenú variantnosť (N6).

9. Nahradiť pravidlo o opakovane použitých spojkách pravidlom o súvzťažných spojkách (resp. zmeniť znenie pravidla o súvzťažných spojkách tak, aby neobsahovalo odkaz na „opakovanie tej istej spojky“).

10. Terminologicky zjednodušiť znenie pravidla o čiarky v podrad'ovacom súvetí.

11. Intuitívne usporiadať poznámky o aplikácii pravidla o vyčleňovaní podradených viet (od najjednoduchších prípadov aplikácie pravidla až po výnimky).

12. V časti o podrad'ovacích súvetiach doplniť poznámky o špecifických druhoch jazykových konštrukcií (napr. konštrukcie s výrazom s oslabenou vetnou platnosťou, konštrukcie so spájacím výrazom *ako*, neurčitkové konštrukcie).

13. Upraviť poznámku o nevetných prirovnaniach so spájacím výrazom *ako* (a jeho ekvivalentmi), aby explicitne zachytávala nielen prirovnania, ale aj porovnania.

14. Zjednodušiť znenie pravidla o vyčleňovaní jednočlenných viet s neurčiteľkom (N7).

Ako vidíme, v rámci pravopisu čiarky je vo všeobecnosti potrebné hlavne zmeniť systém usporiadania pravidiel, zredukovať redundantné prvky a precizovať jednotlivé pravidlá s ohľadom na ich funkčné opodstatnenie, intuitívnosť a jasné znenie.

Pravdaže, ak v tejto súvislosti chceme hovoriť o návrhu reformy pravopisu, tak je zrejmé, že ide o návrh vskutku minimalistickej reformy, ktorá reálne príliš neovplyvní pravopisné návyky jazykovo vzdelaných používateľov slovenčiny. To, že sme sa venovali len možnostiam formálnej optimalizácie, však neznamená, že nemožno zmysluplne diskutovať aj o prípadných obsahových úpravách.

Literatúra

- Akademická príručka českého jazyka. Eds. M. Pravdová – I. Svobodová. 2. rozšíř. vyd. Praha: Academia 2019. 604 s.
- BOSÁK, Ján: Kedy bude vôľa na zjednodušenie slovenského pravopisu? In: Dynamické tendencie v slovenskom pravopise. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 143 – 148.
- BREDIN, Hugh: Comparisons and similes. In: *Lingua*, 1998, roč. 105, č. 1, s. 67 – 78.
- FINDRA, Ján: Pravopis ako individuálny a sociálny fenomén. Nad novými Pravidlami slovenského pravopisu. In: *Jazykovedný časopis*. 1992, roč. 43, č. 1, s. 48 – 55.
- HORECKÝ, Ján: Poznámky o fungovaní čiarky. In: *Kultúra slova*, 1995, roč. 29, č. 2, s. 65 – 69.
- IVANOVÁ, Martina: Syntax slovenského jazyka. 2., uprav. a dopln. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2016. 283 s.

- KAČALA, Ján: Jednočlenné neurčitkové vety podmienené konštrukčne. In: Kultúra slova, 2009a, roč. 43, č. 6, s. 321 – 332.
- KAČALA, Ján: Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1991 v dejinách kodifikácií. In: Dynamické tendencie v slovenskom pravopise. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2009b, s. 27 – 33.
- KESSELOVÁ, Jana: Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede. In: Morfológické aspekty súčasnej slovenčiny. Ed. J. Dolník. Bratislava: Veda 2010, s. 326 – 386.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 5. uprav. a dopln. vyd. Martin: Matica slovenská 2020.
- MIKUŠIAK, Marek: Poznámky k pravopisu čiarky. In: Varia. XXIX. Eds. J. Hladký – A. Závodný. Trnava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, pobočka pri Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave 2021, s. 83 – 87.
- MISLOVICOVÁ, Sibyla: Pravidlá slovenského pravopisu z hľadiska ich používania. In: Dynamické tendencie v slovenskom pravopise. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 185 – 190.
- MRÁŽKOVÁ, Kamila – HOMOLÁČ, Jiří: Verbálně signalizované sebeopravy nahrazením ve veřejných mluvených textech. In: Syntax mluvené češtiny. Eds. J. Homoláč – J. Hoffmannová – K. Mrázková. Praha: Academia 2019, s. 67 – 101.
- ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava: SPN 1982. 261 s.
- POVAŽAJ, Matej: Nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu. In: Kultúra slova, 1998, roč. 22, č. 2, s. 65 – 75.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 4. nezm. vyd. Bratislava: Veda 2013. 590 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Zost. Š. Peciar a kol. 11. zrevid. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1971. 422 s.
- ŠTĚPÁN, Josef: Přírovnávací vedlejší věty se spojkami *jako* a *než*. In: Naše řeč, 2014, roč. 97, č. 1, s. 13 – 25.
- VANČOVÁ, Iveta: Zmeny v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1991 a 1998 a školská prax. In: Dynamické tendencie v slovenskom pravopise. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 191 – 196.
- VAŇKO, Juraj: O jednom type postupne rozvitého prívlastku. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 4, s. 227 – 235.
- VAŇKO, Juraj: Sémantika, intonácia, interpunkcia. In: Dynamické tendencie v slovenskom pravopise. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2009, s. 77 – 83.
- ZÁVODNÝ, Andrej: Prednášky a praktiká z morfológie slovenského jazyka. II. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2016. 120 s.

Internetové a korpusové zdroje

- [1] Jazyková poradňa: Aký je princíp dávania čiarky pred spojkami či, alebo a ani? Dostupné na: <https://jazykovapradna.sme.sk/q/3012/>, cit. 9. 6. 2021.
- [2] Jazyková poradňa: Píše sa čiarka pred výrazmi “a dokonca” a “či dokonca”? Dostupné na: <https://jazykovapradna.sme.sk/q/9632/>, cit. 9. 6. 2021.
- [3] Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- [4] VESELOVSKÁ, Ludmila: Nominální skupina. In: CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny, 2017. Dostupné na: https://www.czechency.org/slovník/NOMINÁLNÍ_SKUPINA, cit. 9. 6. 2021.

PRÍSTUPY K ROZDEĽOVANIU SLOV NA KONCI RIADKA V KODIFIKAČNEJ PRAXI A V ODBORNÝCH DISKUSIÁCH¹

Jaroslava Rusinková

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied
Bratislava*

RUSINKOVÁ, Jaroslava: Hyphenation in Scientific Discourse. *Slovak Language*, 2021, Vol. 86, No 2, pp. 254 – 267.

Abstract: After resumption of discussion about Slovak orthography many language uncertainties linked with current orthography handbook come to the fore. This is shown not only in the language using, but also in language attitudes of language users. Before deeper research of spelling problems it is important to know the development of various questions, e. g. the issue of hyphenation which is given a little space in the handbook of Slovak orthography. The aim of the article is to outline the various approaches to the issue of hyphenation in the past and discussions that accompanied changes in orthography. Even today this problem does not appear to be sufficiently solved and it presupposes further research.

Key words: Slovak orthography, hyphenation, orthographical principles, criteria of the literacy

ÚVOD

Rozdeľovaniu slov na konci riadka sa v jazykovedných diskusiách, ako aj v kodifikačných príručkách venoval doposiaľ len nevelký priestor. Pravda, nejde o najzávažnejšiu ani o najproblematickejšiu oblasť slovenského pravopisu, čo však neznamená, že sa v nej už tradične neopakujú isté ťažkosti.

V súčasnosti, keď znova ožívajú diskusie o zmenách pravopisných pravidiel, žiada sa položiť si isté otázky prv, než sa pustíme do dôkladného výskumu aktuálnych pravopisných problémov. Ide o otázky, ktoré sa nemusia týkať len rozdeľovania slov, napr. Ako sa k téme pristupovalo v minulosti? Ktoré javy sa ukázali ako problematické? Ako sa kodifikátori snažili riešiť javy, ktoré považovali za problematické? Ako zdôvodňovali zmeny v pravopise? Náš príspevok koncipujeme ako úvodnú prehľadovú štúdiu o rozdeľovaní slov, ktorá predchádza hlbšiemu výskumu. Vychádzame pri tom z doposiaľ existujúcich jazykových ťažkostí a neistôt, ktoré rozdeľovanie slov na konci riadka spôsobuje u používateľov jazyka.

Prehľadová štúdia sa zameriava na najhlavnejšie kodifikačné diela od Štúrovej *Nauky reči slovenskej* (1946) až dodnes (*Pravidlá slovenského pravopisu*, 2013), ktoré dopĺňame poznatkami z diskusií jazykovedcov, ktoré sa objavovali v *Slovenskej reči*. Sú dokladom odborného metadiskurzu o danej téme, ktorá sa dostáva do pozornosti s potrebou úpravy pravopisných pravidiel.

¹ Článok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA č. 2/0133/20 *Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe*.

Rozdeľovanie slov v *Nauke reči slovenskej*

Tak ako k akejkol'vek inej časti pravidiel slovenského pravopisu aj k rozdeľovaniu slov sa v minulosti pristupovalo z rôznych metodologických pozícií, ktoré zodpovedali platným spisovnojazykovým kritériám. Spisovnojazykové kritériá predstavovali hodnotiacu zložku kodifikácie. Výsledná podoba pravidiel bola tiež daná pravopisnými princípmi, ktoré sa uplatňovali v riešení jednotlivých pravopisných javov.

V Štúrovej *Nauke reči slovenskej* (1843)² sa za najdôležitejší pravopisný princíp pokladal hláskoslovný princíp: „Pravopis nič je ňje inšie ako ustálenuo alebo z prjebehu časovjeho do prjestoru preňesenuo visloveňja, t. j. pravopis má tjež visloviť reč ale ňje v čase lež v prjestore. Podla tohoto pravd'ivjeho pochopu pravopisu on na žjadnom inšom základ'e stáť ňemuože, len na základ'e visloveňja. Pravopisi zo starích časou pochádzajúce, pravopisi tak rečenje etimologickje, ňemajú tjež žjaden inší základ ako visloveňja.“ Ľ. Štúr jasne naznačoval, že dôležité je to, čo je „ustálenuo“, hlavným spisovnojazykovým kritériom bola preňho aktuálna ustálenosť (dnes by sme ju nazvali normovanosťou). Naopak, do úzadia odsúval historickosť a etymologický princíp. Hláskoslovný princíp sa premietol aj do riešenia otázky rozdeľovania slov, ktorého základom bolo slabičné delenie: „Pre tú príčinu že písmo je visloveňja reči v prjestore, velarazí biva že to čo reč vo vedňe vislovuje na prjestore sa vedno písať ňemuože, za to sa musí poďeliť, docela ale potrebnno je abi sa takuoto poďeleňja držalo dobrjeho visloveňja t. j. slová musja sa pretrhnúť tam, kde sa vo visloveňí tých samích slov d'elja silabi jedna od druhej.“ Kritérium ustálenosti sa zase prejavilo v prípade rozdeľovania tých slov, ktoré sa začínajú samohláskou a ktorým predchádza predpona zakončená spoluhláskou. V tom prípade sa oddeľovalo slovo tak, ako bolo ustálené v povedomí používateľov jazyka, napr. *pred-ist'*, *roz-o-rat'*. Ak však isté spojenia „v povedomí obecnom zhinulo, na pr. ňerozd'eluj roz-um, ale ro-zum ako sa vislovuje“. Ľ. Štúr prakticky označil jazykové povedomie (jazykový cit) ako jeden z hlavných indikátorov správneho pravopisu. Jazykový cit však nechápal ako zložku, ktorá má podporovať jazykové vedomie, tak ako sa to deklaruje v súčasnosti. Hovoril skôr o jazykovom povedomí v praxi, o pravidlách, ktoré a) nepodliehajú objektívnej logike; b) si človek osvojuje, rozvíja, upevňuje a mení v komunikácii; c) sú ustálené, nie dané; d) môžu zaniknúť; ale e) môžu byť základom dlhotrvajúcej normy a f) sú súčasťou prirodzeného vývinu jazyka, pretože práve na tomto mieste sa prepojenie pravopisu a jazyka zvyrazňuje. Toto prepojenie tiež zvyrazňuje prelínanie hláskoslovného princípu s tvarotvorným, ktoré sa prejavovalo v prípade oddeľovania koreňa slova od „prívesák lebo predložjek, keď sa tjeto častki aj ako rozličnje silabi vislovujú“. Nevýhodou presadzovania kritéria

² Dostupné na: https://www.juls.savba.sk/ediela/nrs/nauka_reci_slovenskej.html#o-p-sa-slov-alebo-o-pravopise [cit. dňa 2. 6. 2021].

ustálenosti bolo riešenie problému rozdeľovania slov, v ktorých sa kumulujú dva a viac susediacich konsonantov. V nejasných prípadoch sa Ľ. Štúr opieral o „običajní sklad v slovách“ a o „pohodlnuo vislovenja“. Túto otázku však riešil pomerne nejasne, a to pravidlom delenia podľa bežne rozšírených typov slabík. Ukazuje sa to napr. na slove *daromní*, ktoré by sa tak malo rozdeliť ako *da-ro-mní* (podľa *mňa*, *mňích*), avšak po použití konfrontačnej metódy, pod vplyvom objektivistického prístupu Ľ. Štúra usúdil, že v slovenskom jazyku sa predsa len spojenia začínajúce sa na *mn* nenachádzajú, a preto by bolo lepšie rozdeľovať slovo ako *da-rom-ní*, podobne aj *zur-val*, *mi-sljet'* (podľa *sljed'it'*) a pod.

Štúrov úmysel opierať sa o ustálenosť v období, keď sa spisovná slovenčina a pravopis nachádzali v konštitučnej fáze existencie, bol optimistický, ale vzhľadom na vtedajšiu obmedzenú písanú produkciu príliš progresívny. Navyše, jeho snahy zasiahli spory o podobu spisovnej slovenčiny, ktoré zapríčinili čiastočný odklon od Štúrovej koncepcie v prospech etymologického pravopisného princípu a hoci Martin Hattala do *Krátkej mluvnice slovenskej* (1852) nezahrnul kapitolu o rozdeľovaní slov, s etymologickým prístupom sa neskôr začalo počítať aj v tejto otázke. Ukazuje sa to aj v ďalšej významnej príručke *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* od Sama Czambela (1902).

Rozdeľovanie slov v *Rukoväti spisovnej reči slovenskej*

O *Rukoväti* by sa dalo povedať, že bola dvojdomá. Na jednej strane je známe, že S. Czambel sa opieral o mladogramatické výskumy, podľa ktorých presadzoval tézu o spätosti spisovného jazyka s nárečiami (porov. Krajčovič – Žigo, 2006, s. 212). Czamblovu orientovanosť na dialekty potvrdzuje aj myšlienka v úvode *Rukoväti*, ktorá upriamuje používateľa spisovného jazyka na vlastný prirodzený jazyk: „V tých veciach, o ktorých nenajdeš úpravy, ani zásadnej, opieraj sa o vlastné podrečie“ (Czambel, 1902, s. III). Osobitne dbal o to, aby sa slovenský pravopis dostatočne odlišoval od českého a aby sa odlišoval od „jazyka starších slovenských kníh a časopisov“ (Czambel, 1902, s. IV), pričom nositeľom dialektov odporúčal najmä „také novšie knihy alebo časopisy, ktoré sú správne po slovensky písané“ (tamže, s. III).

Vyvstáva otázka, čo potom znamená uvedený etymologický princíp, ktorý by sa mal v jeho diele prejavovať, pretože Czambel sa evidentne opieral o vtedajšiu prax. V kapitole O rozdeľovaní slabík ide najmä o formulácie, v ktorých sa (na rozdiel od Štúra) poukazuje na pôvodnú štruktúru slova: „1. Keď je len jedna spoluhláska medzi samohláskami, dvojhĺskami alebo polosamohláskami, ona sa prirazí ku slabike nasledujúcej, jestliže sa tomu zrejmo neprotiví pôvodný sklad slova. (...) Jestli je však pôvod slova zrejmy, delíme dl'a toho, jako on vyžaduje, na pr. nad-u-žit' (ale na-du-rit'!), pod-u-jat' (ale po-lo-žit'), roz-um atp.“ (Czambel, 1902, s. 289). Práve slovo *rozum* poukazuje na to, že Czambel chápal pôvod slova inak ako Ľ. Štúr, ktorý uvedený výraz rozdeľoval *ro-zum*.

S. Czambel sa od L. Štúra odklonil aj v otázke rozdelenia slabík, v ktorých sa stretáva skupina konsonantov, a to opäť s prihliadaním na pôvod slova. Ak sa pôvodné zloženie nepociťovalo, vyriešil delenie mechanicky, tzn. že sa „všetky prirazia ku slabike nasledujúcej, jestliže sa tomu zrejmo neprotiví pôvodný sklad slova. Tak delíme: se-stra, lá-ska, o-kno, (...)“ (Czambel, 1902, s. 290). V prípade, že je pôvod slova zrejmy, navrhoval delenie podľa neho, napr. *po-znat'*, *roz-niest'*, *od-ho-diť* a pod. Príklady, ktoré autor uviedol, poukazujú na to, že sa tu výrazne miešal etymologický a tvarotvorný prístup, napr. *po-znat'*, *roz-niest'*, *roz-mie-siť*, *trias-li*, *nies-li*, *viaz-nuť*, *krad-núť*, *sed-lár-sky*, *vo-jen-ský*, *hor-ký*, *slad-ký*, *veľ-ký*, *chlap-mi*, *hríb-mi* atď.

Okrem toho je dôležité spomenúť, že S. Czambel registroval variantnosť v riešení otázky delenia slov v praxi: „Také rozlúčenie spoluhláskových grúpp ku dvom slabikám, napomôže-li sa tým výslova slabiky, dopúšťa sa aj v prípadoch iných tým viac, lebo v novej dobe pre obľahčenie pravidiel ujíma sa v tej veci náhľad slobodomyselný, dľa ktorého vôbec dvojako smieme deliť slová, ktorých pôvod nie je zrejmy: nielen prirazením celej grupy k nasledujúcej slabike, ale po prípade aj rozlúčením jej ku dvom susedným slabikám“ (Czambel, 1902, s. 290).

Czamblova *Rukoväť* sa javí omnoho menej etymologizujúca v porovnaní napr. s *Pravidlami slovenského pravopisu* z r. 1940, a to napr. v slovách *o-blie-kať* (Czambel, 1902, s. 290) a *ob-lek* (Baník, 1940, s. 61), ktoré majú spoločný významový základ, pričom S. Czambel zdôraznil, že v tomto slove si pôvodnú štruktúru slova neuvedomujeme, čím výrazne zdôraznil význam súčasného jazykového povedomia, resp. súčasnej jazykovej praxe, a tak nedotiahol etymologický princíp do krajnosti. Ukazuje sa, že S. Czambel síce prihliadal na pôvodný „sklad“ slov, avšak smerodajnejšie bolo preňho používanie jazyka. Vydanie *Rukoväti* kodifikovalo tzv. martinský úzus, ktorému bola „rozhodujúcim kritériom jazyková prax, t. j. používanie jazykových prostriedkov v publicistike a v beletrii, ktorá vychádzala v matičných časopisoch, zborníkoch a almanachoch“ (Krajčovič – Žigo, 2006, s. 207 – 208). Vydavateľská prax sa už v tej dobe vyznačovala variantnosťou, na čo reagovali nasledujúce *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1931.

Rozdeľovanie slov v *Pravidlách slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom* z r. 1931

Rok 1931 priniesol prvé pravidlá slovenského pravopisu (pod daným názvom). Hlavnými kritériami pritom boli fonetické (zvukoslovné), etymologické (pôvodoslovné) a historické (dejinné) kritérium. Cieľom úpravy pravopisu bolo „aspoň čiastočne zjednodušiť a uľahčiť pomerne veľmi ťažký náš pravopis, priblížiť písané slovo skutočnej výslovnosti, odstrániť niektoré nedôslednosti v pravopise i vo výslovnosti a zaviesť pevnejšiu jednotnosť pravopisnú“ (Vážný, 1931, s. 3). Rozdeľovanie slov ako marginálna kapitola pravidiel (kap. Delenie slabík; Vážný, 1931, s. 42

– 43) kombinovalo uvedené hodnotiace kritériá, pričom slová delili na zložené a nezložené (medzi ne patrili aj slová odvodené predponami a príponami). Slová sa delili podľa pôvodu, a to domáce, ako aj cudzie (*noc-l'ah, ú-ctivý, na-dšenie, ab-solvent* a pod.). V zásade sa však poučky neodlišovali od Czamblových, spoluhláskové skupiny, pri ktorých sa nepocituje pôvod slova, mechanicky sa pripájali k nasledujúcej slabike (*ci-tron, bu-blát', se-stra*).

Odklon od Czamblovho pravopisu však nastal, pretože V. Vážný mal odlišný názor na to, kde sa pôvodná štruktúra pocituje (vzhľadom na vývoj jazyka sa uvedený problém javí ako návratný, v jazykovom povedomí bude vždy dochádzať k zmenám). Preto sa nariaďovalo vždy rozdeľovať skupiny spoluhlások v slovách typu *čes-ký, an-glic-ký, ob-lak, ob-lek, ob-rat* (Vážný, 1931, s. 43) oproti *če-ský, ne-me-cký, o-blie-kat', o-bra-cat'* (S. Czambel pokladal za pôvodné sklady slova *ob-vlie-kat', ob-vra-cat', ne-meč-ský*; porov. Czambel, 1902, s. 290). *Pravidlá slovenského pravopisu* posilnili etymologické a historické kritérium, hoci pre ne boli ešte stále charakteristické aj dvojtvary, v dôsledku čoho sa do kritizujúcej pozície postavila redakcia prvého jazykovedného časopisu *Slovenská reč*: „V našom etymologickom pravopise máme rozdeľovať slová podľa ich pôvodu, čo platí bez výnimky v slovách složených, ktorých pôvod je nám jasný. (...) Rozdeľovanie slov podľa ich pôvodu je presne vypracované v češtine; nám prichodí len prijať ho dôsledne i pre slovenský pravopis. V tom nás nevedú nijaké ohľady na češtinu, ale jasne stanovená zásada, že slová máme rozdeľovať podľa ich pôvodu. České, slovenské a ostatné slovanské slová so stránky kmenoslovnej majú rovnaký praslovanský pôvod, z tej príčiny musíme ich rovnako rozdeľovať. Pravidlá slk. pravopisu ani v tejto veci nie sú dôsledné“ (*Slovenská reč*, 1932 – 1933, s. 160).

Slovenská reč začala vychádzať rok po vydaní *Pravidiel*, a to z dôvodu, že dané pravidlá boli zamietnuté na valnom zhromaždení Matice slovenskej (12. mája 1932). Úlohou časopisu bolo „poukázať na správnosť domácich výrazov, odstraňovať rozkolísanosť normy vyvolanú vonkajším vplyvom aj vydaním *Pravidiel slovenského pravopisu* (1931) a mali zabrániť nežiaducemu prenikaniu bohemizmov či archaizmov do slovenskej spisovnej lexiky“ (Krajčovič – Žigo, 2006, s. 221). Ľahko z toho možno vyvodit', že upínanie sa na pôvodnosť a historickosť nepodporovalo jednotnosť a jednoduchosť slovenského pravopisu. Napriek tomu sa tieto tendencie posilňovali, až vyústili v období slovenského purizmu, presadzovaného v 30. a 40. rokoch minulého storočia.

Rozdeľovanie slov v *Pravidlách slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom* z r. 1940

Zavŕšením puristických tendencií boli *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1940 (v upravenej podobe návrhu Henricha Bartka od Antona Augustína Baníka). V snahe

zjednotiť pravopis a v snahe zabrániť rozkolísanosti nová príručka eliminovala všetky dvojtvary, pričom hlavným kritériom bolo kritérium národnej svojskosti. Odborníci sa vrátili k Czamblovým ľudovým nárečiam ako k hlavnému zdroju spisovných jazykových prostriedkov, navyše sa v tom období pravidelne objavovali články o úpadku jazykovej praxe.

Pravidlá nadviazali na PSP z r. 1931 a dodržali rozdeľovanie slov napr. *sloven-ský, poľ-ský, francúz-sky*, ale *Češ-ka, Rus-ka, Alsas-ka*, pričom sa dôsledne vyhýbali adjektívnym tvarom *český, ruský, alsaský*, ktoré neboli také jednoznačné, pretože pri konfrontácii adjektív a obyvateľských pomenovaní by museli do úvahy prichádzať varianty *če-ský* aj *čes-ký*, (spomeňme, že S. Czambel delil uvedené adjektíva *če-ský, ru-ský* a V. Vážný zase *čes-ký, rus-ký, sas-ký*). Podľa predošlých pravidiel sa tiež zachovalo delenie *ob-liečť, ob-lek, ob-racať* a pod., pričom sa v daných pravidlách nebral ohľad na to, či sa pôvodná štruktúra slova pociťuje.

Odlišné chápanie pôvodnosti slov sa dá pozorovať aj na príkladoch z *Pravidiel*, napr. v slovách *žob-brat, se-stra, ja-zda, myš-šlienka* (1931) oproti *žob-rat, ses-tra, jaz-da, myš-lienka* (1940). Za pozornosť tiež stojí slovo *na-jmä*, ktoré sa v ďalších vydaniach *Pravidiel* riešilo iným spôsobom.

Etymologické hľadisko sa v praxi neujalo veľmi dobre. Uvedené pravidlá rozdeľovania slov sa nezaobišli bez problémov v jazykovej praxi, čo konštatuje redakcia *Slovenskej reči* (Anton Jánošík a Jozef Škultéty) už v r. 1942: „Myslíme, že problém v slovenčine bude načim riešiť celkom prakticky: uvoľniť doterajšie pravidlo, ktoré i tak prísne zachovať vedia z nás iba niektorí. Aj my môžeme s Vami len súhlasiť, aby sa v slovenčine uplatňovalo pravidlo na rozdeľovanie slov podľa vyslovovaných slabík. (...) Sme toho náhľadu, že pomaly dozrieva čas na ľahšie riešenie otázky rozdeľovania slov v slovenčine“ (SR, 1942, s. 304). Po 2. svetovej vojne vznikli nové podmienky na prehodnocovanie slovenského pravopisu, ktoré sprevádzali bohaté diskusie.

Rozdeľovanie slov na konci riadka v odborných diskusiách v polovici 20. storočia

V r. 1946 sa k novej reforme vyjadrovali mnohí jazykovedci. O rozdeľovaní slov písal aj Jozef Orlovský, ktorý zhrnul základné problémy predošlých *Pravidiel*, najväčším problémom bola pritom skupina konsonantov medzi dvomi samohláskami, dvojhláskami či polosamohláskami. J. Orlovský skonštatoval: „Z uvedených príkladov jasne vysvitá, že etymológia mnohých slov je do určitej miery subjektívneho charakteru, a preto treba hľadať východisko, ako odstrániť tieto čisto teoretické zásahy aj z nášho praktického používania“ (Orlovský, 1946, s. 44). J. Orlovský videl riešenie v poľskom pravopise, ktorý zaviedol niekoľko zásad: „a) spoluhlásková skupina môže sa ľubovoľne rozdeliť alebo aj celá preniesť na nový riadok. b) Také

složené výrazy, ktorých sklad je bez najmenších pochyb zjavný, a složené výrazy predponové, kde sa ich složenie v jazyku pociťuje, delia sa i v písme na švíku svojho složenia“ (tamže). Navrhované zásady by sa tak vyznačovali vysokou mierou variantnosti, ako príklady autor uvádza napr. *šť'a-stlivý* : *šť'as-tlivý* : *šť'ast-livý*, *An-glicko* : *A-nglicko* a pod. Pre cudzie slová by pritom platili tie isté pravidlá ako pre domáce. Vyjadrenie redakcie *Slovenskej reči* pod článkom J. Orlovského však zastalo iný názor: „Ohľad na menej zručných čitateľov vyžaduje také rozdelenie slova, ktoré by umožnilo samostatne vyslovovať slabiky. Ľubovoľnosť, ktorú podľa poľských pravopisných zásad autor navrhuje, obmedzíme práve hľadiskom výslovnostným: spoluhláskovú skupinu pričleníme k nasledujúcej slabike celú, ak tým nevzniká neobvyklá, ťažko vysloviteľná spoluhlásková skupina.“ (SR, 1946, s. 45).

Do diskusie o rozdeľovaní slov vstúpil v tom istom roku aj Jozef Ružička, ktorý odmietol stanovisko redakcie *Slovenskej reči* a zároveň odmietol aj Orlovského návrh argumentom, že „to, čo nie je jednotné vo svojej podstate, nemôže byť ani veľmi jednoduché“ (Ružička, 1946, s. 225). V článku ďalej podrobne opísal vývin danej problematiky v pravopisných príručkách od Bernoláka do 40. rokov minulého storočia, na základe ktorej môžeme potvrdiť vlastné závery, napr. že Štúrova *Náuka* kombinuje fonetické a morfológické hľadisko a že sila etymologického hľadiska silnela postupne od Czamblovej *Rukováti*, pričom najsilnejšie sa prejavila v PSP z r. 1940. Ružičkove poznámky k rozdeľovaniu slov sa vyznačujú synchronným prístupom morfológa, ktorý systematicky vyvracal predošlé historické argumenty a zároveň sa opieral o súčasné jazykové povedomie a aktuálny jazykovedný výskum (porov. Ružička, 1946, s. 233).³

Základom Ružičkových návrhov bolo východisko, že „pri rozdeľovaní slov ide o rozloženie slova na slabiky. Toto pravidlo je nadradené všetkým iným požiadavkám. Teda celá otázka spočíva v tom, aby sme našli nejaké kritériá pre zistenie hraníc jednotlivých slabík. Ide tu najmä o požiadavky, vyplývajúce z morfológického složenia slova, a o požiadavky fonetické i fonologické o svojskej výstavbe slabiky v slovenčine“ (Ružička, 1946, s. 233 – 234). J. Ružička tvrdil, že hranica slabiky zložených slov je „určená morfológickým švíkom, ktorý vo veľkej väčšine prípadov je celkom zrejмый. V opačných prípadoch oddeľujeme morfológické jednotky na základe analógie“ (Ružička, 1946, s. 237). Ilustroval to na príkladoch slov *ob-lek*, *ná-jdem*, *po-jmem*, *na-dchnem* a *naj-mä*. Problém vyplýva jednak z toho, že také deľenie sa zhoduje s etymologickým prístupom predošlých období (*ob-lek*) a tiež z toho, že slabiky *jdem*, *jmem*, *dchnem* sa nezhodujú s obvyklými podobami slovenských

³ Neskôr sa k problematike vrátil Vincent Blanár v 50. rokoch 20. storočia, ktorý (pod vplyvom nových výskumov v oblasti morfológie) poukázal na to, že sa v *Pravidlách slovenského pravopisu* z r. 1940 zamieňali odvodené a zložené slová: „V uvedenom príklade sa spojuje uplatňovanie nesprávnej pravopisnej zásady s nesprávnym gramatickým postojom“ (porov. Blanár, 1952 – 1953, s. 12).

slabík, pretože spoluhláska s vyšším stupňom sonórnosti predchádza spoluhláskam s nižším stupňom sonórnosti: „Pre ten prípad, ak medzi dvoma vokálmi stojí skupina konsonantov, platí pravidlo: Od bodu maximálnej sonórnosti po bod minimálnej sonórnosti môžu stáť hlásky iba v takom poradí, že ich stupeň sonórnosti klesá, a naopak, od bodu minimálnej sonórnosti po bod maximálnej sonórnosti zas len také hlásky, ktorých stupeň sonórnosti stúpa. (...) Podľa týchto fonetických skutočností môžeme teda objektívne zistiť hranice slabík“ (Ružička, 1946, s. 236). J. Ružička sa vrátil k Štúrovým obvyklým podobám slovenských slabík a navyše ich aj jasne definoval. Vo svojej práci zdôraznil štrukturalistický prístup k slovenskému pravopisu.

Jeho návrhy sa však nezobrali do úvahy v úplnosti. Dňa 3. júna 1948 sa zišiel Jazykovedný odbor Matice slovenskej, aby rokoval o pravopisnej reforme pripravovanej na r. 1950. Poradu viedol E. Pauliny a v záverečnom zhrnutí, ktoré obsahovalo päť bodov, sa ako prvé uvádza delenie slov, ktorého cieľom bolo „1. Odstrániť etymologické hľadisko pri delení slov, ktoré veľmi zaťažovalo pravopis; 2. Zvýšením voľnosti v delení slov uľahčiť túto pravopisnú otázku, ktorá je vyvolaná iba technickou stránkou písania a podstatnej dôležitosti nemá“ (Jóna, 1948 – 1949, s. 50). Práve druhým bodom sa návrh jazykovedného odboru odlišuje od návrhu J. Ružičku, ktorý s názorom, že ide len o technickú záležitosť, nesúhlasil. Slová sa podľa zhrnutia mali deliť na slabiky. Zložené slová sa delili podľa častí, z ktorých sa skladajú, ale ak sa zložené slovo neuvedomuje, zavádza sa variantnosť (*ro-zum* aj *roz-um*). V ostatných slovách sa oddeľuje ksonant + vokál do nasledujúcej slabiky. V prípade skupiny spoluhlások patrí do druhej slabiky „taká skupina spoluhlások, na ktorú sa častejšie začínajú slová domáceho pôvodu“ (tamže). Tak sa delia slová ako *sa-dlo* (podľa *dlaň*), *rý-chly* (podľa *chlieb*), *se-stra* (podľa *strach*). Tam, kde možno nájsť viac možností, mohlo sa deliť podľa všetkých, t. j. *by-strý*, *bys-trý*, *byst-rý*. Ukazuje sa, že návrh nových pravidiel mal opäť stavať na jazykovom povedomí používateľov jazyka a na variantnosti.

Plánované vydanie reformovaných *Pravidiel* sa oddaľovalo, a tak v r. 1949 vyšli zrevidované PSP z r. 1940, ktoré priniesli „len nepatrné zmeny, a to opravy tlačových a niektorých zrejmych vecných chýb“ (Frlička, 1949 – 1950, s. 153). Výskum pravopisu však pokračoval a v r. 1952 bol na diskusiu predložený návrh nových *Pravidiel slovenského pravopisu*, ktorý vypracovali pracovníci Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied a umení. Deklaratívne sa prihlásili k demokratickým princípom, pričom rozdeľovanie slov na konci riadka sa „zjednodušujú takým spôsobom, že sa proti doterajším poučkám uplatňujú viac mechanické zásady. Ide o vec čisto praktickú, ktorá závisí od náhody, či nám na konci riadku ostáva dosť miesta“ (Jóna, 1951 – 1952, s. 276). V zásade sa tak problematika skupiny spoluhlások riešila tak, že ak sa švík nepociťuje, prvý konsonant ostáva v prvej slabike, zvyšok sa priradzuje k druhej tak v zložených, ako aj v odvodených slovách. Proble-

matické slová sa rozdeľovali týmto spôsobom: *nád-cha, naj-mä, ses-tra*. Návrh pravidiel prišiel aj s návrhom neoddeľovať samostatný vokál na začiatku slova, hoci tvorí samostatnú slabiku. Preto by sa napr. slovo *obuť* vôbec nerozdeľovalo (Peciar, 1951 – 1952, s. 288). Slovo *rozum* sa má rozdeľovať ako *ro-zum*, keďže predpona *roz-* má svoje významy, ale ani jeden z nich nevystupuje v slove *rozum*, a to aj napriek tomu, že *um* je samostatným základom (tamže), čím sa do popredia dostáva systémový prístup. Mechanickým prístupom k otázke rozdeľovania sa sledoval cieľ zjednodušiť ich, stabilizovať a zjednotiť.

18. ročník *Slovenskej reči* sa niesol v duchu príspevkov širšej odbornej verejnosti⁴ o nových úpravách PSP, č. 11 – 12 s názvom *Pred úpravou slovenského pravopisu* bolo osobitne venované prejavom a diskusným príspevkom najvýznamnejších akademikov, univerzitných profesorov, jazykovedcov a niektorých spisovateľov.

Rozdeľovanie slov v *Pravidlách slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom* (1953 – 1971)

Návrh pravidiel rozdeľovania slov sa preniesol do výsledných *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 1953. Pripomienky z diskusií spracovala Komisia pre vypracovanie nového vydania Pravidiel slovenského pravopisu, vymenovaná Zborom povereníkov. Definitívne znenie schválila Komisia pre záverečnú úpravu Pravidiel slovenského pravopisu.

Pravidlá sa definitívne odklonili od etymologického prístupu, ktorý sa prejavoval v mnohých oblastiach pravopisu, pričom pravidlá o rozdeľovaní slov sa zjednodušili, „dajúc prednosť praktickému deleniu“ (PSP, 1953, s. 9). Pri rozdeľovaní slov sa rozlišovali zložené slová a slová s predponou a jednoduché slová. V prípade, že sa pôvodné zloženie slova neuvedomovalo, malo sa deliť podľa pravidiel, ktoré platili pre jednoduché slová (*nad-chnúť, nád-cha, ro-zum, naj-mä*). Pravidlá pripúšťali v niektorých prípadoch variantnosť (napr. *vy-jde* aj *vyj-dem, prí-jmy* aj *príj-my* a pod.) (tamže, s. 45). Ak sa v jednoduchých slovách stretla skupina spoluhlások na rozhraní slabík, delilo sa podľa toho, či sa uvedomuje zloženie (odvodenie) slova (*sloven-ský, francúz-ština, lesk-lý* a pod.), alebo naopak, ak sa neuvedomuje, prípadne sa vnútri skupiny slovotvorný švík nenachádza, patrí prvá spoluhláska do prechádzajúcej, ostatné do nasledujúcej slabiky (*ses-tra, bys-trý, An-gličan, zaj-tra*). V pravidlách sa ďalej opakované a explicitne zdôrazňovala možnosť uplatňovania variantov v praxi. Okrem toho sa prvýkrát objavilo pravidlo, ktoré zakazuje oddeľovať začiatočnú či koncovú slabiku, ak obsahuje len jednu samohlásku, čím sa vyriešil spor o slová *oblek, obliecť, obrat* a pod., pretože sa ich pôvodné zloženie úplne obišlo.

⁴ Okrem spomínaného príspevku V. Blanára sa k otázke rozdeľovania slov vyjadril aj Ľudovít Meliš-Čuga (s. 116 – 124).

Z porovnania *Pravidiel* z r. 1953 a 1971 vyplýva, že v danej otázke sa nič nezmenilo, resp. sa nič nezmenilo až do nového vydania *Pravidiel* v r. 1991, keď došlo k preformulovaniu poučiek. Otázka rozdeľovania slov sa už nepreberala ani na stránkach *Slovenskej reči*, a to až do r. 1966, keď ju znova otvoril Ladislav Dvonč (1966, s. 219), ktorý na príkladoch ukázal, že sa dovtedy platné pravidlá v praxi nedodržovali dôsledne, a to najmä v prípadoch skupiny konsonantov: „Doklady, ktoré sme tu uviedli, ukazujú, že v dnešných tlačенých jazykových prejavoch sa celkom spontánne uplatňuje delenie, pri ktorom sa ponechávajú dve alebo viac spoluhlások na konci prvého riadku, hoci to Pravidlá nepripúšťajú“ (Dvonč, 1966, s. 222). L. Dvonč zdôraznil, že je potrebné dávať dôraz nielen na obvyklé zoskupenie konsonantov na začiatku, ale aj na konci slabiky: „napr. maj-ster (spojenie st na začiatku slov je bežné, spojenie js na konci slov sa vyskytuje zriedkavo; v našom materiáli máme doložené iba delenie maj-ster)“ (Dvonč, 1966, s. 224). V závere vyslovil názor, že v danom prípade nejde len o praktickú otázku, otázku konvencie, ale uplatňuje sa tu morfe-matické členenie slov a tvarov, zákonitosti zoskupovania, spájania foném a ich frekvencia. L. Dvonč sa v *Slovenskej reči* ešte raz vyjadril k rozdeľovaniu slov typu *nájdem* (Dvonč, 1967, s. 234), v ktorom reaguje na variantnosť v rozdeľovaní slov *nájdem*, *vyjdem*, *pôjdem*, *príjmy*, pričom poukázal na to, že v nich ide o uplatnenie tzv. etymologického princípu. Pravidlá pritom podľa neho neodôvodňujú, prečo sa v tomto jedinom prípade dáva prednosť etymológii. Vyslovil tiež požiadavku dôsledného uplatnenia súčasného (synchronného) jazykového povedomia. L. Dvonč bol hlasom, ktorý žiadal racionalizáciu pravopisu (odstraňovanie výnimiek a nepravidielností zdedených z minulosti) (Dvonč, 1964, s. 258 – 269).

Požiadavke racionalizácie pravidiel (nie len rozdeľovania slov) a uplatnenia morfe-matického členenia (ako naň poukázal J. Ružička⁵) vyhovelí nové *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1991.

Rozdeľovanie slov v *Pravidlách slovenského pravopisu* (1991 – 2013)

Súčasná pravidlá sú v takmer nezmenenej podobe platné už 30 rokov. Myšlienkou ich tvorenia bola požiadavka vychádzať len z aktuálneho jazykovedného výskumu jazyka, tzn. že sa zo zreteľa stratilo bežné jazykové povedomie používateľov

⁵ Pred Dvončovým príspevkom sa ojedinele venoval rozdeľovaniu J. Ružička v príspevku *Navštviti, či navštívit* (Ružička, 1960, s. 174 – 176). J. Ružička v ňom uvažoval, či v uvedených prípadoch ide o predponami odvodené slová, a to v súlade s vtedajším jazykovedným poznaním, t. j. na základe určovania morfe-matických švíkov. Uviedol, že hoci sa v uvedených slovách morfe-matický švík nepociťuje, sú v nich zjavné formálne sprievodné znaky predponových slov, a to striedanie dĺžky samohlásky v predponovej slabike a tiež v nasledujúcej, druhej slabike. Cieľom Ružičkovho príspevku bolo racionalizovať opodstatnenie variantného rozdeľovania slov podľa vtedajších *Pravidiel slovenského pravopisu* (1953), čím tiež posilnil systémový, morfe-matický prístup k problematike, pretože jeho argumentácia vychádzala z nepriamych znakov.

jazyka. Autori príručky si za najdôležitejší cieľ stanovili zjednodušenie a racionalizáciu pravidiel (PSP, 2000, s. 17), čo sa odrazilo aj v kapitole o rozdeľovaní slov, ktoré už neboli formulované na základe zloženia slov, hoci v praxi sa na to, prirodzene, prihliada. Koncepcia stavia na rozlíšení dvoch spôsobov delenia slov, a to morfematické a slabičné delenie, pričom zo samotnej štruktúry uvedenej kapitoly vyplýva, že morfologické delenie slov má prioritné postavenie pred slabičným. Toto prioritné postavenie, hoci nie je paušálne, vnímajú aj používatelia jazyka, čomu sa budeme venovať v ďalších výskumoch.

Morfematické delenie sa uplatňuje pri oddeľovaní predpôn, slovotvorných prípon, gramatických morfém, ako aj v zložených slovách. Ak je však morfematické členenie nezreteľné alebo si ho neuvedomujeme, dávame prednosť slabičnému deleniu. Slabičné delenie sa uplatňuje podľa predošlých vydání PSP, tzn. že v prípade dvoch a viacerých konsonantov sa prvá spoluhláska pripája k prvej slabike a ostatné k druhej slabike. Slová sa tiež rozdeľujú aj na mieste stretania sa dvoch samohlások patriacich do rozličných slabík. Slabičné delenie sa môže uprednostňovať aj v slovách *nav-štvíť*, *prj-mu*, *náj-mu* a aj vtedy, keď sa základová morféma končí na samohlásku a príponová morféma sa začína skupinou spoluhlások. Pripúšťa sa tak variantné delenie, napr. *lieta-dlo* i *lietad-lo*, *baní-ctvo* i *baníc-tvo*, *lao-ský* i *laos-ký*. Výnimku tvorí aj skupina slov utvorených príponou *-ný* od prevzatých slov na *-cia*, ktoré rozdeľujeme dvojako, napr. *komerč-ný* aj *komerč-ný*. V nejasných prípadoch so skupinou spoluhlások navrhuje sa uplatniť dvojaké delenie (*jedno-tlivý* i *jednot-livý*). Pravidlá tiež uvádzajú prípady, v ktorých sa slovo nedelí, napr. ak koncovú či začiatočnú slabiku tvorí len jedna samohláska (*idea*), prípadne v cudzích slovách, ak sa skupinou spoluhlások označuje jedna fonéma (*Aber-deen*, *Liver-pool*, *Wa-shington*, *Bolo-gna*).

Aj tieto pravidlá však majú svoje úskalia. Napr. v prípade, keď „morfematické členenie slov nie je dostatočne zreteľné alebo si ho neuvedomujeme“ (tamže, s. 47), autori v žiadnom prípade nenarážajú na bežné jazykové povedomie používateľov v zmysle, v akom sa oň opierali napr. Ľ. Štúr či S. Czambel. Ide o „uvedomovanie si“, teda vedenie ako výsledok vedomej myšlienkovvej a vedeckej činnosti. Zároveň je príručka charakteristická (tak ako to predurčila tradícia) silnou opisnou zložkou a absentujúcou vysvetľujúcou zložkou, ktorá by zreteľnejšie vyložila zložitejšie pravidlá, čím by sa zamedzilo niektorým neistotám v pravopise zo strany používateľov, napr. keď sa v cudzích slovách pripúšťa rozdelenie spoluhlások označujúcich jednu hlásku, ak nasleduje samohláska (*Mariazell* – *Mariazel-lu*). Týka sa to aj rozdeľovania slov, ktoré sú zamerané len na rozdeľovanie na konci riadka (tzn. že uvádzajú príklady s jedným miestom rozdelenia), pričom minimálne školská prax ukazuje, že je veľakrát potrebné rozdeliť celé slovo, najmä ak ide o slabičné delenie. V takom prípade nastávajú špecifické problémy. Prax tiež poukazuje na absenciu slovníka rozdeľovania slov.

Záver

Kritérium praktickosti sa v minulosti spájalo s rôznymi prístupmi k riešeniu jazykových problémov, ktoré zodpovedali dobovým jazykovedným poznatkom, ale tiež ideológiám. Fonetický prístup Ľ. Štúra vystriedal etymologický, ktorý od Czamblovej historickej lingvistiky nadobúdala silu ideologicky podmienenej národnej svojskosti jazyka v purizme.⁶ S morfológickým výskumom prichádza prehodnocovanie rozdeľovania slov, či už na základe slovotvornom a tvarotvornom, alebo morfematickom, ktoré v súčasnosti zastáva prioritné postavenie oproti slabičnému deleniu, čo sa ukazuje napr. v prípadoch, keď sa dané pravidlá dostávajú do konfliktu. Danú „prioritnosť“ pociťujú aj používatelia v praxi, keď často uprednostnia morfematické rozdeľovanie slov napriek tomu, že ho neovládajú, prípade sa s ním vôbec nestretli, čo v nich nakoniec vyvoláva jazykovú neistotu.⁷ V každej dobe sa medzi najväčšie problémy zaraďovalo delenie skupín spoluhlások, samohlások, ktoré netvoria diftong, samostatné postavenie samohlások na začiatku a na konci morfémy, ako aj delenie cudzích slov. Okrem toho bolo vždy pomerne diskutabilné miesto zloženia slova či morfematický švík, na ktorých sa odborníci nezhodli najmä pre odlišný metodologický prístup k problematike. Uvedené problémy sa často riešili na základe jazykového povedomia (citu), keď sa autori pravidiel opierali napr. o nie veľmi presnú definíciu skupín hlások, na ktoré sa zvyčajne začínajú slová v slovenskom jazyku. Neskôr sa k tomu pridala aj požiadavka zohľadňovať zvyčajné zakončenia morfémy, resp. slov (L. Dvonč, 1966). V minulosti sa tiež presadzovalo aj mechanické riešenie (*Pravidlá slovenského pravopisu*, 1953), ktoré riešilo najmä problematické zoskupenia konsonantov na rozhraní slabík. Praktickosť rozdeľovania slov zohľadňovala už aj úzke stĺpce v novinách a iných printových médiách.

Náš príspevok má poukázať na vývoj otázky rozdeľovania slov na konci riadka v odborných diskusiách a v kodifikačnej praxi, ktorý je odrazom jazykových postojov metateoretických aj teoretických jazykových odborníkov. Odkazujeme tu na stratifikáciu používateľov jazyka podľa J. Dolníka (2019), ktorý na základe stupňa racionality vymedzuje štyri typy odborníkov: praktický jazykový odborník, školený jazykový odborník, teoretický jazykový odborník a metateoretický jazykový odborník. Keďže kodifikácia (a kodifikačné príručky vrátane pravopisných pravidiel) má odzrkadľovať jazyk všetkých týchto používateľov vrátane ich jazykových postojov, do ktorých sa premieta hodnotenie jazykových prostriedkov, je v ďalšom výskume dôležité nahliadnuť aj do jazykových postojov školených a praktických jazykových odborníkov.

⁶ Purizmus sa ako ideológia charakterizuje „ako („prehnaná“) snaha čistiť jazyk od cudzích slov, niekedy aj od tzv. „nelogizmov“ (od toho, čo sa zdá nelogické a nepravidielné) či dokonca „neologizmov““ (Ondrejovič, 2015, s. 25). V danom období sa preto presadzovala svojskosť, t. j. „nie cudzosť“ na základe etymologického prístupu.

⁷ Uvedenej problematike sa budeme venovať v osobitnej štúdii.

Literatúra

- BLANÁR, Vincent: K novému vydaniu Pravidiel slovenského pravopisu. In: Slovenská reč, 1952 – 1953, roč. 18, č. 1 – 2, s. 11 – 17.
- DOLNÍK, Juraj: Stratifikácia používateľov jazyka. In: Jazykovedný časopis, 2019, roč. 70, č. 3, s. 515 – 528.
- DVONČ, Ladislav: K otázke racionalizácie slovenského pravopisu. In: Slovenská reč, 1964, roč. 29, č. 5, s. 258 – 269.
- DVONČ, Ladislav: Z problematiky rozdeľovania slov v slovenčine. In: Slovenská reč, 1966, roč. 31, č. 4, s. 219 – 225.
- DVONČ, Ladislav: K rozdeľovaniu slov typu *nájdem*. In: Slovenská reč, 1967, roč. 32, č. 4, s. 234 – 239.
- FRLÍČKA, Ján: Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Dotlač prvého vydania povolená výnosom Povereníctva školstva, vied a umení zo dňa 27. XI. 1948, č. 7405/1948-prez. Vydala Matica slovenská r. 1949. Cena viaz. Kčs 120,- (recenzia). In: Slovenská reč, 1949 – 1950, roč. 15, č. 5, s. 152 – 153.
- JÓNA, Eugen: Porada o pravopise. In: Slovenská reč, 1948 – 1949, roč. 14, č. 1 – 2, s. 48 – 54.
- JÓNA, Eugen: O novej úprave slovenského pravopisu. In: Slovenská reč, 1951 – 1952, roč. 17, č. 9 – 10, s. 265 – 278.
- KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava 2006. 252 s.
- MELIŠ-ČUGA, Ľudovít: K návrhu nových Pravidiel slovenského pravopisu. In: Slovenská reč, 1952 – 1953, roč. 18, č. 4, s. 116 – 124.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Medzi purizmom a globalizmom. In: Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch. Sociolinguistica Slovaca 8. Zborník z konferencie Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch konanej 21. – 22. 5. 2014 v Bratislave. Eds. J. Wachtarczyková – L. Satinská – S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2015, s. 25 – 32.
- ORLOVSKÝ, Jozef: K problému rozdeľovania slov v slovenčine. In: Slovenská reč, 1946, roč. 12, č. 1 – 2, s. 42 – 45.
- O rozdeľovaní slov *dobrý, múdry* ap. In: Slovenská reč, 1932 – 1933, roč. 1, č. 7, s. 160.
- PECIAR, Štefan: K jednotlivým bodom novej pravopisnej úpravy. In: Slovenská reč, 1951 – 1952, roč. 17, č. 9 – 10, s. 278 – 298.
- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Red. Š. Peciar. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1953. 407 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. 11. zrevid. vyd. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971. 422 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 1991. 533 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 3. upr. a dopln. vyd. Bratislava: Veda 2000. 592 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 4. nezm. vyd. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 2013. 590 s.
- Rozdeľovanie slov v slovenčine. In: Slovenská reč, 1942, roč. 9, č. 9, s. 304.
- RUŽIČKA, Jozef: Rozdeľovanie slov v slovenčine. In: Slovenská reč, 1946, roč. 12, č. 7 – 10, s. 224 – 239.
- RUŽIČKA, Jozef: *Na-vštitviť*, či *nav-štítviť*? In: Slovenská reč, 1960, roč. 25, č. 3, s. 174 – 176.

Internetové zdroje

- BANÍK, Anton Augustín: Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Martin: Matica slovenská 1940. Dostupné na: <https://www.juls.savba.sk/ediela/psp1940/psp1940-text.pdf> [cit. 21. 6. 2021].

- CZAMBEL, Samuel: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. Turčiansky Sv. Martin: Vydanie Kníhkupecko-nakladateľského spolku 1902. Dostupné na: <https://www.juls.savba.sk/ediela/rsrs1902/rsrs1902.pdf> [cit. 21. 6. 2021].
- ŠTÚR, Ludevít: Nauka reči Slovenskej. V Prešporku 1846. Dostupné na: https://www.juls.savba.sk/ediela/nrs/nauka_reci_slovenskej.html [cit. 21. 6. 2021].
- VÁŽNÝ, Václav: Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom. Praha: Štátne nakladateľstvo, Matica slovenská 1931. Dostupné na: <https://www.juls.savba.sk/ediela/psp1931/psp1931-hq.pdf> [cit. 21. 6. 2021].

21. MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA KOMISIE PRE SLOVANSKÚ SLOVOTVORBU PRI MEDZINÁRODNOM KOMITÉTE SLAVISTOV *SLOVANSKÁ SLOVOTVORBA: SYNCHRÓNIA, INOVÁCIE, NEOLOGIZÁCIA*¹

Marta Vojteková – Nikoleta Mertová

*Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta
Prešov*

V dňoch 7. – 9. septembra 2021 sa v Prešove uskutočnila 21. medzinárodná konferencia Komisie pre slovanskú slovotvorbu pri Medzinárodnom komitáte slavistov pod názvom *Slovanská slovotvorba: synchronia, inovácie, neologizácia*,² ktorá bola spojená so zasadnutím tejto komisie. Podujatie zorganizovali Filozofická a Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove v spolupráci so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied a Komisiou pre slovanskú slovotvorbu pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Vzhľadom na aktuálnu epidemickú situáciu sa toto medzinárodné podujatie konalo druhýkrát po sebe v online priestore, na virtuálnej pôde Prešovskej univerzity (v roku 2020 sa konferencia uskutočnila vo Varšave taktiež výlučne online).

Konferencie spoluorganizované spomínanou slovotvornou komisiou sa konajú každý rok v inom štáte (s výnimkou, keď sa uskutočňuje medzinárodný zjazd slavistov, čo je raz za päť rokov). Na Slovensku sa toto putovné podujatie konalo druhý raz. Prvýkrát sa tak udialo v roku 2004 v Bratislave pod organizačným vedením Kláry Buzássyovej. Pôvodne sa konferencia mala uskutočniť v Prešove, čo bol zámer Juraja Furdíka, bývalého člena komisie. Tento významný slovenský lingvista však v roku 2002 zomrel a Prešov sa tak hostiteľstva tohto prestížneho podujatia dočkal až v roku 2021.

Podujatie v mene organizátorov otvoril Martin Ološtiak z Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Účastníkom sa prihovorili aj Gabriela Múcsková, riaditeľka Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, a Aljaksandr A. Lukašanec, predseda Komisie pre slovanskú slovotvorbu pri MKS.

Téma konferencie súvisí s projektom *Slovník slovenských neologizmov (lexikografický, lexikologický a porovnávací slavistický výskum)*, ktorý sa rieši na pôde

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-18-0046.

² Organizátori zriadili počas príprav tohto podujatia osobitnú internetovú stránku konferencie: <https://slovotvorba-2021.unipo.sk/>.

Prešovskej univerzity v rámci Agentúry na podporu výskumu a vývoja. Bez ohľadu na to téma synchrónnej dynamiky a miesta slovotvorby v nej je nanajvýš aktuálna a univerzálna. Každodenne sa totiž presviedčame, aká dôležitá je a akú nezastupiteľnú úlohu má slovotvorba vo fungovaní súčasnej komunikácie, v obohacovaní lexiky slovanských aj neslovanských jazykov. Aj vďaka tvoreniu slov môžeme konštatovať, že jazyky aj na začiatku 21. storočia dokážu plnohodnotne uspokojovať potreby svojich používateľov (nominačné, objektívne, ale aj pragmatické, subjektívne). Tento fakt sa naplno potvrdil aj v prezentovaných príspevkoch.

Rokovacu časť konferencie otvoril Aljaksandr A. Lukašanec (Minsk, Bielorusko), ktorý sa vo svojej prezentácii *Сацыялінгвістычныя, сацыяпалітычныя і нацыянальна-культурныя аспекты сучасных інавацыйных працэсаў у славянскім словаўтварэнні (беларуская мова)* (Sociolingvistické, sociálno-politické a národnáno-kultúrne aspekty súčasných inovačných procesov v slovanskej slovotvorbe (na materiáli bieloruštiny)) sústredil na objasnenie špecifik a atribútov súčasných inovačných procesov v bieloruskej slovotvorbe, ktorými deklaruje trendy slovotvorných inovácií (pod vplyvom internacionalizácie a bilingvizmu), úlohy bieloruskej slovotvorby, jej zdrojov a slovotvorných inovácií v modernom politickom diskurze Bieloruska či vplyvov jazykovej globalizácie na bieloruštinu.

Krystyna Kleszczowa (Katovice, Poľsko) príspevkom *Rola budowy słowotwórczej w dekodowaniu jednostek leksykalnych* (Úloha slovotvornej štruktúry pri dekodovaní lexikálnych jednotiek) poukázala na to, že na pochopenie významu lexém vplyvajú rozličné činitele. Pokúsila sa odpovedať na otázku, ako je možné, že človek je schopný porozumieť veľkému množstvu lexikálnych jednotiek vrátane tých, ktoré sa už v súčasnom jazyku nepoužívajú, ako aj neologizmov. Na dekodovaní významu prvej skupiny sa podľa autorky podieľa niekoľko činiteľov slovotvornej povahy, na pochopenie významu druhej skupiny vplyva znalosť kultúrneho kontextu.

Objektom analýzy Svetlany Mengel (Halle-Wittenberg, Spolková republika Nemecko) *Некоторые размышления о гендерной проблематике в русском словообразовании в сравнении с другими славянскими и неславянскими языками. Синхронно-диахронный анализ* (Niekoľko úvah o genderovej problematike v ruskej slovotvorbe v porovnaní s inými slovanskými a neslovanskými jazykmi. Synchrónno-diachrónna analýza) boli nové pomenovania v ruskom jazyku, ktoré označujú názvy profesií. Autorka sa pokúsila analyzovať tie slovotvorné prostriedky a špecifické spôsoby slovotvorby, pomocou ktorých sa v názvoch profesií vyjadruje príslušnosť osoby k pohlaviu. V komparácii s inými jazykmi, slovanskými aj neslovanskými, zdôraznila predovšetkým špecifiká slovotvorného systému ruského jazyka.

V ďalšom príspevku *Kilka uwag o neologizmach słowotwórczych ze znaczeniem hierarchiczności w polskim dyskursie publicystycznym* (Niekoľko poznámok

k slovotvorným neologizmom s významom hierarchickosti v poľskom publicistickom diskurze) Paweł Kowalski (Varšava, Poľsko) predstavil vybrané problémy týkajúce sa interpretácie slovotvorných neologizmov s významom hierarchickosti. Sémantická perspektíva slovotvorby podľa neho predpokladá interpretáciu derivátov z diskurzívneho aspektu, v ktorom sa odzrkadľujú spôsoby chápania a interpretovania mimojazykovej reality.

Ivana Bozděchová (Praha, Česká republika) sa v referáte *K derivaci přejatých adjektiv v češtině* zamerala na to, či a ako sa inovácia/neologizácia založená na kontakte súčasnej češtiny a angličtiny prejavuje vo vzťahu k štruktúre českého jazyka. Na základe výskumu nových adjektív prevzatých z angličtiny sledovala zmeny a prípadné oslabovanie slovotvorby, ktorá predstavuje jednu z charakteristických typologických črt češtiny.

V príspevku *Żywotność tendencji do internacjonalizacji w słowotwórstwie polszczyzny pierwszych dwudziestu lat XXI w.* (Životnosť tendencie k internacionalizácii v slovotvorbe poľštiny prvého dvadsaťročia 21. storočia) Krystyna Waszakowa (Varšava, Poľsko) predstavila heterogénne lexikálno-slovotvorné javy svedčiace o životnosti tendencie k internacionalizácii v súčasnej poľštine. Opísala dynamiku a rozsah produktívnych slovotvorných modelov a prostriedkov v rámci jednoduchej derivácie a kompozície. Jej cieľom bolo poukázať na kontinuitu internacionalizácie v slovotvorbe poľštiny, ale aj na nové typy inovácií.

Rozšiřování slovotvorných sufixov v stredoeurópskom jazykovom areáli sa venoval Robert Hammel (Berlín, Spolková republika Nemecko). Zamerail sa na vybrané sufixy s nízkou frekvenciou (často expresívneho či slangového charakteru) a ich rozširovanie v uvedenom geografickom priestore za hranice jednotlivých jazykov. Autor konštatoval, že stredoeurópsky jazykový areál vykazuje veľa spoločných štruktúrnych a lexikálnych črt, ktoré sú výsledkom stáročných jazykových kontaktov.

V oblasti vzniku neologizmov dochádza v rôznych jazykoch k výrazným zmenám práve pod vplyvom sociálnych či ekonomických faktorov. Rajna Dragičević (Belehrad, Srbsko) v príspevku *Соперничество славянских производных и заимствований из английского языка в сербской неологии* (Rivalita slovan-ských derivátov a výpožičky z angličtiny v srbskej neológii) analyzovala stupeň stability neologizmov v srbskom jazyku. Skonštatovala, že napr. prostredníctvom katalógov tovaru nadnárodných spoločností preniká do srbského jazyka značné množstvo výpožičiek z angličtiny, ktorými nositeľ srbského jazyka označuje jednotlivé farebné odtiene.

Zinajda A. Charitončik (Minsk, Bielorusko) *Отонимные дериваты в русском языке конца XX – начала XXI вв.: семантика без границ* (Otonymické deriváty v ruštine na konci 20. a začiatku 21. storočia: sémantika bez hraníc) svoju pozornosť

sústredila na adjektívne otonymické novotvary, ktoré sú príznačné najmä pre mediálne texty, napríklad *новая горбачевская книга* (nová gorbačovská kniha), *обамовские фразы* (obamovské frázy), *трамповское путешествие* (trampovské cestovanie) a pod. Ich analýza ju priviedla k záverom o dôležitosti sociálnych významov a neobmedzenom sémantickom potenciáli derivovaných adjektív daného typu.

Venera G. Fatchudinova (Kazaň, Rusko) sa v príspevku *Деривационно-семантическая трансформация глаголов речи в современном русском языке* (Derivačno-sémantická transformácia slovíes procesu hovorenia v súčasnom ruskom jazyku) orientovala na slovotvorný proces determinácie bazových predikátov funkčno-kognitívnej sféry *rečová činnosť*. Cieľom jej výskumu je objasniť a opísať fakty derivačno-sémantickej transformácie slovíes *говорить* (hovoríť), *сказать* (povedať), *сообщать* (oznámiť), *рассказывать* (rozprávať) v aspekte ich štruktúrno-sémantických, nominačných a diskurzívnych atribútov.

Boris Kern (Lubl'ana, Slovinsko) sa v referáte *Новејше беседје словенскога језика з видика стопењскога беседотворја* (Neologizmy v slovinskom jazyku z pohľadu viacstupňovej slovotvorby) venoval novým lexikálnym jednotkám a neosémantizmom, ktoré pochádzajú zo slovníka súčasného slovinského jazyka. V rámci neologizmov poukázal na zastúpenie slovotvorby a ostatných spôsobov obohacovania lexikálneho systému jazyka.

V referáte *О новых суффиксоидах и амфиксоидах в русском и польском языках* (O nových suffixoidoch a amfixoidoch v ruskom a poľskom jazyku) sa Jelena I. Korjakovceva (Siedlce, Poľsko) zaoberala hybridnými lexikálnymi jednotkami s novými internacionálnymi slovotvornými komponentmi (suffixoidmi a amfixoidmi) v textoch ruských a poľských masmédií a v slangu používateľov sociálnych sietí.

Nicol Janočková (Bratislava) sa v príspevku *Кед' са морфема словом стане (позна́мки к осамостатно́ванию са не́которых пре́фиксидов в сло́венчине)* zamerala na kompozíciu a kompozitá, ale aj jeden ich komponent, ktorý pomenúva ako prefixoidy. Predstavila rozličné prístupy k interpretácii kompozít i samotných komponentov, ako aj možnosti ich lexikografického spracovania.

Irena Stramljič Breznik (Maribor, Slovinsko) sa v príspevku *Новејше глаголске творјенке Спротивнагa словарја словенскога језика* (Nové verbálne deriváty v publikácii *Sprotni slovar slovenskega jezika*) venovala novým verbám vyexcerpovaným z uvedeného slovníka a v rámci nich syntetickým derivátom a kompozitám.

Predmetom referátu *Neologizmi i okazionalizmi u bosanskohercegovačkim elektronskim medijima* Amely Šehović (Sarajevo, Bosna a Hercegovina) boli neologizmy a okazionalizmy v elektronických médiách v Bosne a Hercegovine, ktoré ovplyvňujú jazyk používateľov.

Barbara Štebih Golub (Záhreb, Chorvátsko) sa v príspevku *Novotvorenice pučkih tvorbenjaka* (Neologizmy tvorené bežnými používateľmi jazyka) zamerala na predstavenie súťaže o najlepšie nové chorvátske slovo, ktorú od r. 1992 vyhlasuje najstarší chorvátsky lingvistický časopis *Jezik*. Nejde pritom o nové slová často používané v písanom a hovorenom prejave, ale o nové slová navrhnuté používateľmi jazyka, zväčša nelingvistami.

Neologizmom v súčasnej bulharskej slovotvorbe bol venovaný aj príspevok Julie Baltovej (Sofia, Bulharsko) *За неологизмите в съвременното българско словообразуване*. V centre jej záujmu boli neologizmy, analyzované z aspektu kompozície, ktorú považuje za jeden z fundamentálnych spôsobov slovotvorby v bulharčine. Na báze teoretického chápania podstaty neologizmov sa pokúsila objasniť, aké prostriedky, modely a javy možno definovať ako neologizmy v závislosti od kompozície a na základe ktorých kritérií možno určiť ich temporálne a priestorové fungovanie.

Príspevok Cvetanky Avramovej (Sofia, Bulharsko) *Нововведения и тенденции словообразования в болгарском языке конца XX – начала XXI века* (Inovácie a tendencie slovotvorby v bulharskom jazyku na konci 20. a začiatku 21. storočia) sa koncentroval na inovácie, ktoré sa odrazili v procese bulharskej slovotvorby v období od začiatku 90. rokov 20. storočia až po prvé dve desaťročia 21. storočia. Autorka sa sústredila na analýzu inovácií, fixovaných v troch akademických slovníkoch bulharčiny (publikovaných v rokoch 2001, 2010, 2021), pričom si všimla ich úlohu v genéze slovotvorného systému jazyka daných období.

Božana Niševa (Praha, Česká republika) sa vo svojom príspevku *Konkurence slovotvorných prostředků v současné komunikaci (na českém a bulharském neologickém materiálu)* venovala konkurencii slovotvorných prostriedkov, ale aj útvarov a spôsobov, a to na materiáli nových českých a bulharských substantív.

Príspevok Jevgenije A. Karpilovskej (Kyjev, Ukrajina) *Типи семантичних інновацій у сучасній українській мові* (Typy sémantických inovácií v súčasnom ukrajinskom jazyku) zachytáva problematiku sémantických inovácií (neosémantizmov). Tie autorka chápe ako výsledok pôsobenia aktívnych faktorov intralingválnych procesov, vďaka ktorým dochádza k rozšíreniu ich formálneho a sémantického potenciálu.

Larisa P. Kisľuk (Kyjev, Ukrajina) sa v referáte *Роль активних моделей словотворення в збереженні типологічних рис української номінації* (Úloha aktívnych slovotvorných modelov pri zachovávaní typologických znakov ukrajinskej nominácie) sústredila na nové odvodené podstatné mená, zdrojom ktorých sú rôzne mediálne, publicistické a umelecké texty. Autorka sa koncentrovala na analýzu derivátov, porovnávajúc produktívne slovotvorné typy a aktívne slovotvorné modely obdobia 20. až začiatku 21. storočia, ako aj kvantitatívne ukazovatele aktivity konkrétneho modelu slovotvorby alebo formantu.

Lidija P. Hnatjuk (Kyjev, Ukrajina) v príspevku *Реактивовані деривату в сучасній українській мовній практиці* (Reaktivované deriváty v súčasnej ukrajinskej rečovej praxi) poukázala na deriváty, ktoré sa ako reaktivované jazykové jednotky znovu vyskytujú v aktívnej slovnej zásobe nositeľa ukrajinského jazyka a kultúry a ktoré súčasník, resp. mladšia generácia vníma v jazyku ako neologizmy.

Larisa V. Raciburskaja (Nižný Novgorod, Rusko) sústredila svoju pozornosť na *Новообразования «коронавирусной эпохи» в русском языке* (Novotvary koronavírusovej epochy v ruskom jazyku), pričom zdrojovou oblasťou jej výskumu je najmä mediálny text. Autorka definovala nosné kľúčové slová (koronavírus, korona, covid, pandémie, vírus etc.), od slovotvorných základov ktorých vznikali neoderiváty v období, spojenom so vznikom pandémie ochorenia COVID-19.

Jelena G. Lukašaneč (Minsk, Bielorusko) v príspevku *Неологизмы «белорусской революции» 2020 года: структурный и психолингвистический аспекты* (Neologizmy „bieloruskej revolúcie“ v roku 2020: štrukturálne a psycholingvistické aspekty) koncentruje svoj záujem na neologizmy „bieloruskej revolúcie“ a objasnenie lingvopragmatických vlastností neologizmov, ktoré v bieloruštine vznikli v období protestov v Bielorusku v roku 2020. Osobitnú pozornosť autorka venovala identifikácii zdrojov neologizmov, štrukturálnej klasifikácii neologizmov a ideologickým konotáciám v prejave zástupcov skupín rôznych politických názorov.

Predmetom analýzy v príspevku Branka Tošovića (Graz, Rakúsko) *Криодеривация* (Kryoderivácia) bol vznik a používanie slov, ktoré pomenúvajú pojmy späté s fenoménom chladu. Autor kryoderiváciu definoval ako proces, ktorý je súčasťou klimatologickej lingvistiky, resp. jazykovej klimatológie, a kryolexémy ako jej základné jednotky. Korpusom pre výskum kryolexém sa stali diela nositeľov Nobelovej ceny (I. Andrić, I. A. Bunin, B. L. Pasternak, M. A. Šolochov, A. I. Solženicyn a I. A. Brodský).

Príspevok Iwony Burkackej (Varšava, Poľsko) *Artystyczne neologizmy słowotwórcze. Wieczna nowość i drugie życie* (Umelecké slovotvorné neologizmy. Večná novosť a druhý život) sa týkal fungovania umeleckých neologizmov, ktoré sa pomenúvajú aj ako individualizmy alebo autorské neologizmy.

Ludmila Liptáková (Prešov) v referáte *Z výskumu implicitných slovotvorných znalostí dieťaťa* prezentovala výsledky empirického výskumu implicitných slovotvorných znalostí dieťaťa na začiatku školskej dochádzky. Prezentáciou nadviazala na doterajšie zistenia vývinovej lingvistiky na Slovensku a v zahraničí, osobitne na empirické výskumy detskej slovotvorby.

Katarína Vužňáková (Prešov) v príspevku *Štrukturálny a kognitivistický prístup ku skúmaniu slovotvorby v jazyku* poukázala na to, že štrukturalizmus a kognitivismus sú dve paradigmy, ktoré nemusia byť inkomensurabilné a ako také môžu poskytovať o tom istom jave, v tomto prípade o tvorení slov v jazyku, doplnujúce poznanie.

Milan Ajdžanović (Nový Sad, Srbsko) sa v príspevku *Глаголске именице у Српском речнику новијих англицизама* (Slovesné podstatné mená v Srbskom slovníku nových anglicizmov) venoval otázke slovotvorby slovesných podstatných mien, odvodených od slovík prevzatých z anglického jazyka. Vo výskumnej vzorke prezentoval modely neologizmov, ktoré využívajú existujúce gramatické a slovotvorné štruktúry srbského jazyka.

Goran Milašin (Banja Luka, Bosna a Hercegovina; Srbsko) *О новијим жаргонизмима у српском језику* (O nových žargonizmoch v srbčine) analyzoval slovotvorný, sémantický a sociolingvistický aspekt nových žargonizmov. Analýza potvrdila jeho pôvodný predpoklad, že periféria lexikálneho systému je silne ovplyvnená globalizáciou, novými technológiami a elektronickou komunikáciou.

Lidija Arizankovska (Skopje, Severné Macedónsko) v príspevku s názvom *Македонскиот јазик меѓу креативноста и нормата како дел од јазичната иновативност и неологизација* (Macedónsky jazyk medzi kreativitou a normou ako súčasť jazykovej inovácie a neologizácie) prezentovala výsledky výskumu inovátnych procesov v modernom macedónskom jazyku a zamerala sa na analýzu neologizmov z komunikačno-pragmatického aspektu.

Predmetom referátu *Активност дериwациjна часоwникoв полипрефиксалных we współczesnym języku polskim i rosyjskim* (Derivačná aktívnosť polyprefixálnych slovík v súčasnom poľskom a ruskom jazyku) Zofie Rudnik-Karwatowej (Varšava, Poľsko) boli nové polyprefixálne deriváty (s dvomi a viacerými prefixmi) v hovorovej variете jazyka a definovanie potrieb tvorenia týchto derivátov. Referujúca poukázala na medzijazykové podobnosti a rozdiely v preferovaných konfiguráciách prefixov a distribúcii významov.

Aleksandra Janowska (Katovice, Poľsko) vo svojom príspevku *О użyteczności terminu neologizm w badaniach historycznojęzykowych* (O užitočnosti termínu neologizmus v historickojazykových výskumoch) poukázala na to, že termín neologizmus sa využíva hlavne v opisoch súčasného jazyka, pričom v historických prácach často z rozličných dôvodov stráca svoj terminologický význam.

Jelena V. Petruchina (Moskva, Rusko) sa vo svojom príspevku *Глагольные неологизмы в современном русском языке* (Slovesné neologizmy v súčasnom ruskom jazyku) venovala aktivizácii slovotvorných modelov (prevažne prefixálnych) slovesných neologizmov v ruskom jazyku, utvorených od ruských alebo prevzatých slovotvorných základov a izolovaných z textov korpusu ruského jazyka a neformálnej internetovej komunikácie z oblasti informačných technológií.

Dvojica autorov Martin Ološtiak – Svitlana M. Pachomova (Prešov) sa v príspevku *Onomaziologická komparácia slovenčiny a ukrajinčiny (na príklade komunikačného registra COVID-19)* venovala porovnaniu špecializovanej časti lexiky (komunikačného registra súvisiaceho s pandémiou COVID-19) v slovenčine a ukra-

jinčine s využitím dvoch metodologických východísk: teórie lexikálnej motivácie a onomaziologickej komparácie.

Neologizmom verejného a lekárskeho diskurzu v rokoch 2020 – 2021 v slovenskom a ruskom komparatívnom pláne sa venovala Nikoleta Mertová (Prešov). Autorka sa zamerala na registráciu a preklad nových slov a významov v ruskom a slovenskom jazyku, ako aj objasnenie kognitívnych a jazykových procesov súvisiacich s formovaním neologizmov v čase pandémie COVID-19.

21. medzinárodná konferencia Komisie pre slovanskú slovotvorbu pri Medzinárodnom komitáte slavistov pod názvom *Slovanská slovotvorba: synchrónia, inovácie, neologizácia* sa zaradila do kontextu úspešných a plodných konferenčných stretnutí a vedeckých diskusií, každoročne organizovaných Komisiou pre slovanskú slovotvorbu, ktorá je jednou z najaktívnejších komisií, fungujúcich pod hlavičkou Medzinárodného komitátu slavistov. Počas troch dní na podujatí odznelo 36 príspevkov participantov zo 14 európskych krajín (Rusko, Bielorusko, Ukrajina, Bulharsko, Severné Macedónsko, Bosna a Hercegovina, Srbsko, Chorvátsko, Slovinsko, Nemecko, Rakúsko, Poľsko, Česko, Slovensko). Prednesené referáty, bohato materiálovo doložené, vychádzajúce jednak z existujúcich metodológií, no zároveň nastoľujúce aj nové výskumné otázky, spôsoby uvažovania, teoretické rámce a v neposlednom rade bohatá diskusia svedčia o vysokom intelektuálnom štandarde, ktorý je pre rokovania slovotvornej komisie príznačný. Môžeme sa tešiť, že výsledky, ktoré predstavili aktuálny stav výskumov v slovanskej derivatológii v oblasti neológie, neografie a lexikálnych inovácií, budú čoskoro prístupné aj v podobe konferenčného zborníka.

Na záver ostáva veriť, že budúročná konferencia organizovaná pod kuratelou slovotvornej komisie, ktorá sa uskutoční v Prahe 21. – 23. septembra 2022 a bude venovaná významnému českému derivatológovi Milošovi Dokulilovi, sa bude môcť opätovne uskutočniť „naživo“, s osobnou účasťou všetkých záujemcov.

POKYNY PRE AUTOROV (podrobne na <https://www.sr.juls.savba.sk>)

Redakcia časopisu Slovenská reč uverejňuje originálne autorské recenzované a dosiaľ nikde nepublikované príspevky. Súčasťou príspevkov do rubrik Štúdie a Diskusie a rozhľady je preklad názvu príspevku do angličtiny, abstrakt (500 – 1000 znakov) a kľúčové slová (5 – 10) v angličtine. Príspevky prijímame na adrese: slovenska.rec@gmail.com. Text je možné poslať aj prostredníctvom voľby „Pošlite príspevok“ z webovej stránky časopisu <https://www.sr.juls.savba.sk>. Autori zaslaním príspevku vyjadrujú súhlas s jeho redakčným spracovaním aj so spracovaním osobných údajov.

Pravidlá formálnej úpravy textu

- Texty sa predkladajú v elektronickej podobe vo formáte .docx alebo .odt, písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5. Kľúčové slová, abstrakty a písmo v tabuľkách majú veľkosť 11.
- V prípade, že sa v texte vyskytujú zvláštne znaky, tabuľky, grafy a pod., je potrebné odovzdať príspevok aj vo verzii pdf a netextové časti poslať v osobitnej prílohe. Minimálne rozlíšenie netextových častí je 300 dpi.
- Text príspevku má byť zarovnaný z ľavej strany, tvrdý koniec riadka (enter) sa používa len na konci odseku. Prvý riadok odseku je odsadený 1 cm.
- Nadpisy prvej úrovne (ÚVOD, METODIKA VÝSKUMU a pod.) sa uvádzajú verzálami. Podnadpisy sa uvádzajú boldom, subsekcie sa číslujú (napr.: **2.1. Limitné verbá**).
- Kurzíva sa spravidla používa pri uvádzaní príkladov, názvov štúdií, publikácií, jazykových elementov a pod.
- Odkazy na literatúru v texte sa uvádzajú v zátvorke v podobe: priezvisko autora, rok vydania a číslo strany, napr. (Đurovič, 1999, s. 102). V prípade citovania dvoch odlišných publikácií jedného autora, ktoré vyšli v tom istom roku, za rokom vydania uvádzať malé písmeno (napr. Đurovič, 1999b). Zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci príspevku (nie v poznámkach pod čiarou) v abecednom poradí. Ak obsahuje viac položiek jedného autora, jednotlivé položky sa radia chronologicky vzostupne (od najskoršieho vročenia).

Spôsoby uvádzania bibliografických odkazov (príklady)

• knižná publikácia

FURDÍK, J. (1993): *Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie*. Levoča: Modrý Peter.
JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K. (eds.) (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda.

• článok v časopise

IVANOVÁ, M. (2020): Reciprocita v slovenčine a optimalizácia jej lexikografického spracovania. In: *Slovenská reč*, 85/2, 143 – 161.

• štúdia v zborníku

ONDREJOVIČ, S. (2015): Medzi purizmom a globalizmom. In: Wacharczyková, J. – Satinská, L. – Ondrejovič, S. (eds.): *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch. Sociolinguistica Slovaca*. 8. Bratislava: Veda, 25 – 32.

• korpus

Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk> (cit. 13. 11. 2021).

• internetový odkaz

Ak má zdroj známeho autora, uvádzame ho v sekcii **Literatúra** s informáciou o dostupnosti, napr.: ŠMERK, P. (2009): Deriv – webové rozhraní. Dostupné na: <http://def.fi.muni.cz/deriv> (cit. 2. 11. 2021). Všeobecné zdroje (bez uvedenia autora) citujeme technikou číselných odkazov. Na príslušné miesto v texte vložíme číselný odkaz vo forme horného indexu v hranatej zátvorke, napr. ^[1]. Zoznam týchto referencií uvádzame v číselnej postupnosti na konci článku v sekcii **Internetové zdroje**. Napr.: ^[1] Araneum Slovaca V. Dostupné na <http://aranea.juls.savba.sk/guest/index.html> (cit. 3. 11. 2021).

SLOVAK LANGUAGE

JOURNAL FOR THE SLOVAK LANGUAGE RESEARCH

PUBLISHED BY ĽUDOVÍT ŠTÚR INSTITUTE OF LINGUISTICS, SLOVAK ACADEMY OF SCIENCES

SLOVENSKÁ REČ

ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

Výhradný distribútor na Slovensku/The exclusive distribution in Slovakia:

SAP – Slovak Academic Press, s. r. o., Bazová 2, 821 08 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk, registračné číslo 7089

Ročné predplatné pre Slovensko/Annual subscription for Slovakia: 15 €

Jednotlivé číslo/Separate issue: 5 €

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia/print)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (online)

IČO vydavateľa 00167 088